

ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΚΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ
ΗΠΕΙΡΟΥ

ΤΜΗΜΑ ΒΡΕΦΟΝΗΠΙΟΚΟΜΙΑΣ

“Ομοιότητες και διαφορές
προσχολικής αγωγής σε Ελλάδα και
Κύπρο”

ΕΚΠΙΟΝΗΣΗ ΠΤΥΧΙΑΚΗΣ:

Ζάρτηλα Στέλλα (Α.Μ. 12052)

Κοθρά Γεωργία (Α.Μ. 11985)

Λάμπρου Μικαέλα (Α.Μ. 12257)

Χελιδώνη Ραφαηλία (Α.Μ. 12269)

ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΣ: Καινούριου Ελένη
Καθηγήτρια Εφαρμογών Προσχολικής Παιδαγωγικής

ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΟ ΕΤΟΣ: 2012-2013

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ.....	3
ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	4
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1^ο: Η ΠΡΟΣΧΟΛΙΚΗ ΑΓΩΓΗ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ	
1.1 Η έννοια της προσχολικής αγωγής.....	7
1.2 Ιστορική αναδρομή.....	10
1.3 Σκοποί της προσχολικής αγωγής.....	15
1.4 Σύγχρονες θεωρητικές προσεγγίσεις για την προσχολική εκπαίδευση.....	17
1.4.1 Προφορικός λόγος.....	19
1.4.2 Η έννοια του αριθμού στα παιδιά προσχολικής ηλικίας.....	20
1.4.3 Εικαστική τέχνη.....	23
1.4.4 Μουσική.....	24
1.5 Η μέθοδος project στην προσχολική ηλικία.....	25
1.6 Καινοτόμες εκπαιδευτικές παρεμβάσεις.....	26
1.6.1 Ψυχοκινητικός τομέας.....	26
1.6.2 Αισθητηριακός τομέας.....	36
1.6.3 Νοητικός τομέας.....	40
1.6.4 Κοινωνικός – Συναισθηματικός – Ηθικός – Θρησκευτικός τομέας.....	45
1.7 Το Διαθεματικό Ενιαίο Πλαίσιο Προγραμμάτων Σπουδών.....	52
1.8 Η σημασία του παιχνιδιού.....	57
1.9 Ο ρόλος της παιδαγωγού.....	62
1.10 Οργάνωση και διακόσμηση του περιβάλλοντος χώρου.....	70
1.11 Το ψυχοπαιδαγωγικό υλικό.....	76
1.12 Η ένταξη των παιδιών με ειδικές ανάγκες.....	80
1.13 Η αξιολόγηση στην προσχολική αγωγή.....	81
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2^ο: Η ΠΡΟΣΧΟΛΙΚΗ ΑΓΩΓΗ ΣΤΗΝ ΚΥΠΡΟ	
2.1 Ιστορικά στοιχεία.....	82
2.2 Βασικές παιδαγωγικές αρχές.....	83
2.2.1 Πρώτη περίοδος (γέννηση – 3 χρονών).....	84
2.3 Μορφές οργάνωσης της εκπαίδευσης.....	86
2.4 Ο ρόλος της παιδαγωγού.....	90
2.5 Παιδιά με ειδικές ανάγκες.....	91
2.6 Πολιτισμικός, γλωσσικός και θρησκευτικός πλουραλισμός.....	92
2.7 Οικογένεια και παιδικός σταθμός.....	94
2.8 Αξιολόγηση.....	95
2.9 Τομείς Ανάπτυξης.....	97
2.9.1 Η προσωπική και κοινωνική συνειδητοποίηση.....	98
2.9.2 Συναισθηματική ισορροπία του παιδιού.....	98
2.9.3 Κινητικές ικανότητες.....	98
2.9.4 Γνωστικό αντικείμενο.....	99
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3^ο: ΟΜΟΙΟΤΗΤΕΣ ΚΑΙ ΔΙΑΦΟΡΕΣ ΤΗΣ ΠΡΟΣΧΟΛΙΚΗΣ ΑΓΩΓΗΣ ΣΕ ΕΛΛΑΔΑ ΚΑΙ ΚΥΠΡΟ	
3.1 Παιδαγωγική μεθοδολογία μεταξύ των δύο χωρών.....	118
3.2 Ο ρόλος του παιδαγωγού.....	120
3.3 Μέθοδοι ένταξης παιδιών με ειδικές ανάγκες.....	121

3.4	Η οργάνωση του σχολικού χώρου σε Ελλάδα και Κύπρο	122
3.5	Προσδιορισμός των θετικότερων χαρακτηριστικών των δύο συστημάτων εκπαίδευσης (Ελλάδα – Κύπρος).....	123
3.6	Προσδιορισμός των αρνητικότερων χαρακτηριστικών των δύο συστημάτων εκπαίδευσης (Ελλάδα – Κύπρος).....	125
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.....		128
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ.....		131
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....		140

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Σκοπός της παρούσας μελέτης είναι η διερεύνηση των χαρακτηριστικών στοιχείων της Αγωγής στην Προσχολική Ηλικία στην Ελλάδα και στην Κύπρο. Ακόμη προβαίνουμε στην καταγραφή και ανάλυση των κοινών και διαφορετικών στοιχείων που περιλαμβάνει το κάθε Εκπαιδευτικό πρόγραμμα της εκάστοτε χώρας.

Για την επίτευξη της συγκεκριμένης μελέτης πραγματοποιήθηκε έρευνα μέσω της έντυπης και διαδικτυακής βιβλιογραφίας με σκοπό την συγκέντρωση των απαιτούμενων στοιχείων. Κατά ένα μεγάλο ποσοστό στην εκπόνηση της έρευνας βοήθησαν τα στοιχεία που αποκομίσαμε από το site των Υπουργείων Παιδείας της Ελλάδος και της Κυπριακής Δημοκρατίας.

Το γενικό συμπέρασμα, όπως προέκυψε από την εν λόγω ανάλυση είναι ότι και τα δύο Συστήματα έχουν ως σκοπό την ολόπλευρη ανάπτυξη του παιδιού. Πρόκειται για δύο προγράμματα με κοινά χαρακτηριστικά και προδιαγραφές που αποσκοπούν στην σωστή και αξιόπιστη εκπαίδευση των παιδιών πριν το Δημοτικό. Αυτό που αξίζει να προσθέσουμε είναι ότι από την έρευνα προέκυψε επίσης ότι η προσχολική αγωγή είναι απαραίτητη για το παιδί, διότι αποκτά ερεθίσματα και εμπειρίες.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Σύμφωνα με τις σύγχρονες ψυχοπαιδαγωγικές αντιλήψεις η κοινωνικοποίηση και πιο συγκεκριμένα η δευτερογενής κοινωνικοποίηση του παιδιού αρχίζει με την είσοδό του στον παιδικό σταθμό και στο νηπιαγωγείο. Αν συγκρίνουμε παιδιά που πηγαίνουν στον παιδικό σταθμό θα διαπιστώσουμε ότι υπερτερούν σημαντικά σε όλους τους τομείς απέναντι στα παιδιά που δεν έχουν ακόμα ενταχθεί σε ένα οργανωμένο πρόγραμμα προσχολικής αγωγής.

Η προσχολική αγωγή παίζει πολύ σημαντικό ρόλο στη διάπλαση του παιδιού, καθώς βάζει τα θεμέλια σε μια πολύ ευαίσθητη ηλικία, στην οποία οι εμπειρίες έχουν καθοριστική επίδραση στη διαμόρφωση της προσωπικότητας του, στην εξέλιξη της μαθησιακής του ικανότητας και γενικότερα στη δυνατότητα του ατόμου να πορεύεται στη ζωή με δύναμη και γνώση.

Η σωστή προσχολική αγωγή έχει σαν στόχο την ισόρροπη και ολόπλευρη ψυχική, σωματική, συναισθηματική και νοητική ανάπτυξη του παιδιού καθώς και την καλλιέργεια των δεξιοτήτων του, που θα οδηγήσουν στη δημιουργία μιας ακέρατης προσωπικότητας, απαλλαγμένης από φόβους και αναστολές, προικίζοντας ταυτόχρονα το παιδί με αυτογνωσία, πειθαρχία, θάρρος και κριτική σκέψη. Προετοιμάζει, επίσης, το παιδί για την είσοδό του στο δημοτικό σχολείο, θέτοντας τις βάσεις για μια επιτυχημένη πορεία του παιδιού καθώς πολλά από τα εργαλεία της μάθησης, όπως η συγκέντρωση, η μνήμη, η μέθοδοι έρευνας είναι επίκτητα και από την προσχολική ηλικία μπορούν να καλλιεργηθούν σωστά με τα κατάλληλα ερεθίσματα.

Σκοπός της παρούσας μελέτης είναι η διερεύνηση των ομοιοτήτων και των διαφορών μεταξύ των συστημάτων προσχολικής αγωγής σε Ελλάδα και Κύπρο. Επιχειρείται διεξοδική ανάλυση των χαρακτηριστικών ως προς τα εκπαιδευτικά προγράμματα που ακολουθούν οι Ελληνίδες και οι Κύπριες παιδαγωγοί, στα πλαίσια της προσχολικής ηλικίας. Στόχος μας είναι να προσεγγίσουμε που συγκλίνουν και που διαφέρουν και κατ' επέκταση να εστιάσουμε στα κυριότερα χαρακτηριστικά που περιλαμβάνει κάθε σύστημα.

Οι λέξεις – κλειδιά που χρησιμοποιήθηκαν προκειμένου να συγκεντρωθούν οι κατάλληλες πληροφορίες είναι: Προσχολική αγωγή – ηλικία, Εκπαίδευση, Μέθοδος

Project, Διαθεματική προσέγγιση, παιδαγωγός, δραστηριότητες. Η μεθοδολογία που ακολουθήθηκε για την προσέγγιση του θέματος της εργασίας είναι η εξής:

- Καθορισμός του στόχου και του σκοπού της μελέτης
- Έρευνα μέσω του διαδικτύου και της υπάρχουσας έντυπης βιβλιογραφίας.
- Ανάλυση του υλικού και των πληροφοριών που συγκεντρώθηκε.
- Εξαγωγή συμπερασμάτων – Διατύπωση προτάσεων.

Το πρώτο κεφάλαιο αφορά στο εκπαιδευτικό σύστημα της Ελλάδος, στα πλαίσια της προσχολικής αγωγής. Συγκεκριμένα, δίνεται ο ορισμός της Προσχολικής αγωγής και καταγράφονται τα ιστορικά στοιχεία από την εμφάνιση της μέχρι και την σύγχρονη εποχή. Στη συνέχεια, γίνεται ανάλυση των σκοπών της προσχολικής αγωγής και καταγράφονται οι σύγχρονες παιδαγωγικές προσεγγίσεις. Έπειτα, γίνεται ανάλυση της μεθόδου Project και των καινοτόμων εκπαιδευτικών παρεμβάσεων που ακολουθούνται. Ακολουθούν οι προδιαγραφές που οφείλει να διαθέτει η παιδαγωγός και αναλύεται διεξοδικά ο ρόλος της απέναντι στα παιδιά και η σχέση της με την οικογένεια του εκάστοτε παιδιού. Παρακάτω προχωράμε στην μέθοδο ένταξης των παιδιών με ειδικές ανάγκες και στην ανάλυση των χαρακτηριστικών που περιβάλλοντος χώρου του σχολείου. Το κεφάλαιο αυτό ολοκληρώνεται με την γενική αξιολόγηση της προσχολικής αγωγής στην Ελλάδα.

Στο επόμενο κεφάλαιο, περνάμε στο εκπαιδευτικό σύστημα της Κύπρου. Αρχικά καταγράφονται τα ιστορικά στοιχεία από την εμφάνιση και την καθιέρωση του θεσμού. Στην πορεία επιχειρείται διεξοδική ανάλυση των βασικότερων εννοιών της προσχολικής αγωγής. Επιπρόσθετα, παρουσιάζονται οι μορφές οργάνωσης της εκπαίδευσης και προσδιορίζεται ο ρόλος της παιδαγωγού. Ακολουθεί μία παρουσίαση του τρόπου ένταξη των παιδιών με ειδικές ανάγκες και γίνεται συσχέτιση της συμβολής της οικογένειας και του παιδικού σταθμού στη ζωή του παιδιού. Το κεφάλαιο αυτό ολοκληρώνεται με την γενική αξιολόγηση της προσχολικής αγωγής στην Κύπρο και την ανάλυση των τομέων ανάπτυξης του παιδιού.

Στο τρίτο κεφάλαιο γίνεται μία συγκριτική ανάλυση ως προς τα δύο συστήματα προσχολικής αγωγής. Συγκεκριμένα αναλύονται οι παιδαγωγικές μέθοδοι που ακολουθούν τα ελληνικά και κυπριακά προγράμματα και παρουσιάζονται οι διαφορές και οι ομοιότητες αυτών. Επιπλέον, γίνεται σύγκριση μεταξύ του ρόλου της παιδαγωγού τόσο στην Ελλάδα όσο και στην Κύπρο και προσδιορίζονται οι μέθοδοι

που ακολούθησαν οι δύο χώρες ως προς την ένταξη των παιδιών με ειδικές ανάγκες. Στη συνέχεια επιχειρείται συγκριτική παρουσίαση ως προς την οργάνωση του σχολικού χώρου και των υλικών για κάθε χώρα. Τέλος, επικεντρωνόμαστε στα θετικότερα χαρακτηριστικά που διαθέτουν τα δύο συστήματα εκπαίδευσης.

Η εργασία ολοκληρώνεται με την καταγραφή των γενικών συμπερασμάτων όπως προέκυψαν από την έρευνα που πραγματοποιήθηκε.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1: Η ΠΡΟΣΧΟΛΙΚΗ ΑΓΩΓΗ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

1.1 Η έννοια της προσχολικής αγωγής

Η προσχολική αγωγή αποτελεί μέρος της Γενικής Εκπαίδευσης και είναι η επέκταση της προς τα κάτω. Είναι η εκπαίδευση που αφορά το πρώτο στάδιο της ζωής του ανθρώπου, από τη γέννηση του μέχρι και την είσοδο του στην Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση. Η πλαστικότητα των πρώτων παιδικών χρόνων σε συνδυασμό με τη μεγάλη σημασία των πρώτων εμπειριών και βιωμάτων του παιδιού καθιστούν αναγκαία την οργανωμένη Προσχολική Αγωγή, η οποία συμπληρώνει το έργο της οικογένειας, ιδιαίτερα σε περιπτώσεις που υπάρχουν δυσκολίες (οικονομική ανέχεια, κοινωνική δυσκολία προσαρμογής, εργαζόμενη μητέρα¹).

Η προσχολική αγωγή ως σκόπιμη και συνειδητή ενέργεια επιδιώκει να προσανατολίσει το παιδί προς ορισμένους σκοπούς και στόχους, οι οποίοι ευνοούν την ομαλή ανάπτυξη και προσαρμογή του στο κοινωνικό σύνολο, με την ενεργοποίηση των ψυχοπνευματικών και σωματικών του δυνάμεων και ικανοτήτων. Έργο της είναι να υποβοηθήσει το παιδί να διανύσει ομαλά την αναπτυξιακή του πορεία και να μεταβεί από το νήπιο που είναι στο παιδί της σχολικής περιόδου, εφοδιασμένο με ικανότητες, δεξιότητες και εμπειρίες για να ενταχθεί ομαλά στην κοινωνική πραγματικότητα του σχολείου, ενεργοποιώντας το σύνολο των ψυχοπνευματικών, δημιουργικών και κινητικών του δυνάμεων².

Η λέξη αγωγή ετυμολογικά παράγεται από το ρήμα άγω, που σημαίνει οδηγώ κάποιον προς ένα σκοπό ή προς μια κατεύθυνση. Ως εκπαιδευτικός όρος χρησιμοποιήθηκε αρχικά, για να δηλώσει τη με συνοδεία μετάβαση του παιδιού στο σχολείο από τον παιδαγωγό, που στην αρχαιότητα ήταν ένας δούλος. Αργότερα η λέξη απόκτησε μεταφορική σημασία και σήμαινε την επίβλεψη, την καθοδήγηση, τη διδασκαλία του παιδιού, δηλαδή την επίδραση από τον την παιδαγωγό. Με τον όρο

¹ Νικολακάκη Μ., Σώφρων Ε., Κιαμιλή Φ., (2012), «Αγωγή προσχολικής ηλικίας», Τομέας Υγείας και Πρόνοιας, Ειδικότητα Βοηθών Βρεφονηπιοκόμων, Υπουργείο Παιδείας δια Βίου Μάθησης και Θρησκευμάτων, Ινστιτούτο Τεχνολογίας Υπολογιστών και Εκδόσεων «Διόφαντος»

² Βιδάλη Α., (2000), «Αγωγή και Προσχολική Ηλικία», εκδ. Καστανιώτη, Αθήνα

αγωγή σήμερα εννοούμε την επίδραση του κοινωνικο-πολιτιστικού περιβάλλοντος και ιδιαίτερα την επίδραση των ενηλίκων (εκπαιδευτικών, γονέων κλπ) στο παιδί³.

Η αγωγή αποτελεί πράξη. Αυτό φαίνεται από το ότι επιδιώκει να υλοποιήσει πρακτικούς σκοπούς. Η αγωγή δεν είναι μονόδρομος, αλλά καθορίζεται από την αλληλεπίδραση παιδαγωγού – παιδαγωγούμενου. Επίσης, πολύ μεγάλο ρόλο παίζει η στάση, η συμπεριφορά και το παράδειγμα του/της παιδαγωγού⁴.

Αν η προσχολική αγωγή είναι η διαδικασία του προσανατολισμού του παιδιού σε ορισμένες αξίες, στάσεις,, δεξιότητες και γνώσεις με σκοπό την κοινωνικοποίηση του, ο θεσμός που διαθέτει τα κατάλληλα μέσα και όπου συντελείται η προσχολική αγωγή είναι η προσχολική εκπαίδευση.

Η προσχολική εκπαίδευση είναι το κομμάτι εκείνο του εκπαιδευτικού συστήματος, που αφορά στην ηλικία πριν το Δημοτικό Σχολείο. Στην προσχολική ηλικία οι παράγοντες που παρεμβαίνουν και ασκούν αγωγή στο παιδί είναι οι γονείς, ο εκπαιδευτικός και το περιβάλλον. Η προσχολική αγωγή είναι ιδιωτική και ανεπίσημη από τη μια και οργανωμένη και επίσημη από την άλλη. Στην πρώτη περίπτωση προσφέρεται από την οικογένεια, ενώ στη δεύτερη από την προσχολική εκπαίδευση, δηλαδή από τους Βρεφονηπιακούς Σταθμούς και τα Νηπιαγωγεία⁵.

Η ορολογία που αναφέρεται στην αγωγή του ατόμου πριν την εισαγωγή του στο Δημοτικό σχολείο ποικίλει, ανάλογα με το κριτήριο που χρησιμοποιείται. Έτσι, μπορεί κανείς να βρει όρους, όπως βρεφική αγωγή, στοιχειώδης αγωγή, αγωγή μικρών παιδιών, πρώιμη αγωγή κλπ. Στην Ελλάδα έχει καθιερωθεί ο όρος προσχολική αγωγή, όρος ατελής, γιατί αμφισβητεί τους θεσμούς του Βρεφονηπιακού σταθμού και του Νηπιαγωγείου ως σχολείου, αφού δηλώνει την αγωγή πριν από το σχολείο. Ίσως θα μπορούσε να μιλήσει κανείς για προδημοτική αγωγή ή Νηπιαγωγική⁶.

Η προσχολική αγωγή ως θεσμός, προσπαθεί να συμφιλιώσει τις διαφορετικές απόψεις για τη λειτουργία της. Ορισμένοι θεωρούν ότι είναι μορφωτικός ο ρόλος της, ενώ άλλοι ότι είναι παιδαγωγικός. Σε αυτό συμβάλλουν και οι διαφορετικές μορφές με τις οποίες λειτουργεί. Έτσι βρίσκει κανείς Βρεφονηπιακούς σταθμούς, παιδικούς

³ Κιτσαράς Γεώργιος, (2001), «Προσχολική παιδαγωγική», β' έκδοση, Αθήνα

⁴ Κιτσαράς Γεώργιος, (2001), «Προσχολική παιδαγωγική», β' έκδοση, Αθήνα

⁵ Ντολιοπούλου Ε., (2000), «Σύγχρονα Προγράμματα για παιδιά προσχολικής ηλικίας», εκδ. Τυπωθήτω – Γιώργος Δαρδανός, Αθήνα

⁶ Σταμάτης, Π. Ι. (2006), «Αντιλήψεις των εκπαιδευτικών προσχολικής αγωγής για το νηπιαγωγικό χώρο». Πρακτικά Ε' Πανελληνίου Συνεδρίου της Παιδαγωγικής Εταιρείας Ελλάδος. Θεσσαλονίκη.

σταθμούς, Νηπιαγωγεία για νήπια και προνήπια. Όλα αυτά τα διαφορετικά ιδρύματα αφορούν και διαφορετικές ηλικίες της προσχολικής αγωγής⁷.

Στην Ελλάδα σήμερα λειτουργούν δύο τύποι προσχολικών ιδρυμάτων⁸:

- Το Νηπιαγωγείο, που δέχεται παιδιά ηλικίας 3,5 – 6 ετών και υπάγεται στην αρμοδιότητα του ΥΠΕΠΘ. Η φοίτηση στο Νηπιαγωγείο είναι διετής και εγγράφονται σε αυτό νήπια που συμπληρώνουν την 1^η Οκτωβρίου ηλικία 3 ετών και 6 μηνών. Η ηλικία αποδεικνύεται από ληξιαρχική πράξη γέννησης. Η φοίτηση στο Νηπιαγωγείο γίνεται υποχρεωτική σταδιακά, ύστερα από κοινή απόφαση των Υπουργείων Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων. Τα Νηπιαγωγεία είναι μονοθέσια ή διθέσια. Τα μονοθέσια λειτουργούν με 7-30 μαθητές, ενώ τα διθέσια με 31-60 μαθητές⁹.
- Ο Βρεφονηπιακός σταθμός, που δέχεται παιδιά από 2,5-6 ετών και μερικές φορές από 8 μηνών, υπάγεται στην αρμοδιότητα του Υπουργείου Υγείας, Πρόνοιας και Κοινωνικών Ασφαλίσεων και πρόσφατα και της Τοπικής Αυτοδιοίκησης. Άλλοι φορείς που διαθέτουν Βρεφονηπιακούς σταθμούς είναι ο ΙΒΣΑ (Ίδρυμα Βρεφονηπιακών Σταθμών Αθηνών), το ΠΙΚΠΑ (Πατριωτικό Ίδρυμα Κοινωνικής Πρόνοιας και Αντιλήψεως), κ.α¹⁰.

Παράλληλα λειτουργούν και πολλοί ιδιωτικοί Βρεφονηπιακοί σταθμοί και Νηπιαγωγεία. Οι ιδιωτικοί Βρεφονηπιακοί σταθμοί δέχονται και παιδιά από μικρότερη ηλικία (δύο μηνών και πάνω)¹¹.

Ο σκοπός των ιδρυμάτων της προσχολικής εκπαίδευσης, όπως προκύπτει από το νομικό πλαίσιο, είναι διαφορετικός. Ο σκοπός του Νηπιαγωγείου είναι εκπαιδευτικός και εντάσσεται στο ευρύτερο πλαίσιο της Πρωτοβάθμιας και

⁷ Χριστοδούλου Νικολέτα, «Πολιτικές και μέτρα για την ένταξη των παιδιών προσχολικής αγωγής στο εκπαιδευτικό σύστημα», Παιδαγωγικό Ινστιτούτο

⁸ Τσιαντζή Μ., (2000), «Εφαρμοσμένη Παιδαγωγική στα παιδιά προσχολικής ηλικίας», εκδ. Gutenberg, Αθήνα

⁹ Κιτσαράς Γεώργιος, (2001), «Προσχολική παιδαγωγική», β' έκδοση, Αθήνα

¹⁰ Νικολακάκη Μ., Σωφρόνα Ε., Κιαμλή Φ., (2012), «Αγωγή προσχολικής ηλικίας», Τομέας Υγείας και Πρόνοιας, Ειδικότητα Βοηθών Βρεφονηπιοκόμων, Υπουργείο Παιδείας δια Βίου Μάθησης και Θρησκευμάτων, Ινστιτούτο Τεχνολογίας Υπολογιστών και Εκδόσεων «Διόφαντος»

¹¹ Βιβλίο δραστηριοτήτων, (1991), «Αγωγή για το Νηπιαγωγείο», βιβλίο Νηπιαγωγού, Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, ΟΕΔΒ, Αθήνα

Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης¹². Ο σκοπός του Παιδικού σταθμού είναι κοινωνικός και αφορά την ημερήσια ψυχαγωγία των παιδιών, αλλά και παιδαγωγικός, σύμφωνα με τον κανονισμό λειτουργίας των Κρατικών Παιδικών Σταθμών (Καν. Λειτ. ΚΠΣ, αριθμ. 5, απόφαση Γ2α/οικ.4108/1988, ΦΕΚ 546/1988 τ.Β'). Για τη στελέχωση των Νηπιαγωγείων η πολιτεία ορίζει την πρόσληψη νηπιαγωγών που αποφοίτησαν από αντίστοιχες Πανεπιστημιακές σχολές ή τις Σχολές Νηπιαγωγών διετούς φοίτησης, που έχουν τώρα καταργηθεί. Για τους Βρεφονηπιακούς σταθμούς προβλέπεται η πρόσληψη βρεφονηπιοκόμων, νηπιαγωγών και βοηθών βρεφονηπιοκόμων. Υπάρχει παρ' όλα αυτά νομικό κενό όσον αφορά την στελέχωση και τα όρια των αρμοδιοτήτων του προσωπικού των Βρεφονηπιακών σταθμών¹³.

Ο παιδικός σταθμός και το νηπιαγωγείο είναι οι χώροι που βασικό στόχο έχουν να διαπλάθουν στη βάση των αρχών της παιδαγωγικής επιστήμης την προσωπικότητα του παιδιού¹⁴. Η εκπαίδευση που βασίζεται στη μορφή της συστηματοποιημένης απασχόλησης είναι ένα μέσο για την κατανόηση ενός συγκεκριμένου και συστηματοποιημένου εκπαιδευτικού περιεχομένου. Το διαφοροποιημένο εκπαιδευτικό περιεχόμενο της διδασκαλίας δίνει τη δυνατότητα για την πολύπλευρη διαμόρφωση της παιδικής προσωπικότητας¹⁵.

Ο ρόλος του προγράμματος στον παιδικό σταθμό και στο νηπιαγωγείο έχει τη δική του εκπαιδευτική σημασία. Δίνει τη δυνατότητα να ασκηθεί το παιδί στην πνευματική δραστηριότητα και να μαθαίνει πώς να μαθαίνει. Ο παιδαγωγικός σκοπός εκπληρώνεται με συγκεκριμένους στόχους, με ηθικές αξίες, με τη γνωριμία του παιδιού με το περιβάλλον του, με το βαθμιαίο πέρασμα από την αντίληψη των φαινομένων στο πέρασμα των εννοιών¹⁶.

1.2 Ιστορική αναδρομή

¹² Νικολακάκη Μ., Σώφωνα Ε., Κιαμιλή Φ., (2012), «Αγωγή προσχολικής ηλικίας», Τομέας Υγείας και Πρόνοιας, Ειδικότητα Βοηθών Βρεφονηπιοκόμων, Υπουργείο Παιδείας δια Βίου Μάθησης και Θρησκευμάτων, Ινστιτούτο Τεχνολογίας Υπολογιστών και Εκδόσεων «Διόφαντος»

¹³ Νικολακάκη Μ., Σώφωνα Ε., Κιαμιλή Φ., (2012), «Αγωγή προσχολικής ηλικίας», Τομέας Υγείας και Πρόνοιας, Ειδικότητα Βοηθών Βρεφονηπιοκόμων, Υπουργείο Παιδείας δια Βίου Μάθησης και Θρησκευμάτων, Ινστιτούτο Τεχνολογίας Υπολογιστών και Εκδόσεων «Διόφαντος»

¹⁴ Τσιαντζή Μ., (2000), «Εφαρμοσμένη Παιδαγωγική στα παιδιά προσχολικής ηλικίας», εκδ. Gutenberg, Αθήνα

¹⁵ Κιτσαράς Γεώργιος, (2001), «Προσχολική παιδαγωγική», β' έκδοση, Αθήνα

¹⁶ Βιδάλη Α., (2000), «Αγωγή και Προσχολική Ηλικία», εκδ. Καστανιώτη, Αθήνα

Η ιστορία της προσχολικής αγωγής διαιρείται σε 3 (εκπαιδευτικές) περιόδους¹⁷:

✓ Την Αρχαία, (αρχαία ελληνική & ρωμαϊκή εποχή) με κύριους εκπροσώπους τον Πλάτωνα, τον Αριστοτέλη και τον Πλούταρχο.

✓ Τη Μέση, (βυζαντινή εποχή – Μεσαίωνας και Αναγέννηση – μέσα 18^{ου} αιώνα) με κύριους εκπροσώπους τους Πατέρες της Εκκλησίας (κυρίως τους τρεις Ιεράρχες και το Γρηγόριο τον Νύσσης) και τους Λαμπελαί, Μοντένιο, Λοκ, Ρουσσώ, Πεσταλότσι.

✓ Τη Σύγχρονη περίοδο (τέλη 19^{ου} αιώνα – σήμερα), με κύριους εκπροσώπους τους Φρέμπελ, Μοντεσσόρι, Αδερφές Αγκάτσι, Ντεκρολύ, Κλαπαρετ, Φρενέ, Ντιούι, Βιγκότσκι, Πιαζέ¹⁸.

Αρχαία περίοδος

Στην Αρχαία ελληνική περίοδο τέθηκαν οι βάσεις της ανθρωπιστικής αγωγής, της οποίας σκοπός ήταν η ανάπτυξη της προσωπικότητας και ο σεβασμός της ατομικής ελευθερίας. Το εκπαιδευτικό σύστημα των Αθηναίων περιλαμβάνει ανεπίσημα και την αγωγή των παιδιών της προσχολικής ηλικίας. Οι παιδαγωγικές ιδέες αυτής της λαμπρής εποχής δόθηκαν από τον Πλάτωνα και τον Αριστοτέλη¹⁹.

► Πλάτωνας. Η σύλληψη της ιδέας για ομαδική αγωγή των νηπίων 3-6 ετών ανήκει στον Πλάτωνα. Οι παιδαγωγικές ιδέες του Πλάτωνα για την προσχολική αγωγή παρουσιάζονται στο τρίτο βιβλίο της «Πολιτείας», και στα δύο πρώτα βιβλία των «Νόμων», καθώς και στον «Πρωταγόρα». Ο Πλάτωνας επεσήμανε πρώτος πως²⁰:

“ Η αγωγή των παιδιών πρέπει να αρχίσει πολύ νωρίς (από τον 1^ο χρόνο της ζωής τους), γιατί από τότε οικοδομείται η μόρφωση, ο χαρακτήρας και η σωματική ανάπτυξη του.

¹⁷ Νικολακάκη Μ., Σώφρονα Ε., Κιαμιλή Φ., (2012), «Αγωγή προσχολικής ηλικίας», Τομέας Υγείας και Πρόνοιας, Ειδικότητα Βοηθών Βρεφονηπιοκόμων, Υπουργείο Παιδείας δια Βίου Μάθησης και Θρησκευμάτων, Ινστιτούτο Τεχνολογίας Υπολογιστών και Εκδόσεων «Διόφαντος»

¹⁸ Piaget J., (1977), «Συζήτηση για τη διδασκαλία των Μαθηματικών», μετ. Ράπτης Ν., Αθήνα

¹⁹ Τσιαντζή Μ., (2000), «Εφαρμοσμένη Παιδαγωγική στα παιδιά προσχολικής ηλικίας», εκδ. Gutenberg, Αθήνα

²⁰ Χρυσοφίδης, Κ. (2003), «Η αγωγή στην εποχή του μεταμοντέρνου», στο Goehlich, Μ., Παιδοκεντρική διάσταση στη μάθηση. Αθήνα: Τυπωθήτω.

- “ Η αναστροφή των παιδιών της προσχολικής ηλικίας είναι σημαντική και πρέπει να ασκείται σε κατάλληλο περιβάλλον (ίδρυμα).

Διδακτικά και παιδαγωγικά μέσα αγωγής της προσχολικής ηλικίας θεωρεί:

- “ Την παιγνιώδη απασχόληση – παιχνίδι (παίζοντας τρέφε τους παιδιά), από την οποία εξαρτάται κατά μεγάλο μέρος η σωματική και πνευματική εξέλιξη των παιδιών, η επιτυχία στην επαγγελματική τους δραστηριότητα και η ευδοκίμηση σε κάθε τομέα της ζωής τους.
 - “ Τη γυμναστική και τη μουσική που πρέπει να υπηρετούν την ψυχοσωματική καλλιέργεια του παιδιού. Δεν επιτρέπεται να ασκείται η ψυχή χωρίς το σώμα, ούτε το σώμα χωρίς τη ψυχή, γιατί μόνο με την παράλληλη άσκηση και των δύο εξασφαλίζεται η ισορροπία και η υγεία.
 - “ Τους μύθους, τις διηγήσεις, το χορό.
- Αριστοτέλης: Ο Αριστοτέλης εκθέτει τις παιδαγωγικές του ιδέες στα «Πολιτικά», και «Ηθικά – Νικομάχεια». Υιοθετεί βασικά της παιδαγωγικές αντιλήψεις του Πλάτωνα για την προσχολική αγωγή του παιδιού, τη διδασκαλία διηγήσεων και μύθων και το ρόλο του παιχνιδιού. Κατά τον Αριστοτέλη²¹:
- “ Η αγωγή είναι προσωπική, ανθρωπιστική αλλά και κοινωνική. Πρέπει να προετοιμάζει το παιδί έτσι, ώστε να είναι σε θέση να εκπληρώσει καθήκοντα του ως πολίτης, αλλά και να ευτυχήσει στη ζωή του, μια και ο άνθρωπος θεωρείται «κοινωνικό ον».
 - “ Η ηλικία 2-5 ετών θεωρείται ηλικία του παιχνιδιού.
 - “ Το παιχνίδι αποτελεί το καλύτερο μέσο για την προπαρασκευή του μελλοντικού επαγγέλματος.
 - “ Η σωματική αγωγή του παιδιού πρέπει να προηγείται από κάθε άλλη αγωγή και μόρφωση και να ξεκινά πολύ νωρίς από την οικογένεια.

²¹ Νικολακάκη Μ., Σώφωνα Ε., Κιαμιλή Φ., (2012), «Αγωγή προσχολικής ηλικίας», Τομέας Υγείας και Πρόνοιας, Ειδικότητα Βοηθών Βρεφονηπιοκόμων, Υπουργείο Παιδείας δια Βίου Μάθησης και Θρησκευμάτων, Ινστιτούτο Τεχνολογίας Υπολογιστών και Εκδόσεων «Διόφαντος»

- “ Η μουσική έχει μεγάλη μορφωτική δύναμη, καθώς και η ηθική και αισθητική μόρφωση του παιδιού.
- “ Η επίδραση του περιβάλλοντος είναι καταλυτική. Γι αυτό επισημαίνεται ο αρνητικός ρόλος των δούλων στην ανάθεση της ανατροφής των παιδιών προσχολικής ηλικίας.

Ρωμαϊκή εποχή

- ▶ Πλούταρχος. Και στη ρωμαϊκή εποχή αποδιδόταν μεγάλη σημασία στην αγωγή κατά την προσχολική ηλικία. Ο Πλούταρχος στο έργο του «Περί παιδων αγωγή» ισχυρίζεται ότι η μητέρα είναι αναντικατάστατη. Πίστευε ότι²²:
 - “ Η ψυχή του παιδιού είναι εύπλαστη σαν το μαλακό κερί. Γι’ αυτό σε αυτή την ηλικία δέχεται μεγάλη επίδραση από το περιβάλλον.
 - “ Πρωταρχικό έργο της ορθής αγωγής είναι η ορθή χρήση του λόγου, με την ταυτόχρονη αρμονική διάπλαση του σώματος.
 - “ Η άσκηση βίας και σωματικής κακοποίησης πρέπει να αποκλείονται ως μέσα αγωγής.
 - “ Η Παιδαγωγική έχει καθήκον να διαπλάθει τους νέους «εξ ονύχων», ώστε να γίνουν «καλοί καγαθοί πολίτες», δηλαδή ιδανικοί πολίτες και τέλειοι άνθρωποι.

Την τελευταία αυτή άποψη υποστηρίζουν κι άλλοι εκπρόσωποι της ρωμαϊκής εποχής, όπως ο Κουϊντιλιανός, (35 -96 μ.Χ.) ο διασημότερος από τους Ρωμαίους δασκάλους. Ο Πλούταρχος δίνει μεγάλη προσοχή στο ρόλο και τη σημασία της παιδείας, την οποία θεωρεί το μόνο αθάνατο και θείο αγαθό²³.

Μέση περίοδος

- ▶ Βυζάντιο. Η αρχαία ελληνική παιδεία συνέχισε την παρουσία της και στη βυζαντινή περίοδο, ενώ κυριαρχούσε το Χριστιανικό μορφωτικό και ηθικό

²² Κιτσαράς Γεώργιος, (2001), «Προσχολική παιδαγωγική», β’ έκδοση, Αθήνα

²³ Νικολακάκη Μ., Σώφρωνα Ε., Κιαμιλή Φ., (2012), «Αγωγή προσχολικής ηλικίας», Τομέας Υγείας και Πρόνοιας, Ειδικότητα Βοηθών Βρεφονηπιοκόμων, Υπουργείο Παιδείας δια Βίου Μάθησης και Θρησκευμάτων, Ινστιτούτο Τεχνολογίας Υπολογιστών και Εκδόσεων «Διόφαντος»

ιδεώδες. Οι εκφραστές του, οι πατέρες της Εκκλησίας (με σημαντικότερους εκπροσώπους τους τρεις Ιεράρχες και το Γρηγόριο Νύσσης) έδωσαν μεγάλη σημασία στην προσχολική αγωγή και συνέβαλαν με τις απόψεις τους, ώστε να αποκτήσει τη θέση που έχει σήμερα. Οι Τρεις Ιεράρχες υποστήριζαν ότι:

- “ Η αγωγή των παιδιών μέχρι το 6^ο έτος της ηλικίας τους είναι υπόθεση της οικογένειας, ιδιαίτερα της μητέρας.
- “ Τα παιδιά πρέπει να αναστρέφονται με τη χριστιανική αγωγή και ηθική, «εν παιδεία και νουθεσία Κυρίου εκτρέφεσθε τους παίδας».
- “ Οι μύθοι όταν επιλεγούν προσεκτικά, αποτελούν «πνευματική τροφή» για τα παιδιά της προσχολικής ηλικίας.
- “ Η ορμή για κίνηση και η μίμηση ασκούν καθοριστική σημασία στη σωματική και ψυχική ανάπτυξη του παιδιού της προσχολικής ηλικίας.

Μεσαίωνας

Στην εποχή του Μεσαίωνα η παιδεία με κύριο χαρακτηριστικό της γνώρισμα τη θρησκευτική φόρτιση δεν έχει παρουσιάσει, ιδιαίτερα για την προσχολική αγωγή, καμιά πρόοδο²⁴.

Αναγέννηση

Οι ανθρωπιστές Ραμπελαί και Μοντένιος διατυπώνουν ιδέες που προετοιμάζουν την κατοπινή εξέλιξη της προσχολικής αγωγής. Ιδιαίτερα οι προτροπές του Μοντένιου για την αγωγή του παιδιού αποτελούν τις βασικές αρχές της σύγχρονης παιδαγωγικής. Θεωρεί ότι²⁵:

- “ Σκοπός της αγωγής είναι η προετοιμασία του παιδιού για τη ζωή, που πρέπει να αρχίζει από την κούνια.
- “ Το παιχνίδι είναι κάτι ξεχωριστό και αποτελεί μια από τις σοβαρότερες ασχολίες του παιδιού.
- “ Η εκπαίδευση του παιδιού πρέπει να στηρίζεται στην παρατήρηση και τα βιώματα του.

²⁴ Χρυσ αφίδης, Κ. (2003), «Η αγωγή στην εποχή του μεταμοντέρνου», στο Goehlich, Μ., Παιδοκεντρική διάσταση στη μάθηση. Αθήνα: Τυπωθήτω.

²⁵ Νικολακάκη Μ., Σώφρων Ε., Κιαμιλή Φ., (2012), «Αγωγή προσχολικής ηλικίας», Τομέας Υγείας και Πρόνοιας, Ειδικότητα Βοηθών Βρεφονηπιόκωμων, Υπουργείο Παιδείας δια Βίου Μάθησης και Θρησκευμάτων, Ινστιτούτο Τεχνολογίας Υπολογιστών και Εκδόσεων «Διόφαντος»

1.3 Σκοποί της προσχολικής αγωγής

Για τον καθορισμό των σκοπών της προσχολικής αγωγής, πρέπει να λαμβάνονται υπόψη τουλάχιστον τρεις παράγοντες²⁶:

- “ Να ανταποκρίνονται στην ηλικία του παιδιού
- “ Να εξυπηρετούν τις επιλογές, τους στόχους προτεραιότητας στους οποίους αποβλέπει το σύνταγμα και η εκπαιδευτική πολιτική της χώρας.
- “ Να εξασφαλίζουν την προστασία της υγείας και την ψυχική, διανοητική και σωματική ανάπτυξη του νηπίου.

Σκοπός λοιπόν της προσχολικής αγωγής είναι η ολόπλευρη ανάπτυξη του παιδιού, νοητική, συναισθηματική, κοινωνική και ψυχοσωματική. Προσπαθεί να επιτύχει την ομαλή προσαρμογή του παιδιού στο ευρύτερο σχολικό περιβάλλον, την ένταξη του στο κοινωνικό σύνολο με άνεση και ασφάλεια. Επιπλέον, επιδιώκει να εξασφαλίσει και να προωθήσει την υγιά και ολόπλευρη ανάπτυξη του στον ανώτατο δυνατό βαθμό, ανάλογα με το επίπεδο της ωρίμανσης του²⁷.

Σκοπεύει επίσης στην αφομοίωση γενικών ανθρώπινων γνώσεων και ικανοτήτων και στην ανάπτυξη ορισμένων ψυχικών ιδιοτήτων, απαραίτητων για τη ζωή στην κοινωνία. Τέτοιες είναι η κατάκτηση του λόγου, η ανάπτυξη της ικανότητας του προσανατολισμού στο χώρο και το χρόνο, των ανθρωπίνων μορφών αντίληψης, νόησης και φαντασίας, η πρωταρχική επαφή με έργα τέχνης, η διαμόρφωση αμοιβαίων σχέσεων με τους άλλους ανθρώπους²⁸.

Οι σκοποί της προσχολικής αγωγής μπορεί να υλοποιηθούν με αναπτυξιακά κατάλληλες πρακτικές θεωρίες, οι οποίες πρέπει να λαμβάνουν υπόψη²⁹:

- “ Το τι είναι γνωστό για την ανάπτυξη και τη μάθηση των παιδιών
- “ Τι είναι γνωστό για τις δυνατότητες, τις ικανότητες, τα ενδιαφέροντα και τις ανάγκες του κάθε παιδιού στην ομάδα

²⁶ Τσιαντζή Μ., (2000), «Εφαρμοσμένη Παιδαγωγική στα παιδιά προσχολικής ηλικίας», εκδ. Gutenberg, Αθήνα

²⁷ Τσιαντζή Μ., (2000), «Εφαρμοσμένη Παιδαγωγική στα παιδιά προσχολικής ηλικίας», εκδ. Gutenberg, Αθήνα

²⁸ Ντολιοπούλου Ε., (2000), «Σύγχρονα Προγράμματα για παιδιά προσχολικής ηλικίας», εκδ. Τυπωθήτω – Γιώργος Δαρδανός, Αθήνα

²⁹ Κιτσαράς Γεώργιος, (2001), «Προσχολική παιδαγωγική», β' έκδοση, Αθήνα

- “ Τι είναι γνωστό για το κοινωνικό και πολιτισμικό περιβάλλον του παιδιού, ώστε οι προσφερθείσες γνώσεις στο παιδί να είναι σχετικές και εντάξιμες στη ζωή του παιδιού.

Η παρεχόμενη αγωγή πρέπει να προσαρμόζει το παιδί να ενταχθεί σε ομάδα, να το βοηθά να αφομοιώνει κανόνες συμπεριφοράς, να προωθεί τη δημιουργία αμοιβαίων σχέσεων με τα άλλα παιδιά, ώστε να αναπτυχθεί η κοινωνικότητα του. Να τον βοηθά να αναπτύξει αμοιβαίες σχέσεις εμπιστοσύνης και το συναίσθημα της ευθύνης³⁰. Ακόμα να καλλιεργεί ξεπέραςμα των διακρίσεων και των ανισοτήτων μεταξύ των δύο φύλων ή ανάμεσα στις διάφορες φυλές ή άλλες περιθωροποιημένες ομάδες, στοχεύοντας στη διαμόρφωση μιας ολοκληρωμένης προσωπικότητας του αυριανού ενήλικου. Ακόμη να συμβάλει στην εξοικείωση με τους δημοκρατικούς θεσμούς και τη δημοκρατική διαδικασία, να εμφυσά την πίστη στην ειρήνη και τη φιλία ανάμεσα στους λαούς³¹.

Μέσα στο χώρο της προσχολικής εκπαίδευσης οι παράγοντες που επηρεάζουν την όλη εκπαιδευτική διαδικασία είναι:

- “ Ο παιδαγωγός και οι βοηθοί του,
- “ Οι συνομήλικοι συμμαθητές
- “ Το ευρύτερο περιβάλλον του.

Η προσχολική αγωγή πρέπει να αφορά τη δυνατότητα ανάπτυξης των ικανοτήτων και της προσωπικότητας του παιδιού και όχι την ετοιμότητα για το Δημοτικό σχολείο. Δεν είναι προπαρασκευαστικό στάδιο για την επόμενη βαθμίδα το Νηπιαγωγείο, αλλά αποτελεί αυτόνομο χώρο ανάπτυξης του παιδιού. Αυτό βέβαια, δε σημαίνει ότι δεν υπάρχει σχέση ανάμεσα στις δύο αυτές βαθμίδες, αλλά ότι ο αυτόνομος ρόλος και το έργο της καθεμιάς πρέπει να γίνονται σεβαστά³².

Στους βασικούς σκοπούς της προσχολικής αγωγής περιλαμβάνεται και η ελάττωση των ανισοτήτων ανάμεσα στα νήπια, που οφείλεται σε περιβαλλοντικούς λόγους και λόγους καταγωγής³³.

³⁰ Χριστοδούλου Νικολέτα, «Πολιτικές και μέτρα για την ένταξη των παιδιών προσχολικής αγωγής στο εκπαιδευτικό σύστημα», Παιδαγωγικό Ινστιτούτο

³¹ Νικολακάκη Μ., Σώφρωνά Ε., Κιαμιλή Φ., (2012), «Αγωγή προσχολικής ηλικίας», Τομέας Υγείας και Πρόνοιας, Ειδικότητα Βοηθών Βρεφονηπιοκόμων, Υπουργείο Παιδείας δια Βίου Μάθησης και Θρησκευμάτων, Ινστιτούτο Τεχνολογίας Υπολογιστών και Εκδόσεων «Διόφαντος»

³² Βιδάλη Α., (2000), «Αγωγή και Προσχολική Ηλικία», εκδ. Καστανιώτη, Αθήνα

³³ Νικολακάκη Μ., Σώφρωνά Ε., Κιαμιλή Φ., (2012), «Αγωγή προσχολικής ηλικίας», Τομέας Υγείας και Πρόνοιας, Ειδικότητα Βοηθών Βρεφονηπιοκόμων, Υπουργείο Παιδείας δια Βίου Μάθησης και Θρησκευμάτων, Ινστιτούτο Τεχνολογίας Υπολογιστών και Εκδόσεων «Διόφαντος»

1.4 Σύγχρονες θεωρητικές προσεγγίσεις για την προσχολική εκπαίδευση

Από τα πρώτα χρόνια της ζωής τους, τα παιδιά ζουν σε ένα περιβάλλον όπου κυριαρχεί ο γραπτός λόγος. Αρχίζουν να αναγνωρίζουν, για παράδειγμα, τα διάφορα αντικείμενα από το λογότυπο της συσκευασίας τους, ζητούν αντικείμενα ή ρούχα που φέρουν το λογότυπο μιας συγκεκριμένης εταιρείας, γράφουν προσπαθώντας να μιμηθούν το συμβατικό τρόπο γραφής των ενηλίκων³⁴.

Όπως, οι γνήσιες πράξεις που συνιστούν τη διαδικασία μάθησης της ανάγνωσης και της γραφής ξεκινούν από εκείνη τη στιγμή που το παιδί συνειδητοποιεί ότι ο γραπτός λόγος περιέχει νόημα και αρχίζει να διερωτάται και να πειραματίζεται για το πώς αναδύεται το νόημα αυτό. Για παράδειγμα κρατά το μολύβι και αφού γράψει στο χαρτί πρωτόγονα γραφήματα, δηλώνει ότι κάτι έγραψε ή κρατά το βιβλίο και διαβάζει γυρίζοντας τις σελίδες του.

Η μάθηση της γραφής και της ανάγνωσης είναι μια εξελικτική διαδικασία, η οποία πηγάζει από το ίδιο το παιδί και αναδύεται ανεμπόδιστα, εφόσον οι συνθήκες του περιβάλλοντος και η συμβίωση με τους ενήλικες είναι κατάλληλες.

Ο ρόλος αναδυόμενη ανάγνωση και γραφή, άρχισε να χρησιμοποιείται στη δεκαετία του 80 και περιγράφει ακριβώς τις διαδικασίες οι οποίες παρατηρούνται πολύ πριν το παιδί φοιτήσει στο Δημοτικό σχολείο και αναγνωρίζοντας ως ιδιαίτερα σημαντικές για τη μάθηση του γραπτού λόγου. Η ανάπτυξη της ανάγνωσης και της γραφής συνίσταται από δεξιότητες, γνώσεις και στάσεις, οι οποίες θεωρούνται ότι είναι προάγγελοι της ανάπτυξης του συμβατικού τρόπου γραφής και ανάγνωσης³⁵.

³⁴ Γερμανός, Δ. (2001), «Χώρος και Διαδικασίες Αγωγής» Εκδόσεις Gutenberg Αθήνα

³⁵ Αυγητίδου Σ., (2001), «Το παιχνίδι, Σύγχρονες ερευνητικές και διδακτικές προσεγγίσεις» εκδ. Τυπωθήτω, Αθήνα

Τα κύρια σημεία της θεωρίας της αναδυόμενης ανάγνωσης και γραφής είναι³⁶:

- “ Η ικανότητα χρήσης του γραπτού λόγου πηγάζει από το ίδιο το παιδί, εφόσον αναπτύσσεται σε ένα περιβάλλον που κυριαρχεί ο τυπωμένος λόγος.
- “ Δίνεται έμφαση στη μάθηση και όχι στη διδασκαλία. Τα παιδιά μαθαίνουν μόνα τους, συνειδητοποιώντας τη λειτουργία του γραπτού λόγου καθώς ζουν και επενεργούν σε ένα περιβάλλον γραπτού λόγου και παρατηρούν τους εγγράμματους ενήλικους.
- “ Οι δεξιότητες της ανάγνωσης και της γραφής αναπτύσσονται ταυτόχρονα και είναι αλληλένδετες. Τα παιδιά μεγαλώνουν μαθαίνοντας συγχρόνως να γράφουν και να διαβάζουν.
- “ Οι δεξιότητες της ανάγνωσης και της γραφής εμφανίζονται, όταν οι συνθήκες είναι κατάλληλες, δηλαδή όταν αφ ενός προσφέρονται πλούσια ερεθίσματα στο περιβάλλον και αφ ετέρου όταν οι ενήλικοι υποστηρίζουν κάθε προσπάθεια και πειραματισμό του μικρού παιδιού να «διαβάσει» και να «γράψει».

Στα ερευνητικά συμπεράσματα των δύο τελευταίων δεκαετιών, έχει διατυπωθεί η σημαντικότητα της επίδρασης του έμμεσου και άμεσου περιβάλλοντος στην ποσότητα και την ποιότητα των εμπειριών που σχετίζονται με την ανάλυση των δεξιοτήτων της ανάγνωσης και της γραφής στα παιδιά της προσχολικής ηλικίας³⁷.

Στη διαδικασία της ανάλυσης των δεξιοτήτων ανάγνωσης και γραφής, σημαντικό ρόλο διαδραματίζει η προσχολική εκπαίδευση. Ρόλος της δεν είναι η συστηματική διδασκαλία των δεξιοτήτων Ανάγνωσης και Γραφής, αλλά η γνωστική και ψυχολογική προετοιμασία καθώς και η εξοικείωση των παιδιών της προσχολικής ηλικίας με δραστηριότητες εκμάθησης ανάγνωσης και γραφής, δηλαδή τις δραστηριότητες γραφισμού³⁸.

Επίσης καλείται να λειτουργήσει αντισταθμιστικά καθώς προσπαθεί να παράσχει ποικίλες ευκαιρίες και ερεθίσματα για την κατάκτηση του προφορικού και

³⁶ Γερμανός, Δ. (1997), «Το υλικό πεδίο αγωγής: Μια διδακτική προσέγγιση που στηρίζεται στην παιδαγωγική ποιότητα της σχέσης του παιδιού με τον υλικό χώρο», στο Βάμβουκας, Μ. Ι., Χουρδάκης, Α. Γ., (επιμ.), Παιδαγωγική Επιστήμη στην Ελλάδα και την Ευρώπη. Τάσεις και προοπτικές, Πρακτικά Ζ', εκδ. Ελληνικά Γράμματα. Αθήνα

³⁷ Σταμάτης, Π. Ι. (2006), «Αντιλήψεις των εκπαιδευτικών προσχολικής αγωγής για το νηπιαγωγικό χώρο». Πρακτικά Ε' Πανελληνίου Συνεδρίου της Παιδαγωγικής Εταιρείας Ελλάδος. Θεσσαλονίκη.

³⁸ Τάφα Ε., (2001), «Ανάγνωση και Γραφή στην προσχολική εκπαίδευση», εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα

γραπτού λόγου, την κάλυψη τυχόν ελλείψεων και αδυναμιών του κοινωνικο – οικογενειακού και πολιτιστικού περιβάλλοντος³⁹.

1.4.1 Προφορικός λόγος

Η γλωσσική ικανότητα είναι το μέσο που πρωταγωνιστεί στην ανθρώπινη επικοινωνία. Ο ρόλος της όμως επεκτείνεται, καθώς καθοδηγεί τις νοητικές και κινητικές ενέργειες του ατόμου. Το γεγονός αυτό, καθιστά απαραίτητη την καλλιέργεια της γλώσσας από την μικρή ηλικία⁴⁰.

Τα παιδιά πρέπει να μάθουν να χειρίζονται σωστά τη γλώσσα, γιατί μόνο με αυτόν τον τρόπο θα μπορέσουν να επικοινωνήσουν μεταξύ τους και να αναπτύξουν διαπροσωπικές σχέσεις. Θα μπορέσουν να εκφράσουν προφορικά τις απόψεις τους, τις ιδέες τους, τις απορίες τους ακόμα και τις διαφωνίες που πιθανόν έχουν. Με την απόκτηση ευχέρειας στη χρήση της γλώσσας θα μπορέσουν να καταλάβουν τα νοήματα που βγαίνουν από τις λέξεις και θα τεθούν έτσι οι βάσεις για μια επιτυχημένη σχολική πορεία στη συνέχεια⁴¹.

Ο ρόλος του βρεφονηπιακού σταθμού είναι βασικός για την ανάπτυξη του προφορικού λόγου. Πρέπει να είναι αντισταθμικός σε σχέση με το οικογενειακό περιβάλλον και να ασκεί την καλλιέργεια της γλωσσικής ανάπτυξης του παιδιού από τη μικρότερη έως τη μεγαλύτερη ηλικία⁴².

Στο χώρο του πρέπει να διαμορφώνονται διάφορες καταστάσεις επικοινωνιακού χαρακτήρα που θα ενθαρρύνουν τα παιδιά:

- “ Να παίρνουν το λόγο για να κάνουν μια διήγηση, μια περιγραφή.
- “ Να συμμετέχουν σε συζητήσεις.

³⁹ Τάφα Ε., (2001), «Η ανάπτυξη της ανάγνωσης και της γραφής στα παιδιά της προσχολικής ηλικίας – ο ρόλος των παιδαγωγών», Σύγχρονο Νηπιαγωγείο, τ. 21

⁴⁰ Ντολιοπούλου Ε., (2000), «Σύγχρονα Προγράμματα για παιδιά προσχολικής ηλικίας», εκδ. Τυπωθήτω – Γιώργος Δαρδανός, Αθήνα

⁴¹ Γερμανός, Δ. (1997), «Το υλικό πεδίο αγωγής: Μια διδακτική προσέγγιση που στηρίζεται στην παιδαγωγική ποιότητα της σχέσης του παιδιού με τον υλικό χώρο», στο Βάμβουκας, Μ. Ι., Χουρδάκης, Α. Γ., (επιμ.), Παιδαγωγική Επιστήμη στην Ελλάδα και την Ευρώπη. Τάσεις και προοπτικές, Πρακτικά Ζ', εκδ. Ελληνικά Γράμματα. Αθήνα

⁴² Γκιζελή, Β. Δ., Μακρίδης, Γ., Τσάλμα Μ., Ιατρού Κ. & Αγγελάκης Γ., (2007), «Υλικο- τεχνική Υποδομή, Επιθεώρηση Εκπαιδευτικώνάτων»

- “ Να διατυπώνουν αιτήματα και να ανταποκρίνονται σε υποδείξεις που δέχονται.
- “ Να εξηγούν και να δικαιολογούν την άποψη τους.
- “ Να βελτιώνουν και να εμπλουτίζουν τον προφορικό τους λόγο.

Ως αποτέλεσμα, τα παιδιά που από τη μικρή τους ηλικία ασκούνται στη σωστή χρήση του προφορικού λόγου, αποκτούν αυτοπεποίθηση, εμπιστοσύνη, αισιοδοξία και διαμορφώνουν ολοκληρωμένη προσωπικότητα.

Το σύγχρονο περιβάλλον είναι πλουσιότερο σε ερεθίσματα και ευκαιρίες μόρφωσης απ’ ό,τι παλαιότερα. Αυτό συμβαίνει θετικά στην ανάπτυξη των γνωστικών λειτουργιών των παιδιών, ιδιαίτερα βέβαια της γλώσσας. Παίρνοντας ερεθίσματα από το φυσικό, οικογενειακό και σχολικό περιβάλλον προσθέτουν στο λεξιλόγιο τους ολοένα και περισσότερες λέξεις, αποτυπώνουν εκφράσεις, μαθαίνουν να διατυπώνουν σωστές προτάσεις με ολοκληρωμένες έννοιες⁴³.

Οποσδήποτε η γλώσσα, όπως γενικότερα και η γνώση, χτίζονται μεθοδικά και οργανωμένα με τη χρήση και υποστήριξη διάφορων επικοινωνιακών μέσων. Η επίτευξη αυτού του στόχου είναι δύσκολη για την τρυφερή παιδική ηλικία. Για αυτό γίνονται λάθη. Βέβαια τα λάθη είναι η απόδειξη της προσπάθειας που καταλαβαίνουν τα παιδιά, για να προσεγγίσουν εκφραστικά τη γλώσσα μας. Το ξεπέρασμα τους αποτελεί σημείο εκκίνησης για τον τρόπο εκμάθησης της και αποσκοπεί στην επιτυχία⁴⁴.

1.4.2 Η έννοια του αριθμού στα παιδιά προσχολικής ηλικίας

Οι τρόποι που τα παιδιά αντιμετωπίζουν διάφορα στοιχειώδη ποσοτικά προβλήματα στα οποία εμπλέκονται αριθμοί έχουν αποτελέσει αντικείμενο σε πολλές έρευνες, τα αποτελέσματα των οποίων διαφέρουν μεταξύ τους. Έτσι, άλλοι ερευνητές δίνουν ιδιαίτερη έμφαση στις λογικές ικανότητες της παιδικής σκέψης ενώ άλλοι

⁴³ Γερμανός, Δ. (1997), «Το υλικό πεδίο αγωγής: Μια διδακτική προσέγγιση που στηρίζεται στην παιδαγωγική ποιότητα της σχέσης του παιδιού με τον υλικό χώρο», στο Βάμβουκας, Μ. Ι., Χουρδάκης, Α. Γ., (επιμ.), Παιδαγωγική Επιστήμη στην Ελλάδα και την Ευρώπη. Τάσεις και προοπτικές, Πρακτικά Ζ΄, εκδ. Ελληνικά Γράμματα. Αθήνα

⁴⁴ Τάφα Ε., (2001), «Η ανάδυση της ανάγνωσης και της γραφής στα παιδιά της προσχολικής ηλικίας – ο ρόλος των παιδαγωγών», Σύγχρονο Νηπιαγωγείο, τ. 21

στην αρίθμηση και γενικότερα στις ικανότητες που αναπτύσσονται κατά τον προσδιορισμό της πληθικότητας μιας συλλογής⁴⁵.

Τα τελευταία χρόνια το ενδιαφέρον των παιδαγωγών για τις ικανότητες των παιδιών της προσχολικής και της πρώτης σχολικής ηλικίας, για τα μαθηματικά αυξάνεται ολοένα και περισσότερο. Θεωρείται ότι η μάθηση μιας μαθηματικής έννοιας ή δεξιότητας είναι μια διαδικασία μακρόχρονη και κινείται σε διαδοχικά επίπεδα αφαίρεσης. Η επίλυση προβλημάτων και όχι απλά διδακτικών ασκήσεων αποτελεί ακρογωνιαίο λίθο στη διδασκαλία των μαθηματικών⁴⁶.

Με άλλα λόγια, η γνώση γενικά και ιδιαίτερα η μαθηματική αναπτύσσεται μέσα από την αναζήτηση λύσεων σε προβλήματα, η τεκμηρίωση των οποίων γίνεται κατ' αρχάς σε διαισθητικό και εμπειρικό επίπεδο και στη συνέχεια στη βάση μιας αποδεικτικής διαδικασίας. Για τη μαθηματική εκπαίδευση η πραγματικότητα αποτελεί συγχρόνως πεδίο αναφοράς και εφαρμογής των μαθηματικών εννοιών και δομών. Φυσικά η διάκριση των διάφορων αρχών μάθησης και διδασκαλίας και η μεταξύ τις σχέση δεν είναι απόλυτη εκπαίδευση.

Οι σύγχρονες αντιλήψεις της ψυχολογίας και της παιδαγωγικής, ο τύπος του ανθρώπου που επιδιώκουμε με την εκπαίδευση, οι ραγδαίες εξελίξεις στην επιστήμη των μαθηματικών, οι τεράστιες αλλαγές στον κοινωνικό – οικονομικό τομέα και η ραγδαία τεχνολογική ανάπτυξη υποβάλλουν κι επιβάλλουν συνεχή αναθεώρηση των Προγραμμάτων Σπουδών των Μαθηματικών, έτσι ώστε να ανταποκρίνονται στις ανάγκες του παρόντος και ενδεχομένως του μέλλοντος⁴⁷.

Τα σύγχρονα ευρήματα της διδακτικής των Μαθηματικών δείχνουν ότι η ενασχόληση των παιδιών με τους αριθμούς μπορεί να ξεκινήσει πολύ νωρίς, μέσα από δραστηριότητες που έχουν νόημα για τα παιδιά και οι οποίες συνδέονται με την ικανότητα τους για αρίθμηση. Σήμερα στο χώρο της προσχολικής αγωγής γίνονται σοβαρές αναμορφώσεις των Προγραμμάτων Σπουδών. Σημαντικές αποφάσεις και συμπεράσματα σχετικά με την κατάσταση και την πρόοδο των παιδιών θα πρέπει να

⁴⁵ Γερμανός Δημήτρης (2002), «Οι Τοίχοι της Γνώσης. Σχολικός Χώρος και Εκπαίδευση», Εκδόσεις Gutenberg Αθήνα.

⁴⁶ Καρούση Σ., (2000), «Τα μαθηματικά των παιδιών της προσχολικής ηλικίας», Σύγχρονο Νηπιαγωγείο, τ. 13, Ιανουάριος – Φεβρουάριος

⁴⁷ Νικολακάκη Μ., Σώφωνα Ε., Κιαμιλή Φ., (2012), «Αγωγή προσχολικής ηλικίας», Τομέας Υγείας και Πρόνοιας, Ειδικότητα Βοηθών Βρεφονηπιοκόμων, Υπουργείο Παιδείας δια Βίου Μάθησης και Θρησκευμάτων, Ινστιτούτο Τεχνολογίας Υπολογιστών και Εκδόσεων «Διόφαντος»

βασίζονται σε πολλές πηγές πληροφόρησης, στους γονείς, σε άλλους εκπαιδευτικούς και σε ειδικούς⁴⁸.

Βασικές αρχές για τα Προγράμματα Σπουδών είναι⁴⁹:

- “ Οι παιδαγωγοί της Προσχολικής Αγωγής να λαμβάνουν υπόψη την προηγούμενη γνώση των παιδιών.
- “ Οι γενικές επιδιώξεις να προσαρμόζονται στις ιδιαιτερότητες κάθε παιδιού.
- “ Οι παιδαγωγοί της προσχολικής αγωγής έχουν πολύ σημαντικό έργο, τον εντοπισμό των ατομικών αναγκών και ιδιαιτεροτήτων του κάθε παιδιού. Επίσης είναι πολύ σημαντικός ο εντοπισμός των παιδιών που χρειάζονται ενισχυτική εκπαίδευση και υποστήριξη⁵⁰.

Η αναμόρφωση και ο εκσυγχρονισμός των Προγραμμάτων κινούνται στο εξής επίπεδο:

- “ Τα παιδιά και κυρίως εκείνα της προσχολικής ηλικίας διαμορφώνουν, τροποποιούν και δομούν ιδέες με τη συνεχή αλληλεπίδραση με το φυσικό περιβάλλον, τα υλικά και τους ανθρώπους.
- “ Αναπτύσσουν μαθηματικές δεξιότητες με την εφαρμογή των ιδεών τους σε καθημερινές πράξεις και προβλήματα.
- “ Χειρίζονται μαθηματικές έννοιες, για να αντιληφθούν τη λογικά καθημερινών πράξεων και προβλημάτων, ρωτούν γύρω από σχέσεις, σχέδια και ακολουθίες.
- “ Καθώς αναζητούν λύσεις στα καθημερινή προβλήματα, εξερευνούν και προβλέπουν, συζητούν, περιγράφουν και αιτιολογούν, συγκρίνουν και μετρούν, παριστάνουν πράγματα και ιδέες.

Εκτός από την ατομική προσπάθεια, η εργασία στο πλαίσιο μιας ομάδας δρα ενισχυτικά στη διαδικασία της μάθησης. Η μαθηματική εκπαίδευση πρέπει να διευκολύνει τις γνωστικές αλληλεπιδράσεις, να προσφέρει ευκαιρίες για ανταλλαγή

⁴⁸ Καφούση Σ., (2000), «*Τα μαθηματικά των παιδιών της προσχολικής ηλικίας*», Σύγχρονο Νηπιαγωγείο, τ. 13, Ιανουάριος – Φεβρουάριος

⁴⁹ Νικολακάκη Μ., Σώφρωνα Ε., Κιαμιλή Φ., (2012), «*Αγωγή προσχολικής ηλικίας*», Τομέας Υγείας και Πρόνοιας, Ειδικότητα Βοηθών Βρεφονηπιοκόμων, Υπουργείο Παιδείας δια Βίου Μάθησης και Θρησκευμάτων, Ινστιτούτο Τεχνολογίας Υπολογιστών και Εκδόσεων «Διόφαντος»

⁵⁰ Νικολακάκη Μ., Σώφρωνα Ε., Κιαμιλή Φ., (2012), «*Αγωγή προσχολικής ηλικίας*», Τομέας Υγείας και Πρόνοιας, Ειδικότητα Βοηθών Βρεφονηπιοκόμων, Υπουργείο Παιδείας δια Βίου Μάθησης και Θρησκευμάτων, Ινστιτούτο Τεχνολογίας Υπολογιστών και Εκδόσεων «Διόφαντος»

ιδεών, για υπεράσπιση και αντίκρουση ισχυρισμών, για ελεύθερη διατύπωση απόψεων. Η επίδραση της εργασίας σε ομάδες και για ένα συγκεκριμένο έργο⁵¹:

- “ Διευκολύνει την εκτέλεση του έργου, π.χ. την επίλυση ενός προβλήματος, δεδομένου ότι το έργο αντιμετωπίζεται από πολλές οπτικές γωνίες και προσεγγίζεται με διάφορους τρόπους.
- “ Διευκολύνει τη διαδικασία του «προσωπικού αναστοχασμού», ο οποίος είναι ένας από τους πιο σοβαρούς παράγοντες της διαδικασίας της μάθησης. Αυτό σημαίνει ότι στο πλαίσιο της ομάδας αναπτύσσεται πιο φυσιολογικά η ικανότητα να παίρνουμε «αποστάσεις» από τις σκέψεις και τις πράξεις, προκειμένου να τις αναλύσουμε και να τις κρίνουμε σε σχέση με το σκοπό που έχουν.

Σκοπός του Προγράμματος Σπουδών για τα Μαθηματικά στην προσχολική Εκπαίδευση είναι να υποβοηθήσει τα παιδιά μέσα από βιωματικές καταστάσεις να επεκτείνουν τις πρώτες μαθηματικές γνώσεις τους και να εφαρμόζουν οικείες μαθηματικές δομές σε νέα περιβάλλοντα. Να επεξεργάζονται και να αξιοποιούν νέα δεδομένα, να συγκρίνουν και να μετασχηματίζουν σχέσεις και διαδικασίες με τη δοκιμή και τον έλεγχο. Να επινοούν προβλήματα, ιδέες και ενδιαφέροντα και να αξιοποιούν τη σύγχρονη τεχνολογία⁵².

Κατά τη διαδικασία επίλυσης προβλημάτων ομαδικά και ατομικά τα παιδιά αναπτύσσουν ειδικότερες ικανότητες, όπως να συγκρίνουν και να συσχετίζουν αντικείμενα, να αντιλαμβάνονται κάποιες ιδιότητες, σχέσεις και συνδυασμούς, να κατανοούν τη συνέπεια μικρών αριθμών, να μετρούν και να αναγνωρίζουν απλά σχήματα στο περιβάλλον⁵³.

1.4.3 Εικαστική τέχνη

Στο πλαίσιο της εικαστικής τέχνης το παιδί της προσχολικής ηλικίας, ενισχύεται από την παιδαγωγό, με αποτέλεσμα⁵⁴:

⁵¹ Καφούση Σ., (2000), «Τα μαθηματικά των παιδιών της προσχολικής ηλικίας», Σύγχρονο Νηπιαγωγείο, τ. 13, Ιανουάριος – Φεβρουάριος

⁵² Καφούση Σ., (2000), «Τα μαθηματικά των παιδιών της προσχολικής ηλικίας», Σύγχρονο Νηπιαγωγείο, τ. 13, Ιανουάριος – Φεβρουάριος

⁵³ Τάφα Ε., (2001), «Η ανάδυση της ανάγνωσης και της γραφής στα παιδιά της προσχολικής ηλικίας – ο ρόλος των παιδαγωγών», Σύγχρονο Νηπιαγωγείο, τ. 21

⁵⁴ Τσιαντζή Μ., (2000), «Εφαρμοσμένη Παιδαγωγική στα παιδιά προσχολικής ηλικίας», εκδ. Gutenberg, Αθήνα

- “ Να εξοικειώνεται με τις δυνατότητες και τους τρόπους χρήσης των διάφορων υλικών,
- “ Να αναπτύσσει συντονισμό στις κινήσεις του μέσω του χειρισμού των διαφόρων υλικών.
- “ Να νιώθει ικανοποίηση και ευχαρίστηση από τις εμπειρίες που αποκτά με ποικίλους τρόπους.
- “ Να αναπτύσσει την κριτική του αντίληψη, την αυτοπεποίθηση και την αυθόρμητη αυτοέκφραση του.

Περιλαμβάνει εικαστικές δραστηριότητες που οργανώνονται και πραγματοποιούνται σε ατομικό και συλλογικό επίπεδο. Τέτοιες είναι⁵⁵:

- “ Ζωγραφική
- “ Σχέδιο
- “ Πλαστική
- “ Γλυπτική
- “ Κολάζ
- “ Κατασκευές
- “ Υφαντική
- “ Τύπωμα

1.4.4 Μουσική

Περιλαμβάνει δραστηριότητες που επιδιώκουν να αναπτύξουν τις εκφραστικές και δημιουργικές ικανότητες των παιδιών, μέσα από την γενικότερη μουσική ευαισθητοποίηση τους⁵⁶.

Τέτοιες είναι:

- ο Ποικίλα μουσικά παιχνίδια για: την αναγνώριση των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών του ήχου, την ενεργητική ακρόαση των ήχων, ενισχύοντας την ακουστική του ικανότητα και ευαισθησία.
- ο Δραστηριότητες γνωριμίας με μουσικά όργανα.
- ο Τραγούδια από τα νήπια.

⁵⁵ Νικολακάκη Μ., Σώφωνα Ε., Κιαμλή Φ., (2012), «Αγωγή προσχολικής ηλικίας», Τομέας Υγείας και Πρόνοιας, Ειδικότητα Βρεφονηπιοκόμων, Υπουργείο Παιδείας δια Βίου Μάθησης και Θρησκευμάτων, Ινστιτούτο Τεχνολογίας Υπολογιστών και Εκδόσεων «Διόφαντος»

⁵⁶ Ντολιοπούλου Ε., (2000), «Σύγχρονα Προγράμματα για παιδιά προσχολικής ηλικίας», εκδ. Τυπωθήτω – Γιώργος Δαρδανός, Αθήνα

- Ενεργητική ακρόαση από όλα τα μουσικά είδη : παραδοσιακή μουσική, κλασική, τζαζ, παραδοσιακή μουσική άλλων λαών, κ.ά).
- Σωματική έκφραση των νηπίων που συνδέεται με μια μουσική κατασκευή, ένα μουσικό έργο ή ένα τραγούδι.
- Κατασκευές απλών αυτοσχέδιων μουσικών οργάνων.

1.5 Η μέθοδος project στην προσχολική ηλικία

Η προσέγγιση Project προσέελκυσε το ενδιαφέρον των παιδαγωγών προσχολικής εκπαίδευσης στην Ελλάδα. Η προσχολική ηλικία είναι πολύ σημαντική για όλους τους τομείς ανάπτυξης. Στην ηλικία αυτή εμφανίζεται η τάση που έχουν από τη φύση τους τα παιδιά να είναι περίεργα και να διερευνούν το περιβάλλον τους για να αντιληφθούν διανοητικά κάποια πράγματα γι αυτό. Μαθαίνουν για τα διάφορα εργαλεία, όπως η ανάγνωση και η γραφή, και κινητοποιούνται για να αναπτύξουν και να χρησιμοποιήσουν ευρεία ποικιλία συναφών δεξιοτήτων. Είναι σημαντικό να τους δίνεται η ευκαιρία να δοκιμάζουν την ενεργητική μάθηση, στην οποία αυτά δραστηριοποιούνται⁵⁷.

Τα projects αποτελούν τον κύριο άξονα των μαθησιακών εμπειριών των παιδιών και των παιδαγωγών. Βασίζονται στην ισχυρή πεποίθηση ότι η μάθηση μέσω της δράσης είναι πολύ σημαντική και ότι η συζήτηση σε ομάδες και η επανεξέταση κάποιων εμπειριών και ιδεών είναι ο πρωταρχικός τρόπος με τον οποίο μπορεί κανείς να κατανοήσει καλύτερα τα πράγματα και να μάθει περισσότερα (Βλ. Παράρτημα Σχήμα 1)

Ένα project είναι μια σε βάθος διερεύνηση ενός θέματος. Η έρευνα διεξάγεται συνήθως από μια μικρή ομάδα παιδιών μιας τάξης, μερικές φορές από ολόκληρη την τάξη και άλλες φορές από ένα μόνο παιδί⁵⁸.

Στην Ελλάδα πολλοί παιδαγωγοί χρησιμοποιούν θεματικές ενότητες ή συγκεκριμένα θέματα για την οργάνωση των δραστηριοτήτων που παρουσιάζουν.

⁵⁷ Helm Judy Harris, Katz Lilian, (2002), «Μέθοδος Project και προσχολική εκπαίδευση», μετ. Χρυσοφίδης Κ., Κουτσοβάνου Ε., εκδ. Μεταίχμιο, Αθήνα

⁵⁸ Βιδάλη Α., (2000), «Αγωγή και Προσχολική Ηλικία», εκδ. Καστανιώτη, Αθήνα

Ένα θέμα είναι μια ευρεία έννοια ή μια ενότητα, όπως οι «εποχές» ή τα «ζώα». Όταν χρησιμοποιούν ένα θέμα, οι παιδαγωγοί συγκεντρώνουν βιβλία, φωτογραφίες και άλλα υλικά που σχετίζονται με το θέμα. Οι εμπειρίες στα περισσότερα πεδία των γνωστικών αντικειμένων ή στους τομείς ανάπτυξης (όπως η γλώσσα, οι μαθηματικές έννοιες ή οι φυσικές επιστήμες) σχετίζονται ή συνδέονται με το θέμα⁵⁹.

Οι θεματικές ενότητες αποτελούνται συνήθως από προσχεδιασμένα μαθήματα και δραστηριότητες πάνω σε ένα θέμα, που ο παιδαγωγός θεωρεί ότι είναι σημαντικό να ξέρουν τα παιδιά, όπως «οι μαγνήτες». Όταν δίνει πληροφορίες πάνω σε μια θεματική ενότητα, η παιδαγωγός έχει συνήθως στο μυαλό της ένα ξεκάθαρο σχέδιο για το ποιες έννοιες και γνώσεις θέλει να κατακτήσουν τα παιδιά⁶⁰.

Επιπρόσθετα, χρησιμοποιούν επίσης τις γωνιές μάθησης ως έναν τρόπο να οργανώσουν την διδασκαλία τους. Οι διάφορες γωνιές της τάξης είναι σχεδιασμένες για τη διερεύνηση και ανάπτυξη συγκεκριμένης γνώσης και δεξιοτήτων, όπως «η γωνιά με το οικοδομικό υλικό» ή «γωνιά για τη μουσικοκινητική αγωγή». Το υλικό και ο εξοπλισμός για κάθε γωνιά επιλέγονται για να διδάξουν τις έννοιες και να εξασκήσουν τις δεξιότητες που επιθυμεί η παιδαγωγός να αναπτύξουν να αναπτύξουν τα παιδιά⁶¹.

1.6 Καινοτόμες εκπαιδευτικές παρεμβάσεις

1.6.1 Ψυχοκινητικός τομέας

Ο ρόλος της αγωγής

Με τον όρο ψυχοκινητική αγωγή αναφερόμαστε στον πρωταρχικό ρόλο της σκόπιμης κινητικής συμπεριφοράς του σώματος του παιδιού που οδηγεί στην εξέλιξη

⁵⁹ Νικολακάκη Μ., Σώφωνα Ε., Κιαμιλή Φ., (2012), «Αγωγή προσχολικής ηλικίας», Τομέας Υγείας και Πρόνοιας, Ειδικότητα Βοηθών Βρεφονηπιοκόμων, Υπουργείο Παιδείας δια Βίου Μάθησης και Θρησκευμάτων, Ινστιτούτο Τεχνολογίας Υπολογιστών και Εκδόσεων «Διόφαντος»

⁶⁰ Helm Judy Harris, Katz Lilian, (2002), «Μέθοδος Project και προσχολική εκπαίδευση», μετ. Χρυσυφίδης Κ., Κουτσουβάνου Ε., εκδ. Μεταίχμιο, Αθήνα

⁶¹ Νικολακάκη Μ., Σώφωνα Ε., Κιαμιλή Φ., (2012), «Αγωγή προσχολικής ηλικίας», Τομέας Υγείας και Πρόνοιας, Ειδικότητα Βοηθών Βρεφονηπιοκόμων, Υπουργείο Παιδείας δια Βίου Μάθησης και Θρησκευμάτων, Ινστιτούτο Τεχνολογίας Υπολογιστών και Εκδόσεων «Διόφαντος»

του, η οποία προκαλείται, οργανώνεται και ελέγχεται από ψυχικούς μηχανισμούς (συναίσθημα) καλλιεργώντας την αρμονική και πλήρη ανάπτυξη του παιδιού⁶².

Η ψυχοκινητική Αγωγή σκοπό έχει να βοηθήσει το νήπιο:

“ Να ανακαλύψει και να οργανώσει τη γνώση του σωματικού του σχήματος.

“ Να κατανοήσει τις βασικές έννοιες του χώρου και του χρόνου.

“ Να αναπτύξει σχέσεις με το περιβάλλον με την βοήθεια ψυχοκινητικών ασκήσεων.

“ Να αναπτύξει την αυθόρμητη έκφραση του.

Δεν είναι όμως δυνατό να χειριστούμε κατάλληλα την ψυχοκινητική αγωγή προκειμένου να προσφέρουμε στο παιδί τις γνώσεις για τις διάφορες έννοιες που είναι απαραίτητες για την ανάπτυξη και επιβίωση του. Ο τρόπος δεν είναι άλλος από αυτόν της φυσικής μάθησης. Δηλαδή, η έννοια που θέλουμε να αποκτήσει το παιδί, παρουσιάζεται στην αρχή με ασκήσεις κινητικότητας (μετακίνηση σώματος), στη συνέχεια με αισθητηριοκινητικές ασκήσεις (χειρισμός αντικειμένων) και τελικά με αντιληπτικοκινητικές ασκήσεις (ασκήσεις λεπτής κινητικότητας σε συνδυασμό με την οπτική αντίληψη)⁶³.

Η ψυχοκινητικότητα περιλαμβάνει δραστηριότητες για τη βελτίωση της ευλυγισίας, της ευκινησίας, και της ισορροπίας, με αποτέλεσμα να βοηθάει το παιδί στη γνώση του σώματος του, στον έλεγχο της κίνησης του, στην καλύτερη σωματική του έκφραση⁶⁴.

Στην ψυχοκινητική αγωγή οι δραστηριότητες ταξινομούνται σύμφωνα με την ηλικία ή με το επίπεδο του παιδιού. Το θεωρητικό επίπεδο μιας δραστηριότητας πολλές φορές δεν ταιριάζει με το πρακτικό επίπεδο πραγματοποίησης της. Γι' αυτό κύριο μέλημα της παιδαγωγού είναι να προσαρμόζει τις δραστηριότητες αυτές σε κάθε ομάδα και κάθε τάξη ανάλογα με τις δυνατότητες των παιδιών⁶⁵.

Για να επιτευχθούν οι στόχοι της ψυχοκινητικής, η παιδαγωγός προσφέρει στο παιδί τη δυνατότητα μέσα από τις διάφορες ασκήσεις να αποκτήσει αρμονία και συντονισμό στις κινήσεις του. Να ανιχνεύσει και να κατανοήσει το φυσικό του περιβάλλον, μέσα από την οργάνωση του χώρου και του χρόνου, σε σχέση με το

⁶² Βιβλίο δραστηριοτήτων, (1991), «Αγωγή για το Νηπιαγωγείο», βιβλίο Νηπιαγωγού, Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, ΟΕΔΒ, Αθήνα

⁶³ Βιδάλη Α., (2000), «Αγωγή και Προσχολική Ηλικία», εκδ. Καστανιώτη, Αθήνα

⁶⁴ Κιτσαράς Γεώργιος, (2001), «Προσχολική παιδαγωγική», β' έκδοση, Αθήνα

⁶⁵ Κιτσαράς Γεώργιος, (2001), «Προσχολική παιδαγωγική», β' έκδοση, Αθήνα

σώμα του και να αποκτήσει καλύτερη συνεργασία και επικοινωνία με τα πρόσωπα που έρχεται σε επαφή. Ακόμη, στόχοι της είναι η αυτοκυριαρχία και η αυτοπεποίθηση που καλείται να αποκτήσει το παιδί.

Όταν η ψυχοκινητική ανάπτυξη του παιδιού εξελίσσεται ομαλά, προσφέρει σε αυτό εύκολη και ισορροπημένη επαφή με τους άλλους ανθρώπους γύρω του. Αυτό συμβαίνει, επειδή η ψυχοκινητική είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με τις συναισθηματικές αντιδράσεις του παιδιού⁶⁶.

Η ψυχοκινητικότητα βοηθάει τα παιδιά να ζουν σε ομάδα. Τα ομαδικά παιχνίδια μαθαίνουν στα παιδιά να ζουν μέσα στη κοινωνία, στην οποία υπάρχουν κανόνες, που οφείλουν να σέβονται. Η παραβίαση των κανόνων δείχνει αδυναμία συνέχισης του παιχνιδιού ή της δραστηριότητας και επομένως, επαναφέρει το παιδί στην παραδοχή των κανόνων της κοινωνικής ζωής. Η ψυχοκινητική ανάπτυξη του παιδιού είναι ένα εφόδιο που θα του επιτρέψει να ζήσει αρμονικά και να έχει μια παραγωγική κοινωνική ζωή.

Τα θεμελιώδη στοιχεία που πάνω τους στηρίζεται η έννοια της ψυχοκινητικότητας είναι⁶⁷:

“ Το σωματικό σχήμα. Η γνώση του σωματικού σχήματος είναι η εικόνα που έχει το παιδί για το σώμα του, τοποθετώντας το πάντοτε μέσα στο περιβάλλον που ζει. Θεωρείται βασικό στοιχείο της προσωπικότητας του παιδιού. Το παιδί καταλαβαίνει τον κόσμο γύρω του, δηλαδή τα αντικείμενα, έμψυχα και άψυχα, και τα πρόσωπα που το αποτελούν σε συνάρτηση με το σώμα του. Το γνωστικό σχήμα του σώματος αποτελεί το κέντρο διάφορων σχέσεων έκφρασης και ενέργειας ανάμεσα στο άτομο και το περιβάλλον του. Με τις κατάλληλες δραστηριότητες βοηθάει το παιδί να αποκτήσει συνείδηση του εαυτού του, όπως:

- Να κατανοήσει και να οργανώσει το χώρο και το χρόνο
- Να έχει αναπτυγμένη κινητικότητα, αλλά και να αποκτήσει αρμονία και συντονισμό στις κινήσεις του.
- Να αποκτήσει αυτοέλεγχο και αυτοπεποίθηση
- Να μπορεί να προβλέπει και να εκτιμά τα αποτελέσματα των πράξεων του.

⁶⁶ Τσιαντζή Μ., (2000), «Εφαρμοσμένη Παιδαγωγική στα παιδιά προσχολικής ηλικίας», εκδ. Gutenberg, Αθήνα

⁶⁷ Ντολιοπούλου Ε., (2000), «Σύγχρονα Προγράμματα για παιδιά προσχολικής ηλικίας», εκδ. Τυπωθήτω – Γιώργος Δαρδανός, Αθήνα

“ Η αμφιπλευρικότητα. Είναι η ικανότητα ενός ατόμου να προκαλεί την ενεργοποίηση των δύο πλευρών του σώματος του με δυνατότητα επιλογής της μιας ή της άλλης πλευράς, γεγονός που του επιτρέπει να πετυχαίνει καλύτερες επιδόσεις. Βοηθάει το παιδί να αναπτυχθεί ομαλά, το μαθαίνει να συντονίζει τις κινήσεις του και να ζει αρμονικά και με τις δύο του πλευρές. Η αμφιπλευρικότητα έχει τη βάση της σε νευρολογικά στοιχεία και εξελίσσεται ανάλογα με τις δραστηριότητες που εκτελεί το παιδί. Με τις κατάλληλες ασκήσεις το παιδί μαθαίνει να διαχωρίζει⁶⁸:

- ο Τις δύο πλευρές του σώματος
- ο Μαθαίνει την έννοια δεξί αριστερό
- ο Καταλαβαίνει την πλευρά του που υπερισχύει και προχωρά στην εξάσκηση και των δύο για να πετύχει την ισορροπία.

Η αμφιπλευρικότητα σχετίζεται άμεσα με το σώμα του παιδιού όσο και με τα πρόσωπα ή αντικείμενα του περιβάλλοντος του. Στο χώρο της προσχολικής εκπαίδευσης πιθανόν να υπάρχουν παιδιά διστακτικά ή λιγότερο επιδέξια από τα άλλα, τα οποία θέλουν περισσότερη ενθάρρυνση για να ασχοληθούν επιτυχημένα με δραστηριότητες που θα βελτιώσουν την αμφιπλευρικότητα τους. Γι αυτό και επειδή η αμφιπλευρικότητα είναι μια δύσκολη έννοια για τα παιδιά, οι δραστηριότητες για την ανάπτυξη της πρέπει να είναι απλές, επαναλαμβανόμενες και να παρουσιάζονται στο παιδί με ευχάριστο τρόπο (μουσική – τραγούδια)⁶⁹.

“ Η λεπτή κινητικότητα. Σπουδαίο ρόλο στην ανάπτυξη της προσωπικότητας του παιδιού κατέχει η επιδεξιότητα του χεριού. Είναι ένα μέσο που βοηθά στη γνωριμία και κατάκτηση του κόσμου μέσα στον οποίο αναπτύσσεται. Στην ηλικία των 3 χρόνων το παιδί δεν μπορεί ακόμα να κάνει επιτυχημένες λεπτές κινήσεις. Δεν ελέγχει καλά τις κινήσεις των χεριών του, επίσης δεν υπάρχει ευλυγισία της άρθρωσης κάθε χεριού και νοητική ικανότητα της χρήσης της λεπτής κινητικότητας. Οι κινήσεις του παιδιού στην αρχή είναι μεγάλες, ξεκινάνε από τον ώμο και τον αγκώνα. Στη συνέχεια, με εξάσκηση, οι κινήσεις γίνονται πιο ειδικές και το παιδί εργάζεται με το καρπό του χεριού και τα δάκτυλα. Στη διάρκεια της εκμάθησης η λεπτή κινητικότητα

⁶⁸ Ντολιοπούλου Ε., (2000), «Σύγχρονα Προγράμματα για παιδιά προσχολικής ηλικίας», εκδ. Τυπωθήτω – Γιώργος Δαρδανός, Αθήνα

⁶⁹ Κιτσαράς Γεώργιος, (2001), «Προσχολική παιδαγωγική», β' έκδοση, Αθήνα

συμπληρώνει την αμφιπλευρικότητα, μαθαίνοντας το παιδί να εργάζεται από τα αριστερά προς τα δεξιά. Για το λόγο αυτό πρέπει να δίνονται πολλές ευκαιρίες στο παιδί να εξασκείται με ασκήσεις λεπτής κινητικότητας, όπως πιάσιμο και συγκράτηση αντικειμένων, άσκηση παλάμης και δακτύλων, συντονισμό χεριών. Ακόμη, πρέπει να δίνεται ιδιαίτερη προσοχή στην ταυτόχρονη άσκηση και των δύο μελών. Η επανάληψη και η χρήση απλού υλικού είναι δύο βασικοί παράγοντες που θα φέρουν το ζητούμενο αποτέλεσμα⁷⁰.

“ Ο χώρος. Το παιδί για να αναπτυχθεί σωστά πρέπει να μάθει να προσανατολίζεται στο χώρο που κινείται, εργάζεται και εκφράζεται καθώς και να αντιλαμβάνεται τις σχέσεις που υπάρχουν ανάμεσα στα αντικείμενα που το περιβάλλουν (άψυχα και έμψυχα)⁷¹.

“ Μέσα στο χώρο το παιδί κινείται συνέχεια, χρησιμοποιεί αντικείμενα, αλλάζει τις θέσεις τους ανάλογα με τις ανάγκες του και αντιλαμβάνεται βασικές έννοιες του χώρου όπως, μπροστά, πίσω, ανάμεσα, πάνω, κάτω κ.α. Οι δραστηριότητες αυτές του δίνουν ερεθίσματα να ενεργοποιήσει τόσο τις σωματικές όσο και τις πνευματικές του ικανότητες. Σε ηλικία των 4-5 χρόνων το παιδί μπορεί να φαντάζεται το χώρο μέσα στον οποίο κινείται, παίζει, ζει και αναπτύσσεται. Ο προσανατολισμός στο χώρο έχει ιδιαίτερη σημασία για την ανάπτυξη του παιδιού. Και αυτό, επειδή χωρίς την κατάκτηση του δημιουργούνται πολλές φορές προβλήματα, όπως κινητική αστάθεια, μειωμένη ικανότητα προσανατολισμού κ.α. Με κατάλληλες δραστηριότητες η παιδαγωγός βοηθάει το παιδί να κατανοήσει βασικές έννοιες για το χώρο (οργάνωση του, προσανατολισμός κ.α).

“ Ο χρόνος. Η έννοια του χρόνου, στενά συνδεδεμένη με την έννοια του χώρου, είναι αφηρημένη. Για να την κατακτήσει το παιδί, χρειάζεται μια σειρά από συγκεκριμένες και μεθοδικές δραστηριότητες. Συντελεί όμως, στο να μάθει το παιδί να λειτουργεί και να οργανώνεται απέναντι στις διάφορες ανάγκες της καθημερινής του ζωής, μέσα στο χρόνο. Από μικρή ηλικία το παιδί, εξαιτίας καθημερινών, απλών και συνηθισμένων χρονικών σημείων αναφοράς, έχει κάνει βίωμα του ορισμένες βασικές

⁷⁰ Χρυσafiδης, Κ. (2003), «Η αγωγή στην εποχή του μεταμοντέρνου», στο Goehlich, M., Παιδοκεντρική διάσταση στη μάθηση. Αθήνα: Τυπωθήτω.

⁷¹ Χριστοδούλου Νικολέτα, «Πολιτικές και μέτρα για την ένταξη των παιδιών προσχολικής αγωγής στο εκπαιδευτικό σύστημα», Παιδαγωγικό Ινστιτούτο

χρονικές έννοιες, όπως σήμερα, αύριο, πρωί, βράδυ. Μεγαλώνοντας αρχίζει να καταλαβαίνει έννοιες πιο δύσκολες, όπως παρελθόν και μέλλον (πχ. Σήμερα είναι Παρασκευή, πάμε σχολείο, αύριο είναι Σάββατο, δεν πάμε σχολείο). Σε αυτό συμβάλλουν και τα καθημερινά επαναλαμβανόμενα γεγονότα που συμβαίνουν στο χώρο της προσχολικής εκπαίδευσης (διάλειμμα, φαγητό κ.α.) στο χώρο της τάξης, το παιδί έχει την δυνατότητα μέσα από διάφορες ψυχοκινητικές δραστηριότητες να κατανοήσει το χρόνο και τα επιμέρους στοιχεία που τον συνθέτουν τη διάρκεια, τη διαδοχή, τη μέτρηση κ.α.⁷².

“ Ο ρυθμός. Ο ρυθμός περιλαμβάνει τις έννοιες της σειράς, της διαδοχής, της διάρκειας, της εναλλαγής, της αρμονίας και της επανάληψης. Η ανακάλυψη του βοηθάει το παιδί το να αντιληφθεί καλύτερα την οργάνωση του χώρου⁷³. Το παιδί με τη βοήθεια της παιδαγωγού μαθαίνει να αναγνωρίζει ρυθμούς, να τους αναπαράγει, ακόμα και να δημιουργήσει δικούς του. Κάτι τέτοιο πραγματοποιείται με ασκήσεις χειρισμού μουσικών οργάνων αλλά και ασκήσεις χτυπήματος των χεριών. Με τον ρυθμό αυτό το παιδί εκφράζει τον αυθόρμητο, προσωπικό του ρυθμό, σύμφωνα με το συναίσθημα που το διακατέχει, οποίος έχει άμεση σχέση με τις κινήσεις και τη νοητική εικόνα του σώματος του. Οι ρυθμικές αξίες, που ονομάζονται και μουσικές αξίες, είναι το μισό, το τέταρτο, το όγδοο, το δέκατο όγδοο και οι παύσεις. Στα μικρά παιδιά αρέσει πολύ να κινούνται ρυθμικά ακούγοντας μουσική ή ένα τραγούδι. Είναι μια ενέργεια που με την επανάληψη της τα μαθαίνει να προσαρμόζονται σε ένα συγκεκριμένο ρυθμό και σταδιακά καταλαβαίνουν ότι τα συναισθήματα που νιώθουν αντιπροσωπεύουν και τα άλλα παιδιά της τάξης τους⁷⁴.

Δραστηριότητες

Για τη γνώση του σωματικού σχήματος. Η βίωση του σωματικού σχήματος πραγματοποιείται από το παιδί⁷⁵:

⁷² Χριστοδούλου Νικολέτα, «Πολιτικές και μέτρα για την ένταξη των παιδιών προσχολικής αγωγής στο εκπαιδευτικό σύστημα», Παιδαγωγικό Ινστιτούτο

⁷³ Ματσαγγούρας, Η. (2000), «*Η σχολική τάξη*», Γρηγόρης, Αθήνα

⁷⁴ Κιτσαράς Γεώργιος, (2001), «*Προσχολική παιδαγωγική*», β' έκδοση, Αθήνα

⁷⁵ Νικολακάκη Μ., Σώφρωνα Ε., Κιαμιλή Φ., (2012), «*Αγωγή προσχολικής ηλικίας*», Τομέας Υγείας και Πρόνοιας, Ειδικότητα Βοηθών Βρεφονηπιοκόμων, Υπουργείο Παιδείας δια Βίου Μάθησης και Θρησκευμάτων, Ινστιτούτο Τεχνολογίας Υπολογιστών και Εκδόσεων «Διόφαντος»

“ Με την ελεύθερη και οργανωμένη κίνηση στο χώρο, δηλαδή να νιώθει κίνηση σε κάθε μέρος του σώματος του και

“ Με την απευθείας ή εκ των υστέρων μίμηση, δηλαδή με το να βλέπει το παιδί κάθε τομέα πάνω σε ένα άλλο πρότυπο ή εικόνα.

Οι δραστηριότητες που βοηθούν το παιδί να αναπτυχθεί στην ηλικία των 2,5 χρονών ως 3,5 χρονών είναι οι ασκήσεις μεγάλης κινητικότητας, όπως:

§ Να βαδίζει κανονικά, στα τέσσερα ή με τα γόνατα.

§ Να κάνει απλά πηδηματάκια στο έδαφος.

§ Παιχνίδια με τη μπάλα, για παράδειγμα, την πετάει στον αέρα, την κυλάει ή την σπρώχνει με το παιδί του.

§ Παιχνίδια ισορροπίας, για παράδειγμα, περνάει από τη μια καρέκλα στην άλλη βαδίζοντας πάνω σε ένα πάγκο κ.ά.

Στην ηλικία των 3,5 χρόνων ως 6 χρόνων το παιδί πραγματοποιεί δυσκολότερες ασκήσεις ως προς την σύνθεση τους, όπως⁷⁶:

§ Μετατοπίσεις, όπως βάδισμα, τρέξιμο, πήδημα. Τα παιδιά μπορούν να εκτελέσουν αυτές τις ασκήσεις αυτοσχεδιάζοντας, αλλά και οργανωμένα ακολουθώντας κανόνες. Μπορούν να γίνονται ζευγάρια, ομάδες ή να κινούνται ατομικά προς διάφορες κατευθύνσεις, μπροστά, πίσω, πλαγιά κ.ά. Οι συνδυασμοί των ασκήσεων ποικίλουν και είναι δυνατό να συνοδεύονται από μουσική.

§ Μιμητικές δραστηριότητες, που προσφέρουν στο παιδί την ευκαιρία να κινεί ολόκληρο το σώμα με διάφορους τρόπους. Υπάρχει ένα πρότυπο (η παιδαγωγός ή ένα παιδί ή μια κούκλα) που εκτελεί κάποιες συγκεκριμένες κινήσεις και τα νήπια που το παρακολουθούν επαναλαμβάνουν τις κινήσεις που βλέπουν, οι ασκήσεις αυτές μπορούν να εκτελεστούν από όλη την ομάδα των παιδιών ή ανάμεσα σε ζευγάρια, όπου το ένα παιδί κάνει το πρότυπο και το άλλο μιμείται (παιχνίδι του καθρέφτη, βλ. Παράρτημα Σχήμα 2)⁷⁷.

⁷⁶ Βιδάλη Α., (2000), «Αγωγή και Προσχολική Ηλικία», εκδ. Καστανιώτη, Αθήνα

⁷⁷ Ντολιοπούλου Ε., (2000), «Σύγχρονα Προγράμματα για παιδιά προσχολικής ηλικίας», εκδ. Τυπωθήτω – Γιώργος Δαρδανός, Αθήνα

Οι μιμήσεις είναι ένα μέσο εκφραστικής κίνησης των παιδιών, κυρίως όταν δεν υπάρχει πρότυπο (εκ των υστέρων μίμηση)⁷⁸.

§ Τα παιδιά μπορούν να τραγουδήσουν ένα τραγούδι που αναφέρεται σε συγκεκριμένες ασκήσεις σώματος και να μιμηθούν τις κινήσεις που ακούνε (τραγούδια γυμναστικής, τραγούδια με κινήσεις διάφορων ζώων).

§ Δραστηριότητες αναπνοής όπου τα παιδιά φουσκώνουν μπαλόνια, σφυρίζουν, ρουφάνε με καλαμάκι κ.α.

§ Ακόμη, πρέπει να δίνονται στο παιδί ερεθίσματα, για να αναπτύξει τη δημιουργικότητα του να οδηγηθεί στην προσωπική διερεύνηση των δυνατοτήτων του σώματος του (κινήσεις, στάσεις) με τη χρησιμοποίηση ποικίλου υλικού. Η παιδαγωγός παροτρύνει τα παιδιά να εφευρίσκουν πρωτότυπους τρόπους ενασχόλησης με το ψυχοκινητικό υλικό. Για παράδειγμα, με ποιους τρόπους μπορούμε να παίξουμε με τη μπάλα, τα στεφάνια, τις κορδέλες (πέταμα, αναπήδηση κ.α.)⁷⁹.

Δραστηριότητες για την αμφιπλευρικότητα⁸⁰:

1. Ασκήσεις για τον διαχωρισμό των δύο πλευρών
 - “ Σπρώχνουν με το ένα πόδι μια μπάλα και με το άλλο πόδι ένα κουτί.
 - “ Κάνουν άσκηση ισορροπίας στο ένα πόδι και μετά στο άλλο.
2. Ασκήσεις για την ισόρροπη ανάπτυξη των δύο πλευρών
 - “ Τα παιδιά κάνουν πηδηματάκια πρώτα με το ένα πόδι και μετά με το άλλο, ακολουθώντας μια γραμμή.
 - “ Παιχνίδι με μπάλα. Τα παιδιά μπαίνουν σε σειρά και ρίχνουν τη μπάλα με το ένα χέρι στο διπλανό τους.
3. Ασκήσεις για να μάθουν την έννοια δεξί – αριστερό.
 - “ Η παιδαγωγός μέσα από δραστηριότητες τα βοηθάει να καταλάβουν ποια είναι η κυρίαρχη πλευρά του σώματος τους, (π.χ. ποιο χέρι χρησιμοποιούν για την προσευχή, το χτένισμα, την ζωγραφική). Στη

⁷⁸ Νικολακάκη Μ., Σώφωνα Ε., Κιαμιλή Φ., (2012), «Αγωγή προσχολικής ηλικίας», Τομέας Υγείας και Πρόνοιας, Ειδικότητα Βρεφονηπιοκόμων, Υπουργείο Παιδείας δια Βίου Μάθησης και Θρησκευμάτων, Ινστιτούτο Τεχνολογίας Υπολογιστών και Εκδόσεων «Διόφαντος»

⁷⁹ Ντολιοπούλου Ε., (2000), «Σύγχρονα Προγράμματα για παιδιά προσχολικής ηλικίας», εκδ. Τυπωθήτω – Γιώργος Δαρδανός, Αθήνα

⁸⁰ Τσιαντζή Μ., (2000), «Εφαρμοσμένη Παιδαγωγική στα παιδιά προσχολικής ηλικίας», εκδ. Gutenberg, Αθήνα

συνέχεια, τους επισημαίνει ότι αυτό το χέρι είναι το δεξί ή το αριστερό, ανάλογα με την περίπτωση.

- “ Τα παιδιά μπαίνουν σε σειρά και σηκώνουν σύμφωνα με το παράγγελμα της παιδαγωγού πότε το δεξί ή το αριστερό χέρι ή πόδι, πιάνουν το αριστερό ή δεξί μάγουλο, μάτι κά.

Δραστηριότητες για την άσκηση της λεπτής κινητικότητας⁸¹:

- ▶ Για τα παιδιά ηλικίας 2,5 χρόνων έως 3,5 χρόνων
 - “ Το παιδί περνάει από μια χοντρή κλωστή μεγάλες χάντρες.
 - “ Παίζει πλαστελίνη και δημιουργεί
 - “ Τσαλακώνει χαρτί και προσπαθεί να φτιάξει μπαλίτσες που τις χρησιμοποιεί σε χειροτεχνίες.
- ▶ Για τα παιδιά ηλικίας 3,5 χρόνων έως 6 χρόνων
 - “ Παίζουν με μια κορδέλα και γυρίζοντας την συνέχεια γύρω από τα χέρια τους δημιουργούν κάθετους και οριζόντιους σχηματισμούς.
 - “ Τα παιδιά ασχολούνται με καθημερινές δραστηριότητες της ζωής, όπως κούμπωμα, ξεκούμπωμα, άνοιγμα – κλείσιμο φερμουάρ, δέσιμο κορδονιών (πλαίσια Μοντεσσόρι).
 - “ Η παιδαγωγός παρουσιάζει στα παιδιά διάφορα γραφικά σχέδια σε ένα μεγάλο χαρτί ή στο έδαφος με κιμωλία. Τα παιδιά προσπαθούν να τις ακολουθήσουν στην αρχή με το δάχτυλο τους, στη συνέχεια με ένα ξυλάκι και τέλος, αν είναι πάνω σε χαρτί, με μαρκαδόρο ή με κιμωλία στο έδαφος.

Δραστηριότητες για τον προσανατολισμό στο χώρο⁸²:

- “ Μετακινήσεις στο χώρο προς διάφορες κατευθύνσεις. Τα παιδιά βαδίζουν ελεύθερα, σε μικρές ομάδες, σε ζευγάρια ή το καθένα μόνο του.
- “ Τα παιδιά σχηματίζουν τρένο μπαίνοντας το ένα πίσω από το άλλο και πραγματοποιούν ελιγμούς μέσα στην τάξη.

⁸¹ Χρυσ αφίδης, Κ. (2003), «Η αγωγή στην εποχή του μεταμοντέρνου», στο Goehlich, Μ., Παιδοκεντρική διάσταση στη μάθηση. Αθήνα: Τυπωθήτω.

⁸² Τσιαντζή Μ., (2000), «Εφαρμοσμένη Παιδαγωγική στα παιδιά προσχολικής ηλικίας», εκδ. Gutenberg, Αθήνα

- “ Παιχνίδι με στεφάνια. Τα παιδιά μπαίνουν μέσα στο στεφάνι από ορισμένη είσοδο που σημειώνεται με δύο ραβδάκια και στη συνέχεια βγαίνουν από ορισμένη έξοδο που σημειώνεται από ένα ραβδάκι. Η κίνηση συνεχίζεται το ίδιο από στεφάνι σε στεφάνι.
- “ Τα παιδιά τοποθετούνται σε σχέση με την καρέκλα τους μπροστά, πίσω, δίπλα, κάτω, πάνω.

Δραστηριότητες για την αντίληψη του χρόνου⁸³:

- “ Η παιδαγωγός κρύβει δύο αντικείμενα που κρατά και ρωτάει τα παιδιά ποιο αντικείμενο έκρυψε και ποιο δεύτερο
- “ Τα παιδιά βρίσκονται όρθια σε κύκλο και κοιτούν την παιδαγωγό που πετάει στον αέρα ένα μαντήλι. Μόλις το μαντήλι πέσει στο έδαφος τότε τα παιδιά κάθονται κάτω.
- “ Η παιδαγωγός ζητάει από κάθε παιδί να διανύσει ορισμένη απόσταση – μια γραμμή στο έδαφος – με μικρά ή μεγάλα βήματα, αργά ή γρήγορα, συνδυάζοντας και τα δύο.
- “ Η παιδαγωγός δείχνει στα παιδιά εικόνες που παρουσιάζουν την εξέλιξη του 24ώρου (πρωί – μεσημέρι – απόγευμα – βράδυ). Στη συνέχεια ζητά από τα παιδιά να βάλουν στη σωστή σειρά τις εικόνες που βλέπουν.

Δραστηριότητες για την άσκηση του ρυθμού:

Το πρώτο βασικό σημείο της Ρυθμικής Αγωγής είναι το βάδισμα. Στην αρχή το παιδί, μόλις ακούσει ένα μουσικό κομμάτι, βαδίζει αυθόρμητα. Σιγά – σιγά το βάδισμα του γίνεται με συγκεκριμένο ρυθμό και ακρίβεια, ανακαλύπτοντας με αυτό τον τρόπο τον ατομικό του ρυθμό.

Σημαντικό στοιχείο για την κατάκτηση της αντίληψης του ρυθμού είναι ο τρόπος που θα χρησιμοποιήσει η παιδαγωγός. Για να μάθει τις μουσικές αξίες στα παιδιά, χρησιμοποιεί το χτύπημα των χεριών ή το ταμποурίνο.

Ø Έτσι τα παιδιά:

§ Χτυπώντας το μισό, βαδίζουν αργά.

§ Χτυπώντας το τέταρτο, βαδίζουν κανονικά,

⁸³ Τσαπακίδου Αγγελική, (1997), «Κινητικές δεξιότητες – πρόγραμμα ανάπτυξης κινητικών δεξιοτήτων σε παιδιά προσχολικής ηλικίας», εκδ. Επιστημονικών Βιβλίων και Περιοδικών, Θεσσαλονίκη

§ Χτυπώντας το όγδοο, τρέχουν

§ Χτυπώντας το δέκατο όγδοο, καλπάζουν ή κάνουν πηδηματάκια.

Ø Τα παιδιά χτυπούν όλα μαζί τα χέρια τους ή τα πόδια τους, σύμφωνα με τα παραγγέλματα που τους δίνει η παιδαγωγός, για παράδειγμα, αργά γρήγορα, πάνω στο έδαφος κ.α.

Ø Τα παιδιά μαθαίνουν να αντιλαμβάνονται, να αναγνωρίζουν και να αναπαράγουν ρυθμούς που υπάρχουν στη φύση. Για παράδειγμα, κάθονται σε κύκλο και με κλειστά μάτια ακούν σιωπηλά και αναπαράγουν το φύσημα του αέρα, τη βροχή, το θόρυβο των αυτοκινήτων, το τρένο, το χτύπο του ρολογιού κ.α.

Ø Με το άκουσμα μουσικών κομματιών τα παιδιά μαθαίνουν να χορεύουν διάφορους απλούς χορούς με απλά βήματα.

1.6.2 Αισθητηριακός τομέας

Ο ρόλος της αγωγής

Το παιδί επικοινωνεί με το περιβάλλον (έμφυχο και άφυχο) χρησιμοποιώντας βασικές λειτουργίες του οργανισμού του που εκφράζονται με τις αισθήσεις, την όραση, την ακοή, την αφή, τη γεύση και την όσφρηση⁸⁴.

Ο αισθητηριακός τομέας θεωρείται η βάση της πνευματικής και ψυχικής ανάπτυξης και ισορροπίας του παιδιού. Για το λόγο αυτό το παιδί προσπαθεί να βελτιώσει τις αισθήσεις του, γνωρίζοντας με νέα ερεθίσματα τα χαρακτηριστικά των αντικειμένων που έρχεται σε επαφή και αποκτώντας γνώσεις και εμπειρίες από το περιβάλλον μέσα στο οποίο ζει και εξελίσσεται. Παράλληλα, αναπτύσσει το αίσθημα της προσοχής και σκέψης, εμπλουτίζοντας τη γνώση του, γεγονός που βοηθάει στην καλή λειτουργία της μνήμης⁸⁵.

Η οικογένεια και γενικότερα η προσχολική αγωγή δίνουν την ευκαιρία να αρχίσει η εξάσκηση των αισθήσεων από πολύ μικρή ηλικία, κάτι που το παιδί είναι

⁸⁴ Χρυσοφίδης, Κ. (2003), «Η αγωγή στην εποχή του μεταμοντέρνου», στο Goehlich, Μ., Παιδοκεντρική διάσταση στη μάθηση. Αθήνα: Τυπωθήτω.

⁸⁵ Νικολακάκη Μ., Σώφωνα Ε., Κιαμιλή Φ., (2012), «Αγωγή προσχολικής ηλικίας», Τομέας Υγείας και Πρόνοιας, Ειδικότητα Βοηθών Βρεφονηπιοκόμων, Υπουργείο Παιδείας δια Βίου Μάθησης και Θρησκευμάτων, Ινστιτούτο Τεχνολογίας Υπολογιστών και Εκδόσεων «Διόφαντος»

πολύ σημαντικό. Βέβαια στο Βρεφονηπιακό σταθμό – Νηπιαγωγείο γίνεται με συστηματικό και πρωτότυπο τρόπο, ευχάριστο στο παιδί και πάντα σε μορφή παιχνιδιού, που το παρακινεί να πειραματιστεί και να διευρύνει τα ενδιαφέροντα του και τις ανάγκες του για σωστή επικοινωνία. Το πρόγραμμα παρουσίασης των δραστηριοτήτων για τον αισθητηριακό τομέα στις μικρές ηλικίες είναι καθοριστικής σημασίας. Έτσι λοιπόν αρχίζει πάντοτε με ασκήσεις που μπορούν να δώσουν στο παιδί ερεθίσματα⁸⁶:

§ Για τη διάκριση των χρωμάτων και την ονομασία τους.

§ Για την ένταξη και την ποιότητα των δικών του αισθημάτων, όπως κρύο – ζέστη, σκληρό – μαλακό κ.α.

§ Για να διακρίνει τη διαβάθμιση και τη διαφορά μεταξύ των αντικειμένων, όπως το βάρος των αντικειμένων, την τονικότητα των χρωμάτων κ.α. Με αυξανόμενο βαθμό δυσκολίας.

§ Για την παρουσίαση της έννοιας της σύγκρισης, όπως πιο κοντό, πιο χοντρό, πιο φαρδύ κ.α.

§ Για τη διάκριση της σύστασης της ύλης, όπως αντικείμενα που διαλύονται, που καίγονται, που σκίζονται κ.α.

§ Για την οσμή, τη γεύση και τον ήχο.

Ξεκινώντας τις ασκήσεις αυτές λαμβάνεται υπόψη ότι η παρουσίαση μιας αίσθησης πρέπει να γίνεται με τέτοιο τρόπο, ώστε οι ιδιότητες της να έρχονται στην επιφάνεια ξεχωριστά, για να γίνονται ευκολότερα αντιληπτές από το παιδί. Οι ασκήσεις των αισθήσεων πρέπει να ξεκινούν με πρωτοβουλία των παιδιών για πράγματα που βρίσκονται στο κοντινό τους περιβάλλον και τα προκαλούν. Συνήθως οι ασκήσεις αυτές μπορούν να συνδεθούν και με τις μετέπειτα ενασχολήσεις των παιδιών μέσα στην τάξη, όπως είναι το παιχνίδι, η χειροτεχνία, η ελεύθερη ζωγραφική, ακόμη και το παραμύθι⁸⁷.

Δραστηριότητες

Για το τμήμα των παιδιών ηλικίας 1,5 ετών έως 3,5 ετών απαραίτητη προϋπόθεση είναι να οργανωθεί το περιβάλλον με υλικό από το ίδιο το φυσικό

⁸⁶ Γκιζελή, Β. Δ., Μακρίδης, Γ., Τσάλμα Μ., Ιατρού Κ. & Αγγελάκης Γ., (2007), «Υλικο- τεχνική Υποδομή, Επιθεώρηση Εκπαιδευτικώνάτων»

⁸⁷ Γκιζελή, Β. Δ., Μακρίδης, Γ., Τσάλμα Μ., Ιατρού Κ. & Αγγελάκης Γ., (2007), «Υλικο- τεχνική Υποδομή, Επιθεώρηση Εκπαιδευτικώνάτων»

περιβάλλον του παιδιού, το οποίο πρέπει να είναι πλούσιο σε ερεθίσματα. Στην αρχή οι δραστηριότητες είναι εξατομικευμένες, ενώ στη συνέχεια πραγματοποιούνται από μικρές ομάδες ή από την όλη την ομάδα της τάξης⁸⁸.

Η παιδαγωγός διαλέγει ασκήσεις από την καθημερινή ζωή, οι οποίες βοηθούν το παιδί να γνωρίζει και να καταλάβει τις σχέσεις των πραγμάτων που βρίσκονται γύρω του. Με τον τρόπο αυτό, οι κούκλες, τα αυτοκινητάκια, τα διάφορα παιχνίδια βοηθούν το παιδί, ενώ ασχολείται με αυτά, να αποκτήσει εμπειρίες και γνώσεις σχετικές με το χρώμα, το βάρος και το μέγεθος των άλλων στοιχείων⁸⁹.

Για το τμήμα των παιδιών από 3,5 έως 6 ετών η αγωγή των αισθήσεων πρέπει να είναι περισσότερο οργανωμένη και μεθοδική. Τα μεγαλύτερα παιδιά αναδεικνύουν πολλές φορές μόνα τους το θέμα της αισθητηριακής άσκησης, με το οποίο θα ασχοληθεί η τάξη, μέσα από απορίες που εκφράζουν για την κατανόηση του συσχετισμού των εννοιών μεγέθους, βάρους, διεύθυνσης κ.ά.

Οι αισθητηριακές ασκήσεις χωρίζονται σε κατηγορίες, ανάλογα με τα ερεθίσματα που τις προκαλούν τα οποία και δίνουν την κατεύθυνση τους. Έτσι έχουμε ασκήσεις – δραστηριότητες για την όραση, την ακοή, την αφή, για τη γεύση και την όσφρηση.

Ασκήσεις με την όραση:

- “ Το παιδί με τη βοήθεια κατάλληλου υλικού που του παρουσιάζει η παιδαγωγός παρατηρεί και στη συνέχεια ξεχωρίζει και ονομάζει τα χρώματα (κόκκινο, κίτρινο κ.ά) και τις αποχρώσεις τους (ροζ, γαλάζιο κ.ά) τα μεγέθη (μεγάλο, μικρό κ.ά), τις θέσεις (πάνω, κάτω κ.ά) και τις διευθύνσεις (αριστερά, δεξιά).
- “ Η παιδαγωγός παρουσιάζει στα παιδιά μια σειρά αντικειμένων, στη συνέχεια αφαιρεί ένα από αυτά, και ρωτάει ποιο αντικείμενο λείπει. Η συγκεκριμένη άσκηση μπορεί να επαναληφθεί και με ένα αντικείμενο που άλλαξε θέση.
- “ Ακόμη, μπορούν να παρατηρήσουν δύο εικόνες με πανομοιότυπο θέμα, για να βρουν ομοιότητες ή διαφορές ή να παρατηρήσουν μια εικόνα με λάθος και να το ανακαλύψουν.

⁸⁸ Κιτσαράς Γεώργιος, (2001), «Προσχολική παιδαγωγική», β' έκδοση, Αθήνα

⁸⁹ Νικολακάκη Μ., Σώφωνα Ε., Κιαμιλή Φ., (2012), «Αγωγή προσχολικής ηλικίας», Τομέας Υγείας και Πρόνοιας, Ειδικότητα Βοηθών Βρεφονηπιοκόμων, Υπουργείο Παιδείας δια Βίου Μάθησης και Θρησκευμάτων, Ινστιτούτο Τεχνολογίας Υπολογιστών και Εκδόσεων «Διόφαντος»

Ασκήσεις με την ακοή:

- “ Η παιδαγωγός οργανώνει διάφορες ακουστικές ασκήσεις, όπως να ακούν τα παιδιά από το μαγνητόφωνο διάφορους θορύβους και να τους αναγνωρίζουν (φωνές, θόρυβο αυτοκινήτων, τικ-τακ, κορναρίσματα κά).
- “ Προτρέπει τα παιδιά να μιμηθούν φωνές ζώων (σιγά, δυνατά, άγρια, ήρεμα).
- “ Οργανώνει άσκηση σιωπής, παιχνίδι ύπνου (κοιμόμαστε όπως το μωρό, όπως το πουλάκι, ροχαλίζουμε), ένα παιχνίδι που διασκεδάζει πολύ τα παιδιά όλων των ηλικιών.
- “ Μια ομάδα παιδιών παίζει με μουσικά όργανα και η παιδαγωγός ζητάει από τα υπόλοιπα παιδιά να ξεχωρίσουν τον ήχο των μουσικών οργάνων που ακούν, χωρίς να βλέπουν τα παιδιά που παίζουν.

Οι ασκήσεις για την ακοή, σκοπό έχουν να κάνουν το παιδί ικανό να αναγνωρίσει διάφορους ήχους και σταδιακά να αντιλαμβάνεται και τους ελαφριούς θορύβους και να διακρίνει⁹⁰:

- § Την ένταση,
- § Τη διεύθυνση (από πού ακούγεται ο ήχος),
- § Τη χροιά (φωνές, κρότους, μουσικούς ήχους) και να διακρίνει τη διαφορά τους,
- § Τη διάρκεια των ήχων, των παύσεων και τις διαφορές των ρυθμών.

Ασκήσεις αφής:

Η αίσθηση της αφής είναι το μέσο με το οποίο το παιδί ξεχωρίζει το αντικείμενο που το προσελκύει. Δε σταματάει στην παρατήρηση, αλλά πιάνει και περιεργάζεται το αντικείμενο που το ενδιαφέρει⁹¹.

- “ Πρώτη άσκηση αφής αποτελεί η επαφή των παιδιών με το σαπούνι και το νερό, όταν μαθαίνουν να πλένουν τα χέρια τους.
- “ Η παιδαγωγός δίνει στο παιδί διάφορα αντικείμενα (κλειδί, μπαλάκι, κ.α) που χωράνε στη παλάμη του, για να τα ψηλαφίσει με δεμένα μάτια και στη συνέχεια να τα αναγνωρίσει.

⁹⁰ Κιτσαράς Γεώργιος, (2001), «Προσχολική παιδαγωγική», β' έκδοση, Αθήνα

⁹¹ Γερμανός, Δ. (1997), «Το υλικό πεδίο αγωγής: Μια διδακτική προσέγγιση που στηρίζεται στην παιδαγωγική ποιότητα της σχέσης του παιδιού με τον υλικό χώρο», στο Βάμβουκας, Μ. Ι., Χουρδάκης, Α. Γ., (επιμ.), Παιδαγωγική Επιστήμη στην Ελλάδα και την Ευρώπη. Τάσεις και προοπτικές, Πρακτικά Ζ', εκδ. Ελληνικά Γράμματα. Αθήνα

- “ Ασκούνται στο άνοιγμα, κλείσιμο, γέμισμα, κούμπωμα (μέθοδος Μοντεσσόρι).
- “ Τα παιδιά ανάλογα με τα αντικείμενα που τους δίνονται από την παιδαγωγό, μαθαίνουν να ξεχωρίζουν την υφή διάφορων υλικών (αλάτι, αλεύρι κ.ά) την ποιότητα των υφασμάτων (μαλακό, απαλό κ.ά) την αίσθηση ζεστού, κρύου.

Οι ασκήσεις αφής δίνουν τη δυνατότητα στο παιδί να ασκήσει την επιδεξιότητα του και να αποκτήσει ευλυγισία στην ψηλάφηση αντικειμένων⁹².

Ασκήσεις γεύσης και όσφρησης:

- “ Η παιδαγωγός ζητάει από τα παιδιά να δοκιμάσουν ορισμένα προϊόντα με κλειστά μάτια, όπως αλάτι, ζάχαρη, καφέ, λεμόνι κ.ά, και προσπαθούν να αναγνωρίσουν τις γευστικές διαφορές (αλμυρό, γλυκό, πικρό, ξινό).
- “ Τα παιδιά μυρίζουν αρώματα λουλουδιών, σαπουνιών, φρούτων. Ακόμη, μυρίζουν οσμές διάφορων υγρών, όπως νερού, κρασιού, κολόνιας, οινόπνεύματος, κ.ά, και στη συνέχεια η παιδαγωγός τα παρακινεί να τα αναγνωρίσουν από το άρωμα τους.

Με αυτές τις ασκήσεις τα παιδιά μαθαίνουν να ξεχωρίζουν γεύσεις ευχάριστες και δυσάρεστες μυρωδιές καθώς και από πού προέρχονται.

1.6.3 Νοητικός τομέας

Ο ρόλος της αγωγής

Ο ρόλος της προσχολικής αγωγής είναι ιδιαίτερα σημαντικός για τη νοητική ανάπτυξη του παιδιού, τη διεύρυνση, δηλαδή, των γνώσεων του και την αναβάθμιση του τρόπου σκέψης του. Το παιδί καταφέρνει να πολλαπλασιάσει τις γνώσεις του μέσα από τις κινητικές πράξεις – ενέργειες, τις οποίες όμως οργανώνει με τη βοήθεια

⁹² Αυγητίδου Σ., (2001), «Το παιχνίδι, Σύγχρονες ερευνητικές και διδακτικές προσεγγίσεις» εκδ. Τυπωθήτω, Αθήνα

των νοητικών πράξεων και τη συμβολική λειτουργία (εκ των υστέρων μίμηση, ιχνογράφημα, συμβολικό παιχνίδι, νοητική εικόνα και γλώσσα)⁹³.

Όσον αφορά τον τομέα της νοητικής ανάπτυξης, το παιδί μέσα στο χώρο του Βρεφονηπιακού σταθμού μαθαίνει:

- Να είναι περίεργο και δραστήριο
- Να διερευνά πραγματικές καταστάσεις, ανάλογα με το επίπεδο ανάπτυξης του, και με τον τρόπο αυτό να οδηγείται σε μια θετική σχέση με τη μάθηση.
- Να εμπλουτίζει τις εμπειρίες του από το φυσικό και κοινωνικό περιβάλλον και να τις οργανώνει με τη βοήθεια της συμβολικής λειτουργίας, ανάλογα με το βαθμό ωριμότητας του.

Το παιδί σε αυτή την ηλικία χρησιμοποιεί τις γνώσεις και τις πράξεις του, για να ερμηνεύει τις καταστάσεις στις οποίες εμπλέκεται μέσα στο περιβάλλον που ζει. Αυτό γίνεται με βάση το εγώ του, την ατομική – προσωπική του άποψη, είναι δηλαδή, εγωκεντρικό. Κάτι τέτοιο βέβαια δε συμβαίνει επειδή τα παιδιά είναι ατομιστές και δεν επιθυμούν να λάβουν υπόψη τους τις επιθυμίες των άλλων, αλλά δείχνει ότι δεν είναι ακόμη ικανά να συνεργάζονται και η λογική τους δεν τους επιτρέπει να συνδυάζουν διαφορετικές απόψεις⁹⁴.

Βέβαια, ο εγωκεντρισμός αποτελεί εμπόδιο για την αντικειμενική αντιμετώπιση των καταστάσεων τις οποίες καλείται να αντιμετωπίσει το παιδί, γιατί μπορεί να οδηγήσει σε λανθασμένη ερμηνεία διάφορων φυσικών φαινομένων.

Η οργάνωση διάφορων δραστηριοτήτων σκοπό έχουν να βοηθήσουν το παιδί να κατανοήσει τα πράγματα και τις καταστάσεις στις οποίες εμπλέκεται. Όταν το παιδί βλέπει την αντίδραση των άλλων σε κάποια πρόταση του, αρχίζει να καταλαβαίνει ότι η άποψη των άλλων είναι ένα σημαντικό μέρος της ζωής. Σταδιακά αντιλαμβάνεται ότι δεν μπορεί να βλέπει τα πράγματα μόνο με τον τρόπο που θέλει και νομίζει το ίδιο (επικέντρωση στις ιδέες του), αλλά να συνεκτιμά και τη γνώμη των άλλων μέσα στην ομάδα.

Ο Piaget υποστηρίζει ότι «η συνεργασία βοηθάει στη μη επικέντρωση και το παιδί απελευθερώνεται από τον εγωκεντρισμό και προχωρά προς την αντικειμενικότητα». Βασική αρχή της θεωρίας του είναι ότι στον τομέα της νοητικής ανάπτυξης υπάρχουν στάδια τα οποία διαδέχονται το ένα το άλλο και αντιστοιχούν σε

⁹³ Βιδάλη Α., (2000), «Αγωγή και Προσχολική Ηλικία», εκδ. Καστανιώτη, Αθήνα

⁹⁴ Piaget J., (1977), «Συζήτηση για τη διδασκαλία των Μαθηματικών», μετ. Ράπτης Ν., Αθήνα

μια μεγάλη χρονική περίοδο. Κάθε στάδιο διαφέρει ποιοτικά από το άλλο, καθώς το παιδί οργανώνει τον κόσμο του με διαφορετικό τρόπο. Όλα τα παιδιά περνούν από αυτά τα στάδια νοητικής ανάπτυξης, αλλά όπως είναι φυσικό, δεν εξελίσσονται όλα με τον ίδιο ρυθμό σε κάθε ηλικία⁹⁵.

Στη μικρή ηλικία, των 2 χρονών ως 6 χρονών, τα παιδιά δεν έχουν αναπτύξει την ικανότητα λογικής, η σκέψη τους δεν είναι συστηματική, επομένως δεν μπορούν να καταλήξουν σε γενικά συμπεράσματα και να σχηματίσουν έννοιες που βασίζονται σε λογικά δεδομένα. Δηλαδή, τα παιδιά μπορούν να εστιάσουν την προσοχή τους σε μια μόνο ιδιότητα ενός αντικειμένου κάθε φορά, όπως στο χρώμα, το μέγεθος, το σχήμα κ.ά. αυτό τους δίνει τη δυνατότητα να αποκτήσουν φυσική γνώση για το συγκεκριμένο αντικείμενο⁹⁶.

Χαρακτηριστικό της σκέψης στην παιδική ηλικία είναι το γεγονός ότι τα παιδιά αντιλαμβάνονται τα ερεθίσματα από το περιβάλλον τους (εμπειρίες – καταστάσεις) προσέχοντας μόνο το τελικό αποτέλεσμα. Δεν μπορούν να κρίνουν τα επιμέρους στοιχεία και να οδηγηθούν σε σωστά συμπεράσματα.

Τα παιδιά είναι δύσκολο να συνδέσουν τη χωροχρονική σχέση ανάμεσα στα αντικείμενα και την εξέλιξη των γεγονότων. Αυτό συμβαίνει γιατί η σκέψη τους είναι περιορισμένη και μπορεί να κινηθεί μόνο προς συγκεκριμένες κατευθύνσεις. Για το λόγο αυτό, όταν βλέπουν κάποια αντικείμενα δεν μπορούν να τα ομαδοποιήσουν με βάση τα κοινά τους γνωρίσματα, αλλά τα αντιλαμβάνονται σύμφωνα με το χώρο που καταλαμβάνουν⁹⁷.

Στη νοητική ανάπτυξη των παιδιών σημαντικό ρόλο κατέχει και η λειτουργία της γλώσσας. Με τη χρήση της γλώσσας μπορούν να εκφράζουν προφορικά τις ιδέες ή τις σκέψεις που τους προκαλούν διάφορες καταστάσεις, και με τον τρόπο αυτό να επικοινωνούν καλύτερα με τους άλλους. Τα παιδιά υποβοηθούνται από τη γλώσσα κυρίως, ώστε να αποκτήσουν οργανωμένες γνώσεις μέσα από τη διαδικασία συσχετισμών. Η γλώσσα είναι επίσης καθοριστικός παράγοντας για να επιτευχθούν οι στόχοι της νοητικής ανάπτυξης των παιδιών, που είναι:

⁹⁵ Νικολακάκη Μ., Σώφωνα Ε., Κιαμλή Φ., (2012), «Αγωγή προσχολικής ηλικίας», Τομέας Υγείας και Πρόνοιας, Ειδικότητα Βοηθών Βρεφονηπιοκόμων, Υπουργείο Παιδείας δια Βίου Μάθησης και Θρησκευμάτων, Ινστιτούτο Τεχνολογίας Υπολογιστών και Εκδόσεων «Διόφαντος»

⁹⁶ Νικολακάκη Μ., Σώφωνα Ε., Κιαμλή Φ., (2012), «Αγωγή προσχολικής ηλικίας», Τομέας Υγείας και Πρόνοιας, Ειδικότητα Βοηθών Βρεφονηπιοκόμων, Υπουργείο Παιδείας δια Βίου Μάθησης και Θρησκευμάτων, Ινστιτούτο Τεχνολογίας Υπολογιστών και Εκδόσεων «Διόφαντος»

⁹⁷ Τσιαντζή Μ., (2000), «Εφαρμοσμένη Παιδαγωγική στα παιδιά προσχολικής ηλικίας», εκδ. Gutenberg, Αθήνα

“ Να γνωρίσουν τα αντικείμενα του περιβάλλοντος τους, σύμφωνα με τις φυσικές ιδιότητες και τα χαρακτηριστικά τους γνωρίσματα ως προς το χρώμα, το σχήμα, το μέγεθος, την οσμή, τη γεύση.

“ Να γνωρίσουν την κοινωνική σημασία τους, την κατασκευή τους και τη χρησιμότητα τους.

“ Να έρθουν σε επαφή με το φυσικό περιβάλλον (γνωριμία με τα ζώα, με τα φυτά), να μάθουν να τα ομαδοποιούν, να τα ταξινομούν και να τα αντιστοιχίζουν με την βοήθεια της γλώσσας.

“ Να επισημάνουν λογικομαθηματικές σχέσεις, με στόχο να βρουν ομοιότητες, διαφορές και χωροχρονικές σχέσεις ανάμεσα σε αντικείμενα και καταστάσεις, να μάθουν να τα ομαδοποιούν, να τα ταξινομούν και να τα αντιστοιχίζουν με τη βοήθεια της γλώσσας.

Δραστηριότητες

Ο χώρος του Βρεφονηπιακού σταθμού πρέπει να διαθέτει διάφορα υλικά από το φυσικό περιβάλλον, τα οποία χρησιμοποιούνται στην αρχή ατομικά ή από μικρές ομάδες παιδιών και στη συνέχεια από όλη την τάξη⁹⁸.

Οι πληροφορίες για τα υλικά αυτά να δίνονται από την παιδαγωγό έμμεσα, χωρίς ιδιαίτερη ανάλυση, ώστε να επιτρέπεται και να επιτυγχάνεται η διερεύνηση από το παιδί. Ο ρόλος της είναι να τα παρακινεί να χρησιμοποιήσουν το υλικό που βρίσκεται τοποθετημένο σε μια γωνιά συμβολικού παιχνιδιού. Τα παιδιά έρχονται σε επαφή με το υλικό αυθόρμητα και προχωρούν σε συσχετισμούς και ομαδοποιήσεις που θα τα οδηγήσουν να ανακαλύψουν μόνα τους τα χαρακτηριστικά και τις δυνατότητες του, μαθαίνοντας ταυτόχρονα αντίστοιχο λεξιλόγιο.

Ενδεικτικά ορισμένες δραστηριότητες που οδηγούν στην ανάπτυξη της νοητικής λειτουργίας των παιδιών, με συσχετίσεις αντικειμένων (ομοιότητες – διαφορές) είναι:

“ Τόμπολα συσχετισμού. Η παιδαγωγός δίνει στα παιδιά εικόνες αντικειμένων που είναι όμοια ανά δύο και τους ζητά να τα βάλουν σε

⁹⁸ Χρυσοφίδης, Κ. (2003), «Η αγωγή στην εποχή του μεταμοντέρνου», στο Goehlich, Μ., Παιδοκεντρική διάσταση στη μάθηση. Αθήνα: Τυπωθήτω.

ζευγάρια. Τα αντικείμενα που απεικονίζονται έχουν μικρές διαφορές μεταξύ τους.

“ Παρουσιάζεται στα παιδιά μια ιστορία σε καρτέλες συνοπτικά, αφού έχει προηγηθεί η διήγηση της από την παιδαγωγό. Τα παιδιά πρέπει να τοποθετήσουν τις καρτέλες με λογική σειρά ή σύμφωνα με την σειρά εξέλιξης των γεγονότων. Ακόμη, τα μαθαίνουν να αναγνωρίζουν τη θέση των αντικειμένων σε σχέση με άλλα αντικείμενα στο χώρο, να προχωρούν στη δημιουργία νέων σχέσεων μεταξύ των αντικειμένων και να τις ονομάζουν (χωροχρονικές σχέσεις).

“ Τόμπολα προσανατολισμού. υπάρχει μια καρτέλα χωρισμένη σε τετράγωνα, σε μερικά από τα οποία εικονίζονται αντικείμενα. Η παιδαγωγός, αφού την παρουσιάσει στο παιδί, του ζητά να σχεδιάσει σε δική του λευκή σελίδα με χωρισμένα τετράγωνα αυτό το οποίο βλέπει (αναπαραγωγή εικόνας).

“ Η παιδαγωγός δίνει στα παιδιά φύλλα εργασίας, στα οποία είναι σχεδιασμένο ένα δέντρο. Στη συνέχεια τα παρακινεί να ζωγραφίσουν ένα πουλάκι πάνω στο δέντρο, κάτω από το δέντρο, όπως στο σχήμα.

“ Η παιδαγωγός παρουσιάζει σε ένα πίνακα μια σύνθεση με χρωματιστά γεωμετρικά σχήματα και ενθαρρύνει τα παιδιά να παρατηρήσουν την σύνθεση της εικόνας από χρώματα και σχήματα. Στη συνέχεια καλούνται τα παιδιά να αποτυπώσουν σε χαρτί αυτό που είδαν, όπως στο σχήμα.

“ Τα παιδιά παίζουν με παζλ και συνθέτουν μια δεδομένη εικόνα, συνδυάζοντας τα κομμάτια που την αποτελούν.

Δραστηριότητες, οι οποίες αφορούν ομαδοποιήσεις, ταξινομήσεις και αντιστοιχίες, στις οποίες χρησιμοποιείται υλικό, το οποίο τα παιδιά το ξεχωρίζουν, σύμφωνα με τα χαρακτηριστικά του γνωρίσματα, τη λειτουργικότητα του και τη χρήση του.

“ Τα παιδιά παρακινούνται, στην τακτοποίηση της τάξης. Η παιδαγωγός τους ζητά για παράδειγμα, να τακτοποιήσουν τη γωνιά της δραματοποίησης, ξεχωρίζοντας τα ρούχα, τα καπέλα, τα μπιζού κά. ή τη γωνιά του μανάβικου, φτιάχνοντας κατηγορίες φρούτων, λαχανικών.

“ Τα παιδιά μαθαίνουν μόλις τελειώνουν την ατομική τους εργασία, ζωγραφική – χειροτεχνία, να βάζουν σε χαρτί τους στο συρτάρι του.

1.6.4 Κοινωνικός – Συναισθηματικός – Ηθικός – Θρησκευτικός τομέας

Ο ρόλος της αγωγής

Πρωταρχικός ρόλος της προσχολικής αγωγής είναι η προσπάθεια για την κοινωνική ένταξη του παιδιού, η οποία παίζει καθοριστικό ρόλο για τη διαμόρφωση της προσωπικότητας τους και την εξέλιξη της. Για την επίτευξη της κοινωνικής ένταξης, η αγωγή επιδιώκει να επιτύχει τη συνάντηση, την επικοινωνία, τη συνεργασία του παιδιού με τον άλλο (συνομήλικο του ή ενήλικο) δηλαδή τους κοινωνικούς κανόνες συμπεριφοράς⁹⁹.

Η κοινωνική αγωγή αποτελεί το κέντρο γύρω από το οποίο περιστρέφονται όλες οι δραστηριότητες του παιδιού. Μέσα στους γνωστικούς στόχους για την ανάπτυξη ενός προγράμματος προσχολικής αγωγής περιλαμβάνει και η ανάπτυξη της κοινωνικής γνώσης.

Το παιδί οργανώνει τα αποτελέσματα της κοινωνικής του συμπεριφορά και ρυθμίζει την συμπεριφορά του σύμφωνα με τις κοινωνικές συμβάσεις.

1. το παιδί αποκτά κοινωνικές πληροφορίες (π.χ. γνώσεις για κοινωνικούς ή επαγγελματικούς ρόλους).
2. το παιδί μαθαίνει κανόνες κοινωνικής συμπεριφοράς (π.χ. καλούς τρόπους στο τραπέζι, συνεργασία στο παιχνίδι).

Η κοινωνική γνώση βασίζεται κυρίως σε πληροφορίες και ερεθίσματα που δέχονται τα παιδιά κυρίως από τον κόσμο των ενηλίκων. Για παράδειγμα, δέχονται πληροφορίες για τις ονομασίες διάφορων αντικειμένων (στην προφορική ή τη γραπτή τους μορφή), τους νόμους, την πολιτική, τη θρησκεία κ.ά. Για το λόγο αυτό, προτεραιότητα και στόχος της παιδαγωγού είναι να παρουσιάζει τα γεγονότα, να δίνει τις πιθανές απαντήσεις και τέλος να ενισχύει τις σωστές απαντήσεις, για να μην προκαλείται σύγχυση στα παιδιά.

Η είσοδος του παιδιού στο χώρο του Βρεφονηπιακού σταθμού, μπορεί να χαρακτηριστεί ως η πρώτη επαφή του με την κοινωνική ζωή. Όλες οι διαδικασίες για την κοινωνική ανάπτυξη στο χώρο του Βρεφονηπιακού σταθμού, σκοπό έχουν την

⁹⁹ Χριστοδούλου Νικολέτα, «Πολιτικές και μέτρα για την ένταξη των παιδιών προσχολικής αγωγής στο εκπαιδευτικό σύστημα», Παιδαγωγικό Ινστιτούτο

ένταξη του στην ομάδα. Η ένταξη αυτή πρέπει να γίνει ομαλά και προοδευτικά, για να μάθει το παιδί να λειτουργεί μέσα σε αυτή ως υπεύθυνο και ισότιμο μέλος της.

Αρχικά αυτό επιτυγχάνεται με τη γνωριμία των παιδιών μεταξύ τους. Στη συνέχεια επιδιώκεται με τη βοήθεια συγκεκριμένων δραστηριοτήτων η δημιουργία στενών σχέσεων μεταξύ τους, η ανάπτυξη πνεύματος συνεργασίας, η αλληλοκατανόηση και η υπευθυνότητα.

Για πρώτη φορά το παιδί αναγκάζεται να αποχωριστεί την οικογένεια του και καλείται να εναρμονιστεί μέσα σε ένα καινούργιο περιβάλλον, με νέες συνήθειες και άγνωστα πρόσωπα. Νιώθει ότι χάνει τη σιγουριά και την ασφάλεια που του έδινε το οικογενειακό του περιβάλλον, το οποίο αποτελούν αγαπητά πρόσωπα. Η αλλαγή αυτή, έστω κι αν συμβαίνει για λίγες ώρες την ημέρα, του δημιουργούν ανησυχία και μερικές φορές φόβο και άγχος¹⁰⁰.

Το παιδί πρέπει να προσπαθήσει πολύ, ώστε να βιώσει στο χώρο της Προσχολικής εκπαίδευσης συναισθήματα σιγουριάς και ασφάλειας, που μέχρι τώρα πήγαζαν μόνο από το οικογενειακό του περιβάλλον. Επομένως, είναι φυσικό να δημιουργήσει ή και να αναπτύσσει αρνητικές καταστάσεις και συναισθήματα – θυμός, αντίδραση, ζήλια, σύγκρουση – αλλά και θετικές – σχέσεις φιλίας με πρόσωπα, ζώα, αντικείμενα.

Μια ζεστή και ήρεμη ατμόσφαιρα τοποθετεί τις βάσεις για ισορροπημένη συναισθηματική ανάπτυξη, η οποία βοηθάει το παιδί να καταλάβει τον εαυτό του, τον κόσμο που το περιβάλλει καθώς και να αναπτύξει διαπροσωπικές σχέσεις.

Σύμφωνα με τον Froebel τα παιδιά πρέπει να ενθαρρύνονται να εκφράζουν τα συναισθήματα τους. Μερικά χρόνια αργότερα ο Dewey επισημαίνει ότι η συναισθηματική ανάπτυξη αποτελεί βασικό συστατικό της δημοκρατικής εκπαίδευσης και γενικότερα της ζωής. Ακόμη η ψυχαναλυτική θεωρία έδωσε το ερέθισμα στους παιδαγωγούς να ενθαρρύνουν τα παιδιά να εκφράζουν ελεύθερα τα συναισθήματα τους.

Ορμώμενη από τους παραπάνω λόγους η παιδαγωγός με ηρεμία, αγάπη, κατανόηση και ενθάρρυνση πρέπει να αντιμετωπίζει τα συναισθηματικά προβλήματα της παιδικής ηλικίας και να καταφέρει, ώστε το παιδί να οδηγείται μόνο του στην κατάκτηση και ικανοποίηση των επιθυμιών και αναγκών του. Η βοήθεια της πρέπει να είναι εμφανής και η παρουσία της να εμπνέει ασφάλεια και σταθερότητα στην

¹⁰⁰ Τσιαντζή Μ., (2000), «Εφαρμοσμένη Παιδαγωγική στα παιδιά προσχολικής ηλικίας», εκδ. Gutenberg, Αθήνα

αντιμετώπιση παρόμοιων καταστάσεων. Ιδιαίτερα θετική είναι η συνεργασία με το σύμβουλο ψυχολόγο.

Στην προσχολική ηλικία οι συναισθηματικές εμπειρίες που αποκτά το παιδί είναι καθοριστικής σημασίας, επειδή συντελούν στην ανάπτυξη της συναισθηματικής ζωής αλλά και στη διαμόρφωση ολόκληρης της προσωπικότητας του. Μέσα στο περιβάλλον του Βρεφονηπιακού σταθμού που χαρακτηρίζεται από χαρά και ελευθερία θα αποκτήσει αυτονομία και αυτοπεποίθηση¹⁰¹.

Για να μπορέσει κάθε παιδί να αναπτύξει το δικό του πλαίσιο, σύμφωνα με το οποίο θα συμπεριφέρεται, πρέπει να τεθούν από την παιδαγωγό, οι παρακάτω κοινωνικοί και συναισθηματικοί στόχοι:

“ η ασφάλεια, που αναπτύσσεται μέσα από τη σχέση του με τους μεγάλους η οποία στηρίζεται στη συζήτηση, τον αλληλοσεβασμό, την συνεργασία ή την αντίθεση.

“ Ο σεβασμός, που πρέπει να υπάρχει για τα αισθήματα και τα δικαιώματα των άλλων συμμαθητών του.

“ Ο συνδυασμός διαφορετικών απόψεων, που οδηγούν στη συνεργασία με τους άλλους.

“ Η απόκτηση ικανότητας στη λήψη αποφάσεων, που εξασφαλίζει αυτοπεποίθηση στη διαχείριση προβλημάτων, δημιουργικότητα και ανεξαρτησία.

Η παιδαγωγός πρέπει να προσπαθήσει, ώστε με τις κατάλληλες ενέργειες να πετύχει την γρήγορη προσαρμογή του παιδιού στην ομάδα και στη συλλογική εργασία. Μέσα σε αυτή, αρχίζει να καταλαβαίνει ότι οι άλλοι γύρω του δεν αντιλαμβάνονται τα πράγματα με τον ίδιο τρόπο, όπως αυτό. Συνειδητοποιεί ακόμα ότι ο κόσμος γύρω του είναι ο ίδιος για όλους, με τη συμμετοχή όλων σε κοινές αντιδράσεις (χαρά, λύπη, δράση). Κάθε παιδί παρουσιάζει ξεχωριστές προσωπικές ανάγκες, που πρέπει να καλύπτονται συναισθηματικά, για να μπορέσει να ενταχθεί ομαλά στην ομάδα και να αναπτύξει σχέσεις φιλίας με τα άλλα παιδιά.

Αρχικά οι ομάδες που δημιουργούνται είναι μικρές, ολιγομελείς και η κοινή τους ομαδική απασχόληση διαρκεί λίγο. Συχνά παρατηρούνται φαινόμενα συγκρούσεων και διαφωνιών. Κάτι τέτοιο είναι φυσικά αναμενόμενο και καθήκον της παιδαγωγού είναι να επεμβαίνει διακριτικά όπου χρειάζεται, για να διευκολύνει την

¹⁰¹ Ντολιοπούλου Ε., (2000), «Σύγχρονα Προγράμματα για παιδιά προσχολικής ηλικίας», εκδ. Τυπωθήτω – Γιώργος Δαρδανός, Αθήνα

επικοινωνία και συνεργασία μεταξύ των παιδιών. Προοδευτικά, τα παιδιά προχωρούν στη συγκρότηση μόνιμων και μεγαλύτερων ομάδων όπου το συλλογικό πνεύμα είναι εντονότερο. Τέλος η συναναστροφή τους με τους μεγάλους, τους παρέχει άλλη μια δυνατότητα να έρθουν σε επαφή με το πολιτισμό και τη ζωή.

Για να βοηθήσει το παιδί στην καλύτερη επικοινωνία του με το περιβάλλον, άψυχο και έμψυχο, ιδιαίτερη σημασία έχει η ψυχοκινητική ανάπτυξη, η οποία συμβάλει στην αποδέσμευση του από την επιρροή των μεγάλων. Ταυτόχρονα με τη σωματική, έρχεται και η ανάπτυξη του νευρικού συστήματος, ακολουθεί η νοητική ωρίμανση και έτσι το παιδί αρχίζει να επικοινωνεί με το κοινωνικό του περιβάλλον επιτυχημένα¹⁰².

Η ψυχοκινητικότητα παίζει αποφασιστικό ρόλο και στη συναισθηματική κατάσταση του παιδιού. Μερικές φορές το άγχος, η νευρικότητα, η αδεξιότητα (συναισθηματικές διαταραχές), μπορεί να οφείλονται σε διαταραγμένη ψυχοκινητική ανάπτυξη, με την ενθάρρυνση του παιδιού να συμμετέχει σε ψυχοκινητικές δραστηριότητες, αποκτά θάρρος, αυτοπεποίθηση και αναζητά συντρόφους για το παιχνίδι του.

Βέβαια, η κοινωνική αγωγή δεν μπορεί να λειτουργήσει μόνη της, αλλά είναι πάντα άρρηκτα συνδεδεμένη με τη συναισθηματική, ηθική, θρησκευτική αγωγή. Δηλαδή, επηρεάζονται και συμπληρώνονται μεταξύ τους ταυτόχρονα.

Η ηθική αγωγή πηγάζει από τη συλλογική εργασία και τον καθημερινό τρόπο ζωής των παιδιών. Η διαδικασία της κοινωνικο – συναισθηματικής ανάπτυξης, οδηγεί στη διαισθητική προσέγγιση της ηθικής αγωγής.

Το παιδί από τη στιγμή της γέννησης του μαθαίνει να είναι υπάκουο και καλό. Ο Piaget υποστηρίζει ότι το καλό αντιπροσωπεύει τη θέληση των μεγάλων, για μεγάλο χρονικό διάστημα. Αυτό συμβαίνει, επειδή τα παιδιά δεν έχουν αναπτύξει ακόμη την αυτονομία τους και την προσωπικότητα τους.

Από μικρή ηλικία πρέπει τα παιδιά να γνωρίζουν τις σύγχρονες κοινωνικές και ηθικές αξίες. Αξίες που χαρακτηρίζουν έναν ανθρώπινο και δημοκρατικό τρόπο ζωής. Έτσι, η Ειρήνη, η Ελευθερία, η Δικαιοσύνη, η καταπολέμηση των φυλετικών διακρίσεων, ο σεβασμός σε ιδιαίτερες ομάδες ανθρώπων, η ισότητα των δύο φύλων, είναι τα μηνύματα, οι αξίες, που πρέπει να προσεγγίσουν τα παιδιά και οι βάσεις στις οποίες στηρίζεται η ηθική ανάπτυξη της προσχολικής αγωγής.

¹⁰² Τσαπακίδου Αγγελική, (1997), «Κινητικές δεξιότητες – πρόγραμμα ανάπτυξης κινητικών δεξιοτήτων σε παιδιά προσχολικής ηλικίας», εκδ. Επιστημονικών Βιβλίων και Περιοδικών,

Η Ειρήνη, η Ελευθερία και η Δικαιοσύνη θεωρούνται θεμελιώδεις αρχές για την ανάπτυξη μιας δημοκρατικής χώρας, μιας δημοκρατικής κοινωνίας γενικότερα. Τα παιδιά υιοθετώντας τις βασικές αυτές αρχές, αναπτύσσουν θετική εικόνα για τον εαυτό τους και συμπεριφορά που χαρακτηρίζεται από ενδιαφέρον, σεβασμό και εμπιστοσύνη προς τους συνανθρώπους. Με την παρότρυνση της παιδαγωγού και χρήση κατάλληλων δραστηριοτήτων τα παιδιά μαθαίνουν να υποστηρίζουν τις συγκεκριμένες αρχές με τα λόγια και τις πράξεις τους.

Στην ηλικία των 2 έως 3 χρονών τα παιδιά αρχίζουν να αντιλαμβάνονται την ύπαρξη διαφορών μεταξύ αγοριού και κοριτσιού. Μεγαλώνοντας, αποκτούν γνώσεις τόσο για τις σωματικές διαφορές όσο και για τους ρόλους των δύο φύλων. Δηλαδή, ότι τα αγόρια και τα κορίτσια κάνουν και χρησιμοποιούν συνήθως διαφορετικά πράγματα (π.χ. τα κορίτσια φορούν φούστες, τα αγόρια φορούν παντελόνια), αλλά οι ρόλοι που παίρνουν στην κοινωνία είναι ισότιμοι¹⁰³.

Στο χώρο της προσχολικής εκπαίδευσης είναι βασική η ανάπτυξη αρμονικής σχέσης ανάμεσα στα δύο φύλα (αγόρι – κορίτσι), που στηρίζεται στον αμοιβαίο σεβασμό, την αγάπη και τη συνεργασία. Τα παιδιά μαθαίνουν να είναι ισότιμα μεταξύ τους (αγόρια – κορίτσια), και καταλαβαίνουν ότι όλα έχουν ανάλογες επιθυμίες, δυνατότητες, ανάγκες. Η αναφορά σε παιχνίδια αγορίστικα ή κοριτσίστικα καλό θα ήταν να αποφεύγεται, ώστε να μην δημιουργούνται προκαταλήψεις υπέρ του ενός ή του άλλου φύλου. Αγόρια και κορίτσια πρέπει να ενθαρρύνονται για να παίζουν μαζί, να εντάσσονται σε ομάδες, αναπτύσσοντας πνεύμα ισότητας και συνεργασίας.

Η Ελλάδα αποκτά όλο και περισσότερο πλέον τα χαρακτηριστικά μίας πολιτισμικής χώρας. Τα παιδιά καλούνται να ξεχωρίσουν τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά όπως και τον τρόπο ζωής παιδιών από άλλες χώρες (χρώμα δέρματος, γλώσσας, μαλλιών), με την πραγματοποίηση κατάλληλων δραστηριοτήτων και να μάθουν να τα αποδέχονται. Η συνύπαρξη με παιδιά αλλοδαπών στην τάξη θα συμβάλλει, ώστε να μη γίνονται διακρίσεις, αλλά να αναπτυχθεί πνεύμα φιλίας, συνεργασίας και σεβασμού μεταξύ τους¹⁰⁴.

Η προσχολική εκπαίδευση οφείλει επίσης να καλλιεργεί στα παιδιά την κατανόηση και το σεβασμό στις ιδιαιτερότητες που τυχόν έχουν άλλα παιδιά. Αποκαλούνται και άτομα με ειδικά δικαιώματα ή ειδικές δυνατότητες. Κατατάσσονται σε διάφορες κατηγορίες όπως άτομα με νοητική υστέρηση, με

¹⁰³ Κιτσαράς Γεώργιος, (2001), «Προσχολική παιδαγωγική», β' έκδοση, Αθήνα

¹⁰⁴ Βιδάλη Α., (2000), «Αγωγή και Προσχολική Ηλικία», εκδ. Καστανιώτη, Αθήνα

συναισθηματικές διαταραχές ή διαταραχές της συμπεριφοράς, με μαθησιακές δυσκολίες, σωματικές αναπηρίες ή κινητικά προβλήματα κ.ά.

Τα τελευταία χρόνια η κοινωνία έχει ευαισθητοποιηθεί, σχετικά με τη θέση των ανθρώπων αυτών στο κοινωνικό σύνολο. Ως αποτέλεσμα έχουμε την ένταξη των παιδιών με ειδικά προβλήματα στη γενική εκπαίδευση και την αναγνώριση τους ως ισότιμων μελών της κοινωνίας. Απαραίτητη προϋπόθεση είναι η ύπαρξη ίσης παροχής ευκαιριών για τη βελτίωση και την ολόπλευρη ανάπτυξη τους σε όλους τους τομείς.

Ανεξάρτητα από το αν βρίσκονται στο χώρο της τάξης παιδιά με ειδικές ανάγκες ή παιδιά ευαίσθητων κοινωνικών ομάδων, το σύνολο της τάξης πρέπει να ενημερώνεται και να αναπτύσσει θετική στάση απέναντι σε αυτά. Με τη βοήθεια της παιδαγωγού, τα παιδιά καταλαβαίνουν και βιώνουν τις ιδιαιτερότητες αυτές και μαθαίνουν να συμπεριφέρονται με σεβασμό¹⁰⁵.

Μέσα στο χώρο της προσχολικής εκπαίδευσης αναπτύσσεται και η θρησκευτική αγωγή. Εμπνέεται και στηρίζεται σε απλά ερεθίσματα. Για να έρθουν σε επαφή τα παιδιά με τη θρησκευτική ζωή του τόπου μας, χρησιμοποιούνται στοιχεία από την παράδοση, ιστορίες από τη δημιουργία του κόσμου, τη ζωή του Χριστού, το βίο των Αγίων, προσευχές, θρησκευτικά τραγούδια. Όλα αυτά συντελούν στο να γίνει μια πρώτη γνωριμία των παιδιών με Χριστιανικές αρχές.

Η έννοια της θρησκείας καθώς και οι θρησκευτικές διαφορές (ξένες θρησκείες, διάφορες λατρευτικές τελετές κ.α) είναι δύσκολες και αφηρημένες για να τις κατανοήσουν τα παιδιά. Με την ανάπτυξη του πολιτισμού και τις μεταναστεύσεις πολιτών άλλων χωρών έχουμε την παρουσία στα εκπαιδευτικά ιδρύματα της χώρας μας μεγάλου αριθμού αλλόθρησκων παιδιών. Η παιδαγωγός με κατάλληλες δραστηριότητες καλείται να παρουσιάσει τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά των θρησκειών, προκειμένου να αναγνωρίζουν τα παιδιά τις θρησκευτικές διαφορές που υπάρχουν. Με αυτό τον τρόπο θα μάθουν να δέχονται τα πιστεύω και τις διαφορές των αλλόθρησκων παιδιών (π.χ. ορισμένες γιορτές δεν γιορτάζονται με τον ίδιο τρόπο)¹⁰⁶.

Ο ρόλος της παιδαγωγού

¹⁰⁵ Γερμανός Δημήτρης (1993), «Χώρος και Διαδικασίες Αγωγής», Εκδόσεις Gutenberg Αθήνα

¹⁰⁶ Βιδάλη Α., (2000), «Αγωγή και Προσχολική Ηλικία», εκδ. Καστανιώτη, Αθήνα

Για να προσεγγίσουν τα παιδιά τους στόχους των παραπάνω τομέων είναι σημαντικός ο ρόλος της παιδαγωγού. Έτσι¹⁰⁷:

“ Κύριο μέλημα της παιδαγωγού είναι να αναπτύσσει καλή επικοινωνία με τα παιδιά, να τα προσέχει και να χειρίζεται με επιτυχία μια τάξη (επίλυση τυχόν προβλημάτων, χαρούμενη διάθεση)

“ Δημιουργεί ευχάριστο περιβάλλον και ατμόσφαιρα που ευνοεί τη μάθηση (το παιδί παίρνει πρωτοβουλία για την πραγματοποίηση των στόχων του, διατυπώνει ερωτήσεις, πειραματίζεται και προσπαθεί να βρει νέες ιδέες).

“ Προτείνει δραστηριότητες, παρέχει ποικίλο υλικό και αξιολογεί τη δυνατότητα έκφρασης και δημιουργίας του παιδιού. Η παιδαγωγός, προσφέροντας διάφορα υλικά στα παιδιά, τα ενθαρρύνει να ασχοληθούν όσο περισσότερο μπορούν με αυτά. Όταν σταματήσουν, τους προτείνει νέες ιδέες και παρατηρεί τον πιθανό τρόπο υλοποίησης τους από τα παιδιά.

“ Ανάλογα με τη γνώση που θέλει κάθε φορά να μεταδώσει στο παιδί, χρησιμοποιεί τα κατάλληλα μέσα (παραδείγματα, εικόνες) και παρουσιάζει τεκμηριωμένες απαντήσεις.

“ Βοηθάει πάντα το παιδί να διεκδικεί τις ιδέες του. Με τη διακριτική παρουσία της, δε διακόπτει και δεν επεμβαίνει στη δραστηριότητα που γίνεται, αλλά παρατηρεί, επικοινωνεί με το παιδί και το παροτρύνει να συνεχίσει.

Δραστηριότητες

Τα παιδιά σχηματίζοντας ομάδες κάνουν το πρώτο βήμα για την κοινωνικότητα τους, η οποία ικανοποιείται με το συνδυασμό συλλογικών ψυχοκινητικών ενεργειών και κοινωνικοσυναισθηματικών σχέσεων¹⁰⁸.

¹⁰⁷ Νικολακάκη Μ., Σώφωνα Ε., Κιαμλή Φ., (2012), «Αγωγή προσχολικής ηλικίας», Τομέας Υγείας και Πρόνοιας, Ειδικότητα Βοηθών Βρεφονηπιοκόμων, Υπουργείο Παιδείας δια Βίου Μάθησης και Θρησκευμάτων, Ινστιτούτο Τεχνολογίας Υπολογιστών και Εκδόσεων «Διόφαντος»

¹⁰⁸ Τσαπακίδου Αγγελική, (1997), «Κινητικές δεξιότητες – πρόγραμμα ανάπτυξης κινητικών δεξιοτήτων σε παιδιά προσχολικής ηλικίας», εκδ. Επιστημονικών Βιβλίων και Περιοδικών, Θεσσαλονίκη

Δραστηριότητες που βοηθούν στην ανάπτυξη της κοινωνικότητας του παιδιού ενδεικτικά είναι¹⁰⁹:

“ Παιχνίδια γνωριμίας. Για παράδειγμα: τα παιδιά σχηματίζουν κύκλο. Η παιδαγωγός πετά μια μπάλα στον αέρα φωνάζοντας το όνομα ενός παιδιού. Το συγκεκριμένο παιδί τρέχει, πιάνει τη μπάλα και με τη σειρά του την πετά στον αέρα φωνάζοντας ένα άλλο όνομα. Το παιχνίδι συνεχίζεται, μέχρι να ακουστούν τα ονόματα όλων των παιδιών.

“ Παιχνίδια με ζευγάρια ή ομαδικά παιχνίδια. Για παράδειγμα κυγητό, κρυφτό, η μικρή Ελένη, τσιγκολελέτα.

“ Συμβολικά παιχνίδια όπως: το δικαστήριο, ο κουρέας και η κομμώτρια, ο γιατρός.

“ Όλες οι γιορτές που πραγματοποιούνται στο πλαίσιο της προσχολικής εκπαίδευσης εθνικές και θρησκευτικές γιορτές, αναβίωση εθίμων, τοπικές παραδοσιακές γιορτές, κοινωνικές γιορτές κ.ά. σκοπό έχουν την ολόπλευρη ανάπτυξη του παιδιού και κυρίως του κοινωνικού συναισθήματος.

“ Δραστηριότητες για τον προσεκτικό χειρισμό του υλικού και των παιχνιδιών, την τακτοποίηση του, την αποδοχή από το παιδί ότι πρέπει να τα μοιράζεται με τα άλλα παιδιά, το να περιμένει τη σειρά του κ.α καλλιεργούν το σεβασμό και την υπευθυνότητα, την αίσθηση δικαίου – αδίκου.

“ Δραστηριότητες, για να υιοθετήσουν τα παιδιά θετική στάση απέναντι στα άτομα με ειδικές ανάγκες. Για παράδειγμα: αφού τα παιδιά κάθονται σε κύκλο, η παιδαγωγός παρουσιάζει μια κούκλα που της λείπει το ένα της χέρι και τους ζητά να την παρατηρήσουν. Όταν τα παιδιά καταλάβουν ότι η κούκλα δεν έχει χέρι, συζητούν όλοι μαζί για τα προβλήματα που αντιμετωπίζει και τις πιθανές λύσεις τους.

1.7 Το Διαθεματικό Ενιαίο Πλαίσιο Προγραμμάτων Σπουδών

¹⁰⁹ Νικολακάκη Μ., Σώφρωνά Ε., Κιαμιλή Φ., (2012), «Αγωγή προσχολικής ηλικίας», Τομέας Υγείας και Πρόνοιας, Ειδικότητα Βοηθών Βρεφονηπιοκόμων, Υπουργείο Παιδείας δια Βίου Μάθησης και Θρησκευμάτων, Ινστιτούτο Τεχνολογίας Υπολογιστών και Εκδόσεων «Διόφαντος»

Το Διαθεματικό Ενιαίο Πλαίσιο Προγραμμάτων Σπουδών για το Νηπιαγωγείο είναι ένα οργανωμένο σύστημα εργασίας το οποίο περιλαμβάνει¹¹⁰:

- Τι θα πρέπει να μάθουν τα παιδιά
- Τις διαδικασίες με τις οποίες επιτυγχάνονται οι γενικές επιδιώξεις που καθορίζονται
- Τι θα πρέπει να κάνει ο εκπαιδευτικός
- Το πλαίσιο μέσα στο οποίο πραγματοποιούνται η μάθηση και η διδασκαλία.

Οι βασικές αρχές του ΔΕΠΠΣ, οι οποίες εκφράζουν τη φιλοσοφία των προγραμμάτων σχεδιασμού και ανάπτυξης δραστηριοτήτων για το νηπιαγωγείο αναδεικνύουν δεξιότητες, στάσεις και αξίες, οι οποίες θεωρούνται ουσιώδεις και αφορούν εκτός των άλλων: την αναγνώριση και το σεβασμό του άλλου, του διαφορετικού, την ένταξη των παιδιών των μεταναστών, την ανάπτυξη της αυτονομίας και αυτοαντίληψης, την αναγνώριση διαφορετικών ικανοτήτων, ενδιαφερόντων, εμπειριών, βιωμάτων, την αλληλεπίδραση, τη συνεργασία, την επικοινωνία, την ικανότητα να ερευνούν, να παρατηρούν, να πειραματίζονται, να ανακαλύπτουν, να επιλύουν προβλήματα, την ικανότητα να μαθαίνουν παίζοντας, την αξιοποίηση ποικίλων πηγών πληροφόρησης, την έκφραση με πολλούς και διαφορετικούς τρόπους¹¹¹.

Η διαθεματικότητα στο Πρόγραμμα της προσχολικής αγωγής μπορεί να υλοποιηθεί:

- με την ανάπτυξη διαθεματικών δραστηριοτήτων που προτείνει το πρόγραμμα σχεδιασμού και ανάπτυξης δραστηριοτήτων
- με την εφαρμογή σχεδίων εργασίας, τα οποία αποτελούν προωθημένη μορφή διαθεματικότητας και μπορούν να υλοποιηθούν με φυσικό και αβίαστο τρόπο διαθεματικές προεκτάσεις.
- με τη χρήση των διαθεματικών εννοιών

Η διαθεματική προσέγγιση αποτελεί μια οργανωμένη, προγραμματισμένη από την εκπαιδευτικό εμπειρία μάθησης η οποία δίνει στα παιδιά τη δυνατότητα να

¹¹⁰ Γερμανός, Δ., Παναγιωτίδου, Ε., Μπίκος, Κ., Μπότσογλου, Κ., Μπριμπίλη, Μ. (επιμ.), (2005), «*Η Διαθεματική προσέγγιση της διδασκαλίας και της μάθησης στην προσχολική και την πρώτη σχολική ηλικία*», εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα

¹¹¹ Διαθεματικό Ενιαίο Πλαίσιο Προγράμματος Σπουδών, (2001), Παιδαγωγικό Ινστιτούτο

διερευνήσουν και να προσεγγίσουν μια ενοποιημένη άποψη της γνώσης που συνδέεται μ' ένα συγκεκριμένο θέμα.

Στη διαθεματική προσέγγιση το θέμα αλληλεπιδρά με τα προγράμματα σχεδιασμού και ανάπτυξης δραστηριοτήτων. Η μελέτη του θέματος επιδιώκεται μέσα από την αλληλοσχέτιση των επιδιώξεων των διαφόρων προγραμμάτων, την αναζήτηση διαφορετικών προεκτάσεων προκειμένου να εξυπηρετηθούν στόχοι του προγράμματος και ανάγκες των παιδιών. Ο βαθμός και η έκταση αξιοποίησης των γνώσεων, ιδεών και ενδιαφερόντων των παιδιών στην υλοποίηση του θέματος, οι προσωπικές εμπειρίες, οι διερευνητικές δραστηριότητες και ο ομαδικός τρόπος διδασκαλίας, καθορίζουν τελικά το βαθμό έμφασης που δίνεται στη διαθεματικότητα. Μέσα από τη διαθεματική προσέγγιση και την πολυεπίπεδη επεξεργασία των διαφόρων θεμάτων η εκπαιδευτική διαδικασία εμπλουτίζεται με στοιχεία που απουσιάζουν από τις συνηθισμένες πρακτικές όπως η διερεύνηση, η αντιμετώπιση και επίλυση προβλημάτων, η κριτική σκέψη, η δημιουργικότητα, η συμμετοχή και το ενδιαφέρον των παιδιών¹¹².

Οι Διαθεματικές ή θεμελιώδεις έννοιες αποτελούν νοητικές κατασκευές με τις οποίες το άτομο κατηγοριοποιεί και ονοματίζει οντότητες, διαδικασίες, καταστάσεις και φαινόμενα με βάση τα ουσιώδη γνωρίσματα τους. Κάθε σύνολο εννοιών δομεί το περιεχόμενο ενός επιστημονικού χώρου. Η κάθε επιστήμη φέρει τις δικές της γνώσεις, έννοιες, γενικεύσεις, μεθοδολογικές προσεγγίσεις, δεξιότητες που ασκούνται στην συγκεκριμένη επιστήμη και τις οποίες χρησιμοποιούν οι άνθρωποι στην προσπάθειά τους να κατανοήσουν και να διαχειριστούν πράγματα. Σε κάθε επιστήμη ή γνωστικό πεδίο είναι απαραίτητη η εμβάθυνση, δηλαδή η αντίληψη των σχετικών εννοιών (ενδοκλαδικές ή εγχώριες έννοιες) της δομής του και των απαραίτητων γνώσεων¹¹³.

Ωστόσο υπάρχει και μια ευρύτερη κατηγορία εννοιών όπως π.χ. η έννοια σύστημα, αλληλεπίδραση, οι οποίες μπορούν να χρησιμοποιηθούν σε κάθε επιστημονικό πεδίο ή γνωστική περιοχή, σε μια μεγάλη ποικιλία θεμάτων. Πρόκειται για τις λεγόμενες θεμελιώδεις έννοιες ή Μακροέννοιες.

Αυτές οι έννοιες μπορούν να αποτελέσουν θέμα μελέτης για να αναδειχθούν τα βασικά προσδιοριστικά τους και οι μετασχηματισμοί που υφίστανται καθώς

¹¹² Γερμανός, Δ., Παναγιωτίδου, Ε., Μπίκος, Κ., Μπότσογλου, Κ., Μπριμπίλη, Μ. (επιμ.), (2005), «*Η Διαθεματική προσέγγιση της διδασκαλίας και της μάθησης στην προσχολική και την πρώτη σχολική ηλικία*», εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα

¹¹³ Διαθεματικό Ενιαίο Πλαίσιο Προγράμματος Σπουδών, (2001), Παιδαγωγικό Ινστιτούτο

μεταβαίνουν από κλάδο σε κλάδο. Είναι απαραίτητο λοιπόν να αναζητήσουμε τα κύρια ενδοκλαδικά στοιχεία, τις έννοιες των γνωστικών περιοχών και να δούμε τον τρόπο με τον οποίο μπορούν να υπερβούν το δικό τους πλαίσιο και να συνθέσουν την ολιστική θεώρηση των πραγμάτων¹¹⁴.

Τα Σχέδια εργασίας είναι έρευνες θεμάτων που επιλέγουν τα παιδιά, με ατομικούς ή συλλογικούς στόχους. Τα παιδιά σχεδιάζουν την πορεία της έρευνας, συζητούν και παίρνουν αποφάσεις οι οποίες καθορίζουν και την εξέλιξη του σχεδίου εργασίας. Πρόκειται για ανοιχτές δράσεις ως προς τις διαδικασίες, το περιεχόμενο και το χρόνο ολοκλήρωσης. Επιπλέον αποτελούν μια δημιουργική διαδικασία, καθώς προκαλούν το ενδιαφέρον του μαθητή, την άμεση και ενεργό συμμετοχή του, την αποδοχή του άλλου, την ανάπτυξη της αυτοπεποίθησης, της κριτικής σκέψης και της συλλογικής προσπάθειας .

Σύμφωνα με τον Οδηγό Νηπιαγωγού (2005) η σημαντική διάκριση, ανάμεσα στις θεματικές προσεγγίσεις και τα σχέδια εργασίας έγκειται τόσο στο βαθμό ανάδυσης όσο και στο βαθμό εμπάθυνσης των θεμάτων από τα ίδια τα παιδιά. Ειδικότερα στη θεματική προσέγγιση η εκπαιδευτικός επιλέγει στόχους από το πρόγραμμα σπουδών, ενώ στα σχέδια εργασίας ο σχεδιασμός ακολουθεί το ενδιαφέρον των παιδιών και η έμφαση δίνεται στη συμβολή τους για το σχεδιασμό και την ανάπτυξη των δραστηριοτήτων¹¹⁵.

Ωστόσο οι δύο προσεγγίσεις έχουν κοινά βασικά χαρακτηριστικά γνωρίσματα, καθώς στο πλαίσιο και των δύο:

- η μάθηση στηρίζεται στον πειραματισμό και στην ανακάλυψη,
- επιχειρείται η σύνδεση μαθησιακών στόχων του Προγράμματος Σπουδών στην κατεύθυνση της μελέτης θεμάτων που αφορούν στον πραγματικό κόσμο
- αίρονται οι διαχωριστικές γραμμές ανάμεσα στις διαφορετικές γνωστικές περιοχές και η γνώση συντίθεται σε ένα όλο,
- οι δράσεις, που αναπτύσσονται, συνδέονται με τα ενδιαφέροντα και τις ανάγκες των παιδιών, τα οποία μαθαίνουν να προσεγγίζουν την γνώση μέσα από ατομικές και ομαδικές αναζητήσεις, να μοιράζονται τη χαρά της επιτυχίας και να

¹¹⁴ Διαθεματικό Ενιαίο Πλαίσιο Προγράμματος Σπουδών, (2001), Παιδαγωγικό Ινστιτούτο

¹¹⁵ Γερμανός, Δ., Παναγιωτίδου, Ε., Μπίκος, Κ., Μπότσογλου, Κ., Μπριμπίλη, Μ. (επιμ.), (2005), «*Η Διαθεματική προσέγγιση της διδασκαλίας και της μάθησης στην προσχολική και την πρώτη σχολική ηλικία*», εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα

νοιώθουν τη χαρά της συμβολής σε μια ομαδική προσπάθεια, γεγονός που ενισχύει το αυτοσυναίσθημά τους,

- δίνεται η ευκαιρία στα παιδιά να αντιληφθούν τους τρόπους με τους οποίους τα μέλη μιας κοινότητας αλληλοεξαρτώνται και να μάθουν να δίνουν αξία στη διαφορετικότητα, προσεγγίζοντάς την ως στοιχείο εμπλουτισμού της κοινωνίας¹¹⁶.

Βασικές προϋποθέσεις για να επιτυγχάνουν τους βασικούς τους στόχους οι επεξεργασίες θεμάτων, είτε προτείνει και σχεδιάζει τα θέματα η εκπαιδευτικός, είτε προκύπτουν από τα ίδια τα παιδιά, είναι οι δραστηριότητες που αναπτύσσονται να προσφέρουν ευκαιρίες στα παιδιά για¹¹⁷:

- ανάπτυξη δεξιοτήτων επικοινωνίας μέσα από δραστηριότητες ομιλίας ακρόασης, ανάγνωσης, γραφής,

- ανάπτυξη κοινωνικών δεξιοτήτων μέσω της πραγματοποίησης ατομικών και συλλογικών δραστηριοτήτων,

- καλλιέργεια της συναισθηματικής και της αισθητικής τους ευαισθησίας,

- αναγνώριση των δικαιωμάτων των άλλων και σεβασμός της πολιτισμικής ποικιλομορφίας

- εξορμήσεις στο φυσικό και κοινωνικό περιβάλλον, άμεση παρατήρηση, καταγραφή, συλλογή και επεξεργασία των πληροφοριών,

- ανάπτυξη δεξιοτήτων χρήσης μαθηματικών εννοιών ή αριθμών σε πραγματικές καταστάσεις που συμβάλλουν στην ανάπτυξη της λογικομαθηματικής σκέψης,

- διατύπωση ερωτημάτων που επιδέχονται ως απάντηση μια υπόθεση, μία πρόβλεψη ή έναν λειτουργικό ορισμό,

- δημιουργική έκφραση και αναπαραστάσεις μέσω της τέχνης (εικαστικά, δραματοποίηση, θέατρο, κίνηση, μουσική)

- ικανότητα χρήσης ποικιλίας πηγών και εργαλείων πληροφορίας και επικοινωνίας σε μία κατεύθυνση επίλυσης προβλημάτων,

¹¹⁶ Βιβλίο δραστηριοτήτων, (1991), «Αγωγή για το Νηπιαγωγείο», βιβλίο Νηπιαγωγού, Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, ΟΕΔΒ, Αθήνα

¹¹⁷ Γερμανός, Δ., Παναγιωτίδου, Ε., Μπίκος, Κ., Μπότσογλου, Κ., Μπιρμπίλη, Μ. (επιμ.), (2005), «Η Διαθεματική προσέγγιση της διδασκαλίας και της μάθησης στην προσχολική και την πρώτη σχολική ηλικία», εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα

- ανάπτυξη θετικών στάσεων σε θέματα που συνδέονται με το περιβάλλον, την υγεία, την ασφάλεια, τη διατροφή
- ικανότητα επίλυσης προβλημάτων μέσα από την καλλιέργεια απαραίτητων δεξιοτήτων και στρατηγικών σχεδιασμού, ελέγχου, διορθωτικής παρέμβασης και αξιολόγησης¹¹⁸.

1.8 Η σημασία του παιχνιδιού

Το παιχνίδι κατέχει ξεχωριστή θέση στο πρόγραμμα της προσχολικής εκπαίδευσης. Αποτελεί αναφαίρετο δικαίωμα, ζωτική ανάγκη και θεμελιακή δραστηριότητα του παιδιού της προσχολικής ηλικίας. Με το παιχνίδι το παιδί¹¹⁹:

- § Εκδηλώνει την ενεργητικότητα του.
- § Ασκεί τη σωματική του δύναμη.
- § Καλλιεργεί τις αισθήσεις του.
- § Αναπτύσσει τη φαντασία του.
- § Αποκτά ευχέρεια και επιδεξιότητα.

Το παιχνίδι αποτελεί μια πολυσύνθετη διαδικασία. Ποικίλες θεωρίες έχουν διατυπωθεί σχετικά με την προέλευση, την εξέλιξη και τη μορφωτική αξία του παιχνιδιού, από τις οποίες καταγράφουμε ως επικρατέστερες τις δύο επόμενες. Σύμφωνα με τον Φρόντ, το παιχνίδι αποτελεί προσπάθεια του ατόμου να ικανοποιήσει ορμές, να εκπληρώσει επιθυμίες και να αντιμετωπίσει επώδυνες εμπειρίες που απειλούν το αναπτυσσόμενο άτομο. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον για την παιδαγωγό παρουσιάζουν και απόψεις του εξελικτικού ψυχολόγου Piaget. Σύμφωνα με αυτόν εντάσσει στην ψυχολογία της νοημοσύνης τη θεωρία και τα φαινόμενα του παιχνιδιού. Θεωρεί το παιχνίδι¹²⁰:

- Πράξη αφομοίωσης και όχι συμμόρφωσης,

¹¹⁸ Γερμανός, Δ., Παναγιωτίδου, Ε., Μπίκος, Κ., Μπότσογλου, Κ., Μπιρμπίλη, Μ. (επιμ.), (2005), «*Η Διαθεματική προσέγγιση της διδασκαλίας και της μάθησης στην προσχολική και την πρώτη σχολική ηλικία*», εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα

¹¹⁹ Αυγητίδου Σ., (2001), «*Το παιχνίδι, Σύγχρονες ερευνητικές και διδακτικές προσεγγίσεις*» εκδ. Τυπωθήτω, Αθήνα

¹²⁰ Γερμανός, Δ. (1997), «*Το υλικό πεδίο αγωγής: Μια διδακτική προσέγγιση που στηρίζεται στην παιδαγωγική ποιότητα της σχέσης του παιδιού με τον υλικό χώρο*», στο Βάμβουκας, Μ. Ι., Χουρδάκης, Α. Γ., (επιμ.), *Παιδαγωγική Επιστήμη στην Ελλάδα και την Ευρώπη. Τάσεις και προοπτικές, Πρακτικά Ζ'*, εκδ. Ελληνικά Γράμματα. Αθήνα

- Βασικό μέσο ανάπτυξης της νοημοσύνης, περιορισμένο σε θέματα που ανάγονται στη γνωστική δεξιότητα.

Το παιδί στο παιχνίδι χειρίζεται τα πράγματα ελεύθερα και αλλοιώνει την πραγματικότητα, με σκοπό να ικανοποιήσει προσωπικές του ανάγκες. Όταν το παιδί παίζει, δεν προσαρμόζεται αυτό στην πραγματικότητα, αλλά η πραγματικότητα στις δικές του επιθυμίες¹²¹.

Μέσα από το παιχνίδι δημιουργείται στο παιδί η ανάγκη και η χαρά της ανακάλυψης και της ζωής, η ικανοποίηση της δημιουργικής δύναμης. Με το παιχνίδι βρίσκει ένα μέσο επικοινωνίας που δεν εκφράζεται με λόγια.

Στο παιχνίδι το παιδί «ξεχνιέται», «απορροφάται», δίνει όλο του τον εαυτό. Η ενεργητικότητα που διοχετεύει στο παιχνίδι είναι δημιουργική και φανταστική, γιατί είναι αυθόρμητη. Το παιχνίδι είναι αναγκαίο για το πνεύμα του παιδιού της προσχολικής ηλικίας όσο και η τροφή για το σώμα του, είναι η βάση της ζωής του παιδιού.

Για το παιχνίδι, όπως και για την τέχνη, το αίσθημα της ελευθερίας είναι καθοριστικής σημασίας. Το προϊόν της φαντασίας του παιδιού είναι αποτέλεσμα της εφευρετικότητας του. Θα μπορούσαμε να αποκαλέσουμε το παιχνίδι ως ένα «μυστικό παιδαγωγό», του παιδιού, αφού με τη βοήθεια του ενεργοποιούνται οι ικανότητες (ταλέντα – κλίσεις) που βρίσκονται σε λανθάνουσα κατάσταση και οι οποίες μπορούν αργότερα να το βοηθήσουν στην επιλογή του επαγγέλματος.

Η παραπάνω άποψη ενισχύεται από τη σχέση «παιχνιδιού και μάθησης», σχέση που έχει κεντρική σημασία για την επιστήμη της προσχολικής αγωγής. Η «παιγνιώδης» μάθηση θεωρείται από τους παιδαγωγούς ως το ανώτερο επίπεδο μάθησης με το μεγαλύτερο βαθμό αφομοιωτικής ικανότητας¹²².

Ο Twellman αποδίδει τη σχέση ανάμεσα στη διαδικασία του παιχνιδιού και τη μάθηση ως εξής¹²³:

- Πρέπει κανείς να μάθει, για να μπορεί να παίζει.
- Το παιχνίδι βοηθάει, ώστε να κατανοηθεί σαφέστερα και να διασφαλιστεί αυτό που έχει να μάθει το παιδί.

¹²¹ Γερμανός Δημήτρης (1993), «Χώρος και Διαδικασίες Αγωγής», Εκδόσεις Gutenberg Αθήνα

¹²² Αυγητίδου Σ., (2001), «Το παιχνίδι, Σύγχρονες ερευνητικές και διδακτικές προσεγγίσεις» εκδ. Τυπωθήτω, Αθήνα

¹²³ Σταμάτης, Π. Ι. (2006), «Αντιλήψεις των εκπαιδευτικών προσχολικής αγωγής για το νηπιαγωγικό χώρο». Πρακτικά Ε' Πανελληνίου Συνεδρίου της Παιδαγωγικής Εταιρείας Ελλάδος. Θεσσαλονίκη.

- ο Η διαδικασία της μάθησης ολοκληρώνεται όταν το παιδί έχει διάθεση του, με τη μορφή παιχνιδιού, τα όσα έχει μάθει.

Το παιδί, όταν ασχολείται με τα παιχνίδια, ταυτίζεται ψυχικά και φυσικά με τη διαδικασία της δημιουργικής απασχόλησης, της εργασίας, της απόκτησης γνώσεων, δεξιοτήτων και συμπεριφορών, οι οποίες είναι σημαντικές για την εκπαίδευση του.

Το παιχνίδι αποτελεί μια σοβαρή ενασχόληση του παιδιού και απαιτεί μεγάλη προσπάθεια. Έχει όλα τα χαρακτηριστικά μιας τέλει Παιδαγωγικής διδασκαλίας. Είναι η βασική αρχή της εκπαίδευσης και επιδρά στο πνεύμα, στις συγκινήσεις και το σώμα του παιδιού¹²⁴.

Ο ρόλος του παιχνιδιού πολλές φορές μπορεί να είναι και θεραπευτικός. Η θεραπευτική αξία του το καθιστά το καλύτερο και φυσικότερο αυτοθεραπευτικό μέσο στην εξέλιξη του παιδιού, αλλά και μέσο για να γίνουν αντιληπτοί οι φόβοι, οι αγωνίες και οι τυχόν διαταραχές των παιδιών που παρουσιάζουν «προβληματική» συμπεριφορά.

Οι νεότερες παιδαγωγικές θεωρίες γύρω από την επιστήμη της προσχολικής αγωγής, τονίζουν ότι το παιχνίδι θα πρέπει να παραμείνει μακριά από τις σκόπιμες αναλύσεις της χρησιμότητας και ωφελιμότητας του. Υποστηρίζουν πως, εάν θα πρέπει να αποδοθεί ένας σκοπός στο παιχνίδι, τότε αυτός θα πρέπει να αναφέρεται σε μεμονωμένα άτομα και σε ομάδες. Η ωφέλεια του θα πρέπει να μετριέται μόνο υποκειμενικά και να καθορίζεται από τα άμεσα αποτελέσματα που απορρέουν από τους επιδιωκόμενους σκοπούς¹²⁵.

Στάδια εξέλιξης του παιχνιδιού

Κάθε ηλικιακή – αναπτυξιακή φάση του παιδιού της προσχολικής ηλικίας χαρακτηρίζεται από την εμφάνιση διαφορετικού είδους κοινωνικής αλληλεπίδρασης σε σχέση με το παιδικό παιχνίδι (βλ. Παράρτημα, Πίνακα 1).

Από αναπτυξιακή άποψη, ο Piaget διαρθρώνει το παιδικό παιχνίδι σε τρία στάδια – βαθμίδες. Πρόκειται ταυτόχρονα για τα τρία στάδια ανάπτυξης της νοημοσύνης, που βρίσκονται σε σειρά ακολουθίας και το ένα υπερκαλύπτει το άλλο, δηλαδή καθένα από αυτά απαιτεί κατάκτηση του προηγούμενου (βλ. Παράρτημα, Πίνακα 2).

¹²⁴ Σταμάτης, Π. Ι. (2006), «Αντιλήψεις των εκπαιδευτικών προσχολικής αγωγής για το νηπιαγωγικό χώρο». Πρακτικά Ε' Πανελληνίου Συνεδρίου της Παιδαγωγικής Εταιρείας Ελλάδος. Θεσσαλονίκη.

¹²⁵ Αυγητίδου Σ., (2001), «Το παιχνίδι, Σύγχρονες ερευνητικές και διδακτικές προσεγγίσεις» εκδ. Τυπωθήτω, Αθήνα

Παράλληλα με την αναφορά στα στάδια εξέλιξης του παιδικού παιχνιδιού, θα αναφερθούμε και στις κυριότερες κατηγορίες παιχνιδιών και παιχνιδιών αντικειμένων από το 1^ο μέχρι το 6^ο έτος της ζωής του παιδιού¹²⁶.

Έως το 2^ο έτος:

“ Παιχνίδια κινητικά: με τα δάχτυλα, τα μάτια (παιχνίδι – κούκου), το στόμα, με γλωσσικές παιδικές ομοιοκαταληξίες, με τραγούδια, λαχνίσματα, μπουσουλώντας, με κινήσεις ανίχνευσης και ανακάλυψης του υλικού κόσμου, κ.ά.

“ Παιχνίδια – αντικείμενα: κινητικά (σκοινί με χάντρες), αφής, ηχητικά (κουδουνίστρα), πάνινα, πλαστικά και ξύλινα τουβλάκια, κουτιά, ουδέτερα αντικείμενα (πλαστελίνη, μπογιές), κ.ά.

Έως το 3^ο έτος¹²⁷:

“ Παιχνίδια κίνησης και εξερεύνησης: σε εξωτερικό χώρο, πλατσουρίσματα.

“ Παιχνίδια – αντικείμενα: με φυσικά υλικά (άμμο, λάσπη, νερό), μπάλες πάνινες ή πλαστικές, αμμοδόχος, παιδική χαρά, κ.ά.

“ Παιχνίδι με ρόλους (αυτόνομα, χωρίς εμπλοκή στο πλαίσιο της δραματοποίησης και του θεατρικού παιχνιδιού):

ο Εμφανίζεται κατά τη φάση της μετάβασης στο στάδιο του συμβολικού παιχνιδιού.

ο Χαρακτηρίζεται αφ ενός από τη βίωση και την επεξεργασία της πραγματικότητας και αφ ετέρου από την διαμόρφωση νέων φανταστικών κόσμων.

ο Η ικανοποίηση του παιδιού βρίσκεται στην αυτόνομη άσκηση ρόλων στο παιχνίδι με τα άλλα παιδιά ή τα παιχνίδια – αντικείμενα.

¹²⁶ Νικολακάκη Μ., Σώφρωνα Ε., Κιαμιλή Φ., (2012), «Αγωγή προσχολικής ηλικίας», Τομέας Υγείας και Πρόνοιας, Ειδικότητα Βοηθών Βρεφονηπιοκόμων, Υπουργείο Παιδείας δια Βίου Μάθησης και Θρησκευμάτων, Ινστιτούτο Τεχνολογίας Υπολογιστών και Εκδόσεων «Διόφαντος»

¹²⁷ Νικολακάκη Μ., Σώφρωνα Ε., Κιαμιλή Φ., (2012), «Αγωγή προσχολικής ηλικίας», Τομέας Υγείας και Πρόνοιας, Ειδικότητα Βοηθών Βρεφονηπιοκόμων, Υπουργείο Παιδείας δια Βίου Μάθησης και Θρησκευμάτων, Ινστιτούτο Τεχνολογίας Υπολογιστών και Εκδόσεων «Διόφαντος»

- ο Παιχνίδια κατασκευών: ικανοποιούν κάποιο συγκεκριμένο στόχο του παιδιού, όπως δημιουργίας γέφυρας, μέσων συγκοινωνίας κ.ά.

- ο Παιδαγωγική αξία:

- § Λειτουργική (σχετίζεται με το βαθμό προσαρμογής του παιχνιδιού στο παιδί),

- § Πειραματική (προσδιορίζεται από τις εντυπώσεις που προκαλεί στο παιδί),

- § Δομική (σχετίζεται με την καλλιέργεια της φαντασίας, τη δόμηση της προσωπικότητας, τη συναισθηματική του ισορροπία),

- § Σχέσεων και επικοινωνίας (στο πλαίσιο των ομαδικών κατασκευών και του συλλογικού παιχνιδιού).

Για να πραγματοποιηθεί το παιχνίδι κατασκευών, είναι απαραίτητο να διατεθεί στα παιδιά οικοδομικό υλικό (σφαίρες κύβοι, κύλινδροι, παραλληλεπίπεδα, κ.ά.)¹²⁸.

Έως το 4^ο έτος:

- ∅ Παιχνίδι κανόνων:

- “ Χαρακτηρίζεται από την τήρηση κανόνων, τη σημασία των οποίων έχει κατανοήσει το παιδί,

- “ Το παιδί τηρεί οικειοθελώς τους κανόνες του παιχνιδιού, συγκροτώντας σταδιακά και τους ηθικούς του κανόνες.

Παραδείγματα: παιχνίδια συναναστροφής με άλλα παιδιά (κρυφτό, κυνηγητό,) επιτραπέζια παιχνίδια, κ.ά.

- ∅ Παιχνίδια κατασκευών με διάφορα υλικά.

- ∅ Παιχνίδια ρόλων στο πλαίσιο του θεατρικού παιχνιδιού: διανομή ρόλων κατά τη σκηνική παρουσίαση ενός θεατρικού παιχνιδιού ή της δραματοποίησης ενός λαϊκού μύθου.

¹²⁸ Κιτσαράς Γεώργιος, (2001), «Προσχολική παιδαγωγική», β' έκδοση, Αθήνα

Έως το 6^ο έτος¹²⁹

- Ø Παιχνίδια κανόνων με ανταγωνιστικό χαρακτήρα.
- Ø Παιχνίδια με κάρτες
- Ø Παιχνίδια στρατηγικής
- Ø Ομαδικά παιχνίδια επικοινωνίας: σε ζευγάρια, το ένα παιδί είναι ο οδηγός και το άλλο το αυτοκίνητο.

Τα παραπάνω αναφερόμενα είδη παιχνιδιών εντάσσονται στο πλαίσιο αυθόρμητων ή προγραμματισμένων δραστηριοτήτων και μπορεί να είναι ατομικά ή ομαδικά.

Οι αυθόρμητες δραστηριότητες επιλέγονται, οργανώνονται και αναπτύσσονται από τα ίδια τα νήπια και αποτελούν, συνήθως, αποτέλεσμα ενός σκόπιμα οργανωμένου περιβάλλοντος. Οι Προγραμματισμένες δραστηριότητες κατευθύνονται από την παιδαγωγό για την πραγμάτωση συγκεκριμένων στόχων. Για παράδειγμα, δημιουργία καταστάσεων προβληματισμού κ.ά.

Σημαντικό ρόλο στην ανάπτυξη και εφαρμογή των διάφορων παιδαγωγικών παιχνιδιών αποτελεί η οργάνωση του περιβάλλοντος της προσχολικής τάξης και ο εξοπλισμός κάθε «γωνιάς» απασχόλησης με το κατάλληλο υλικό.

Η παιδαγωγός όταν εξοπλίζει τις γωνιές με ανάλογο υλικό έχει πάντα στο μυαλό της τις δυνατότητες του συγκεκριμένου υλικού για την ανάπτυξη του παιδιού, το είδος των εμπειριών που μπορούν να αποκτηθούν, καθώς και τις γνώσεις και τις δεξιότητες που μπορεί το παιδί να καλλιεργήσει με το χειρισμό του σε ατομικό και ομαδικό επίπεδο¹³⁰.

1.9 Ο ρόλος της παιδαγωγού

Το έργο των παιδαγωγών προσχολικής αγωγής τα τελευταία χρόνια γίνεται όλο και πιο απαιτητικό, εξαιτίας των αλλαγών στο σύγχρονο τρόπο ζωής και των επιπτώσεων τους στα μικρά παιδιά. Αυτό γιατί¹³¹:

- § Τα παιδιά μεγαλώνουν χωρίς συνομήλικους τους, σε μικρές οικογένειες με λίγα ή καθόλου αδέρφια.

¹²⁹ Γερμανός Δημήτρης (1993), «Χώρος και Διαδικασίες Αγωγής», Εκδόσεις Gutenberg Αθήνα.

¹³⁰ Κιτσαράς Γεώργιος, (2001), «Προσχολική παιδαγωγική», β' έκδοση, Αθήνα

¹³¹ Βιβλίο δραστηριοτήτων, (1991), «Αγωγή για το Νηπιαγωγείο», βιβλίο Νηπιαγωγού, Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, ΟΕΔΒ, Αθήνα

§ Τα διαμερίσματα είναι συχνά πολύ μικρά και δεν επιτρέπουν την ελευθερία των κινήσεων στα παιδιά.

§ Δεν υπάρχουν ελεύθεροι χώροι έξω από το σπίτι για να παίζουν τα μικρά παιδιά.

§ Ο σύγχρονος τρόπος ζωής επιβάλλει να εργάζονται συχνά και οι δύο γονείς, με αποτέλεσμα να απουσιάζουν συχνά από το σπίτι.

§ Αυξάνονται, για λόγους, που έχουν να κάνουν με την εξέλιξη των ηθών και τον εκσυγχρονισμό του τρόπου ζωής οι τύποι των οικογενειών, όπως οι μονογονεϊκές, οι οικογένειες με ένα ή κανένα παιδί, οι ανύπαντρες μητέρες, οι οικογένειες όπου ο ένας από τους δύο γονείς εργάζεται μακριά, (π.χ. σε άλλη πόλη) κλπ.

§ Όλο και μεγαλύτερο ρόλο παιδαγωγού παίζουν τα Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας και Ενημέρωσης με δυσάρεστα αποτελέσματα. Οι εικόνες βίας που βλέπει μικρό παιδί αυξάνονται ραγδαία.

Το αποτέλεσμα είναι ότι περιορίζεται λόγω κοινωνικών συνθηκών ο ρόλος της οικογένειας, που, παρ' όλα αυτά, παραμένει ουσιαστικός και αυτό δημιουργεί μία κατάσταση, στην οποία μπορεί να επιδράσει η παιδαγωγός της προσχολικής αγωγής.

Η παιδαγωγός προσχολικής αγωγής είναι το πρώτο ενήλικο πρόσωπο εκτός οικογενείας με το οποίο έρχεται σε επαφή το νήπιο. Έχει σημασία η παιδαγωγός να πλησιάσει κάθε παιδί και να το κάνει να αισθάνεται ευπρόσδεκτο στο χώρο του Νηπιαγωγείου. Η παιδαγωγός πρέπει να το πλησιάσει ύστερα από προσεκτική παρατήρηση. Επίσης, οφείλει να έχει γνώσεις για την προσχολική ηλικία, ώστε να κατανοεί και να ερμηνεύει σωστά τη συμπεριφορά του νηπίου. Θα χρειαστεί οπωσδήποτε πρόσθετες πληροφορίες από τους γονείς του παιδιού, τις οποίες πρέπει να προσέξει ιδιαίτερα. Μεγάλη σημασία έχει να προσέξει όλα τα παιδιά, και όχι μόνο εκείνα που τραβούν το ενδιαφέρον του¹³².

Σύμφωνα με τις τελευταίες θεωρήσεις, στόχος στο Νηπιαγωγείο είναι η ενεργητική συμμετοχή του νηπίου στην οικοδόμηση της γνώσης, με την υποβοήθηση της νηπιαγωγού. Με τη δημιουργία καταστάσεων προβληματισμού το παιδί ενθαρρύνεται να προβλέπει, να ερευνά, να πειραματίζεται, να αναπτύσσεται νοητικά, οικοδομώντας συγχρόνως και τους απαραίτητους μηχανισμούς για την κατάσταση της γνώσης. Η διαδικασία αυτή δίνει τη δυνατότητα στο παιδί να αναλύει

¹³² Βιβλίο δραστηριοτήτων, (1991), «Αγωγή για το Νηπιαγωγείο», βιβλίο Νηπιαγωγού, Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, ΟΕΔΒ, Αθήνα

καταστάσεις, να δρα, να κρίνει, να αποκτά εμπιστοσύνη στις ικανότητες του και να γίνεται ολοένα και πιο αυτόνομο¹³³.

Ο ρόλος της παιδαγωγού είναι η υποβοήθηση της ανάπτυξης των παιδιών και η ενθάρρυνση της ενεργητικής μάθησης τους. Συγκεκριμένα, η υποβοήθηση που παρέχει η παιδαγωγός αφορά:

✓ Στη δημιουργία της κατάλληλης παιδαγωγικής ατμόσφαιρας. Προς την επίτευξη αυτού του σκοπού η παιδαγωγός θα ρυθμίσει τη συμπεριφορά της από την αρχή της χρονιάς μέχρι και το τέλος αυτής.

✓ Στην οργάνωση πλούσιου σε ερεθίσματα σχολικού περιβάλλοντος (π.χ. με γωνιές ενασχόλησης), ώστε να υποβοηθείται η ενεργητική μάθηση.

✓ Στη δημιουργία καταστάσεων προβληματισμού, οι οποίες ενεργοποιούν τη σκέψη των νηπίων, προκαλούν τη δημιουργικότητα τους και προάγουν τη συμβολική τους λειτουργία (ιδιαίτερα τον προφορικό λόγο).

✓ Στην προτροπή προς τα νήπια να καταφεύγουν σε ποικιλίες κινητικές δραστηριότητες. Η παιδαγωγός έχει πάντα στο μυαλό της ότι, σύμφωνα με τα πρόσφατα επιστημονικά συμπεράσματα, τη γνώση στην ηλικία αυτή πηγάζει κυρίως από τις κινητικές δραστηριότητες του ατόμου.

✓ Στην οργάνωση με τέτοιο τρόπο της υποβοήθησης των νηπίων, ώστε να τους παρέχεται η δυνατότητα να οικοδομήσουν μόνα τους τις διάφορες γνώσεις και να αναπτύσσουν τις δεξιότητες τους.

✓ Στη σύνταξη ημερήσιων προγραμμάτων ενασχόλησης των νηπίων με άξονες τους στόχους που αναδύονται από τα ερεθίσματα των νηπίων.

✓ Στην άντληση και διαπλοκή στόχων από όλους τους τομείς του Προγράμματος Σπουδών, ώστε να επιτυγχάνεται η ολόπλευρη ανάπτυξη των νηπίων.

✓ Στην εμπλοκή κατά καιρούς όλων των νηπίων στον κύκλο εμπειριών και μάθησης που προβλέπονται από το Πρόγραμμα Σπουδών, ώστε να εξασφαλίζονται ίσες ευκαιρίες για όλα τα νήπια.

✓ Στην εμπύχωση των δραστηριοτήτων και των αντικειμένων ενασχόλησης, ώστε να διευκολύνεται η αφομοίωση τους από τα νήπια.

¹³³ Βιβλίο δραστηριοτήτων, (1991), «Αγωγή για το Νηπιαγωγείο», βιβλίο Νηπιαγωγού, Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, ΟΕΔΒ, Αθήνα

✓ Στην ενασχόληση της παιδαγωγού κατά την παιδευτική διαδικασία με τα νήπια ή σε ομάδες ή με ολόκληρη την τάξη.

✓ Στον εντοπισμό τυχόν προβλημάτων στη φυσιολογική ανάπτυξη του παιδιού.

✓ Στην εξατομικευμένη αντιμετώπιση των νηπίων, ιδιαίτερα όταν αντιμετωπίζουν προβλήματα μάθησης ή συμπεριφοράς.

Πολλές φορές καλλιεργείται η λανθασμένη εντύπωση ότι σκοπός του Νηπιαγωγείου είναι η προετοιμασία από πλευράς γνώσεων για το Δημοτικό σχολείο. Όμως όλο και περισσότερο έρευνες τα τελευταία χρόνια δείχνουν τη μεγάλη σημασία της προσχολικής αγωγής στην εξέλιξη του παιδιού¹³⁴.

Αν ο σκοπός του εκπαιδευτικού συστήματος είναι η κοινωνικοποίηση του παιδιού, μια βαθμίδα που συμβάλει σημαντικά σε αυτό, είναι η προσχολική αγωγή. Κι αυτό, γιατί δρα αντισταθμικά σε πολλές περιπτώσεις, προετοιμάζει το παιδί και το εξοπλίζει με τα κατάλληλα εφόδια, ώστε να αποκτήσει, σε όποιο βαθμό είναι δυνατό να γίνει αυτό, αυτογνωσία και να ενταχθεί στην ομάδα των συνομηλίκων του, προκειμένου προοδευτικά να γνωρίζει το φυσικό και ανθρώπινο περιβάλλον του καλύτερα. Για όλα αυτά τα δύσκολα και σημαντικά πράγματα διατίθενται τόσο λίγος χρόνος, ώστε να θεωρείται υπερβολή ή σπατάλη χρόνου η ενασχόληση με την προετοιμασία από άποψη γνώσεων για την τυπική εκπαίδευση.

Αν το νηπιαγωγείο επιτελεί σωστά το ρόλο του, η προετοιμασία για την τυπική εκπαίδευση γίνεται με έμμεσο, αλλά πιο ουσιαστικό τρόπο.

Η παιδαγωγός προσχολικής αγωγής κατά την εξάσκηση καθηκόντων της:

§ Δέχεται παιδιά με διαφορετικά χαρακτηριστικά σε μια συνήθως μεγάλη ομάδα.

§ Αναγνωρίζει τα παιδιά με αποκλίνουσα συμπεριφορά και διαταραχές και καλείται να τα εντάξει – ενσωματώσει στην ομάδα.

§ Δημιουργεί επαφές με γονείς και άλλους παιδαγωγούς και προσπαθεί να τις αξιοποιεί.

§ Αν κατέχει διευθυντική θέση, έρχονται σε επαφή και με διάφορους φορείς, όπως Υπουργεία, Διευθύνσεις, ΟΣΚ., Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, ΟΤΑ., κ.α.

¹³⁴ Βιδάλη Α., (2000), «Αγωγή και Προσχολική Ηλικία», εκδ. Καστανιώτη, Αθήνα

§ Διαθέτει το παιδαγωγικό υλικό και διανέμει τις ημερήσιες δραστηριότητες. Καλείται να αναπροσαρμόσει το Πρόγραμμα Εκπαίδευσης ανάλογα με τις ανάγκες των παιδιών, ώστε να είναι αποτελεσματικό¹³⁵.

Δεν ξέρουμε ακριβώς πως θα είναι διαμορφωμένος ο κόσμος στο μέλλον και ποια γνώση θα είναι σημαντική. Αυτό που μπορούμε να κάνουμε και είναι χρέος μας, ιδίως στην προσχολική αγωγή, είναι να διαμορφώσουμε στάσεις, συμπεριφορές και δεξιότητες που θα είναι χρήσιμες στη ζωή του παιδιού, του μετέπειτα ενηλίκου. Τέτοιες στάσεις, και ικανότητες είναι η ευελιξία, η αγάπη στη μάθηση, η κριτική αυτονομία, η ετοιμότητα προσαρμογής και η ικανότητα αλλαγής, ώστε οι μελλοντικοί άνθρωποι να εκτιμούν με κριτική σκέψη τα πράγματα και να αποφασίζουν με κριτική σκέψη και δράση ποιες συνθήκες είναι επιθυμητές.

Η συμβολή της παιδαγωγού στην προσαρμογή του παιδιού στον Βρεφονηπιακό σταθμό και το Νηπιαγωγείο

Οι πρώτες ημέρες στο κέντρο προσχολικής αγωγής (Βρεφονηπιακό σταθμό – Νηπιαγωγείο) είναι συνήθως πολύ δύσκολες για όλους, παιδιά, γονείς αλλά και παιδαγωγούς. Τα παιδιά συνήθως δεν έχουν απομακρυνθεί ποτέ από το σπίτι τους και όταν έρθουν σε ένα χώρο με τον οποίο δεν είναι εξοικειωμένα τρομάζουν και αντιδρούν με κλάματα και άλλου είδους έντονες συμπεριφορές. Από την άλλη και οι γονείς πολλές φορές ανησυχούν και αυτή η αγωνία τους γίνεται αντιληπτή από τα παιδιά, που έχουν αυξημένο διαισθητικό κριτήριο.

Η παιδαγωγός προσχολικής ηλικίας πρέπει να προσπαθήσει να γνωρίσει τους μαθητές και τους γονείς τους. Κάθε παιδί διαφέρει από το άλλο, και καθένα έχει διαμορφωθεί από τη δική του την οικογένεια και το κοινωνικό – οικονομικό – πολιτισμικό – περιβάλλον από το οποίο προέρχεται. Για τα παιδιά είναι σημαντικό βίωμα να συνυπάρχουν, συνήθως για πρώτη φορά, με άλλα παιδιά με διαφορετικές γνώμες, προσωπικότητα, ήθη και έθιμα, με άλλη κουλτούρα. Στην αρχή υποστηρίζουν αυτό με το οποίο είναι εξοικειωμένα από το σπίτι τους. Σιγά – σιγά εξοικειώνονται με την παρουσία των άλλων παιδιών και ύστερα από παρέμβαση της παιδαγωγού μπορούν και προσαρμόζονται στις νέες ιδέες, ώσπου να τις

¹³⁵ Βιδάλη Α., (2000), «Αγωγή και Προσχολική Ηλικία», εκδ. Καστανιώτη, Αθήνα

ενσωματώνουν στις εμπειρίες τους και να τις εφαρμόζουν και στο χώρο του σπιτιού τους.

Η διαδρομή είναι μεγάλη, ώσπου τα παιδιά να κατανοήσουν ότι σε κάθε διαφορετικό πρόβλημα υπάρχουν διαφορετικές απαντήσεις και ότι υπάρχουν καταστάσεις που δεν μπορούν να χαρακτηριστούν σωστές ή λανθασμένες, χωρίς να σημαίνει αυτό ότι γίνονται όλα αποδεκτά πάντοτε.

Σημαντικό είναι το γεγονός ότι για πρώτη φορά το παιδί θα έρθει σε επαφή με διαφορετικές καταστάσεις και συνθήκες καθημερινής διαβίωσης. Ως επακόλουθο, οι εξελίξεις που θα προκύψουν έχουν άμεση σχέση με την δόμηση της προσωπικότητας του κάθε παιδιού. Ενδεχομένως τα παιδιά των εργαζομένων γονέων να έχουν εξοικειωθεί με τις αλλαγές και να προσαρμόζονται ευκολότερα από άλλα που, από την πρώτη ημέρα της γέννησης τους, δεν έχουν εξοικειωθεί στην απομάκρυνση από το οικείο περιβάλλον του σπιτιού ή από τους γονείς¹³⁶.

Σε περιπτώσεις που οι γονείς αισθάνονται ότι μπορεί να δημιουργηθούν προβλήματα ωμε την απομάκρυνση του παιδιού από το σπίτι, μπορεί να γίνει σταδιακή εξοικείωση με το χώρο του σχολείου με επισκέψεις πριν από την έναρξη του σχολικού προγράμματος, με την παρουσία των γονέων. Στη συνέχεια, στην αρχή του σχολικού προγράμματος (δηλαδή τις πρώτες ημέρες) η παραμονή των παιδιών μπορεί να έχει κλιμακούμενη αύξηση της διάρκειας, χωρίς τη συμμετοχή των γονέων, ύστερα από απόφαση της παιδαγωγού. Το παραπάνω χρειάζεται προσοχή στο χειρισμό, γιατί υπάρχει κίνδυνος ορισμένα που δεν είναι εξοικειωμένα σε διαφορετικά περιβάλλοντα να χρησιμοποιήσουν την έντονη αντίδραση, ώστε να πετύχουν την αναβολή της απομάκρυνσης. Είναι θέμα συνεργασίας παιδαγωγού και γονέων πως θα αντιμετωπιστεί η κάθε διαφορετική περίπτωση¹³⁷.

Η συνεργασία παιδαγωγού – γονέα

Τα τελευταία χρόνια η δουλειά στην προσχολική Εκπαίδευση είναι αδιανόητη χωρίς τη συνεργασία των παιδαγωγών με τους γονείς. Η επικοινωνία με τους γονείς

¹³⁶ Βιβλίο δραστηριοτήτων, (1991), «Αγωγή για το Νηπιαγωγείο», βιβλίο Νηπιαγωγού, Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, ΟΕΔΒ, Αθήνα

¹³⁷ Γερμανός, Δ. (1997), «Το υλικό πεδίο αγωγής: Μια διδακτική προσέγγιση που στηρίζεται στην παιδαγωγική ποιότητα της σχέσης του παιδιού με τον υλικό χώρο», στο Βάμβουκας, Μ. Ι., Χουρδάκης, Α. Γ., (επιμ.), Παιδαγωγική Επιστήμη στην Ελλάδα και την Ευρώπη. Τάσεις και προοπτικές, Πρακτικά Ζ', εκδ. Ελληνικά Γράμματα. Αθήνα

επιτυγχάνεται μόνο, αν οι γονείς και οι παιδαγωγοί τηρούν κάποιες βασικές αρχές, όπως υπόληψη και σεβασμό στην ιδιαιτερότητα και τη διαφορετικότητα του ρόλου καθενός και ανοχή στις διαφορετικές απόψεις. Οι γονείς έχουν κάθε λόγο να μαθαίνουν για την πρόοδο των παιδιών τους, για να ανατροφοδοτούν με τη δική τους συμβολή το έργο της παιδαγωγού¹³⁸.

Κάποιοι γονείς αισθάνονται συναισθηματική απώλεια, καθώς το παιδί τους γίνεται όλο και πιο ανεξάρτητο. Άλλοι νιώθουν ανακούφιση. Όποια και να είναι τα συναισθήματα που εγείρει η γρήγορη ανάπτυξη του παιδιού, η συμμαχία μεταξύ παιδαγωγού και γονέων μπορεί να είναι πολύ χρήσιμη, καθώς ο ένας προσφέρει υποστήριξη και συνεργασία στον άλλον. Πρέπει να κατανοήσουμε ότι, αν και το μικρό παιδί διακατέχεται από την τάση για ανεξαρτησία και δράση, έχει πάντα ανάγκη τους ενήλικες, για να του προσφέρουν μια σταθερή και ασφαλή βάση. Οι γονείς και οι παιδαγωγοί που έχουν καλή σχέση μπορούν να βοηθήσουν καλύτερα τα παιδιά, ανταλλάσσοντας τις εμπειρίες και τις ιδέες τους και ενθαρρύνοντας ο ένας τον άλλον¹³⁹.

Πολλοί παιδαγωγικοί προσχολικής αγωγής, αισθάνονται φόβο ή εκνευρισμό, όταν συνεργάζονται με τους γονείς. Κι αυτό, γιατί είναι αλήθεια ότι οι γονείς συνήθως υποστηρίζουν τη μοναδικότητα του παιδιού τους και θέλουν να την επιβάλλουν και στον παιδαγωγό. Παράλληλα, η έλλειψη ενδιαφέροντος γνώσεων τους κάνει μερικές φορές να μη γνωρίζουν τον κατάλληλο τρόπο να αντιμετωπίζουν ορισμένες καταστάσεις αποτελεσματικά. Αυτές τις εξειδικευμένες γνώσεις, διαθέτει η παιδαγωγός προσχολικής ηλικίας, πλεονέκτημα που την καθιστά κατάλληλο συνεργάτη των γονιών στην ανάπτυξη του παιδιού της.

Η συνεργασία των γονιών στην όλη εκπαιδευτική διαδικασία της προσχολικής αγωγής είναι πολύ σημαντική. Από τη μια οι γονείς είναι πολύ σημαντικός φορέας πληροφοριών για τα παιδιά. Το πώς αισθάνονται, το τι σκέπτονται και το πώς αντιδρούν τα παιδιά στα ερεθίσματα που τους προσφέρονται στην προσχολική εκπαίδευση, μπορούμε να πληροφορηθούμε από τους ίδιους τους γονείς. Από την άλλη οι γονείς είναι πολύτιμη βοήθεια στο έργο της παιδαγωγού, αφού με χαρά θα προσφέρουν τις ειδικές ικανότητες τους βοηθώντας την παιδαγωγό και εμπλουτίζοντας το σχεδιασμό του προγράμματος με τις δικές τους προτάσεις. Για

¹³⁸ Κοκκινάκη Φλώρα (2006). «Κοινωνική ψυχολογία – Εισαγωγή στη μελέτη της κοινωνικής συμπεριφοράς»

¹³⁹ Σταμάτης, Π. Ι. (2006), «Αντιλήψεις των εκπαιδευτικών προσχολικής αγωγής για το νηπιαγωγικό χώρο». Πρακτικά Ε' Πανελληνίου Συνεδρίου της Παιδαγωγικής Εταιρείας Ελλάδος. Θεσσαλονίκη

παράδειγμα οι σχολικές γιορτές ή οι επισκέψεις και οι εκδρομές γίνονται πολύ πιο εύκολες με τη συμβολή των γονέων.

Είναι καλό οι γονείς να φιλοξενούνται μερικές φορές στους χώρους της προσχολικής εκπαίδευσης, ύστερα από συνεννόηση. Η επίσκεψη αυτή χρειάζεται μια προκαταρκτική συζήτηση σχετικά με το πώς πρέπει να συμπεριφερθούν οι γονείς στο χώρο. Οι γονείς ύστερα από μια τέτοια εμπειρία θα καταλάβουν καλύτερα το δύσκολο έργο της παιδαγωγού προσχολικής ηλικίας και θα μπορούν να ερμηνεύσουν καλύτερα αυτά που τους λένε τα παιδιά τους¹⁴⁰.

Η παιδαγωγός που αντιλαμβάνεται ότι οι πολιτισμικές συνήθειες και πεποιθήσεις για την ανατροφή των παιδιών ποικίλουν από οικογένεια σε οικογένεια, είναι πάντα έτοιμος για διάλογο. Αν οι πεποιθήσεις τους αντικρούονται, η παιδαγωγός και η οικογένεια μπορούν να βρουν κοινά αποδεκτές λύσεις συζητώντας ένα πλήθος στρατηγικών μεθόδων και πρακτικών, μέχρι να φτάσουν σε συμφωνία. Αυτό απαιτεί πολύ καλές ικανότητες επικοινωνίες από την πλευρά της παιδαγωγού και την πεποίθηση ότι η οικογένεια είναι η πρωταρχική και θα παραμείνει η διαρκής πηγή επιρροής για το παιδί. Η ικανή παιδαγωγός συνειδητοποιεί ότι, για να είναι καλή στη δουλειά της, πρέπει να διαθέτει την ικανότητα να ακούσει προσεκτικά, να αντιλαμβάνεται τις απόψεις των γονιών και κατευθύνει τις συζητήσεις σε περιοχές όπου μπορεί να υπάρξει συμφωνία¹⁴¹.

Η εχεμύθεια και η διακριτικότητα είναι πολύ σημαντικά χαρίσματα στην επικοινωνία αλλά είναι ακόμα σημαντικότερο για μία παιδαγωγό. Αν δημιουργηθεί κοινή βάση εμπιστοσύνης, μπορεί να ανοιχτούν και οι γονείς καλύτερα και τα θέματα που σχετίζονται με το παιδί να αντιμετωπιστούν καλύτερα.

Τέλος, κατά διαστήματα σε όλη τη διάρκεια του χρόνου είναι καλό να προσκαλούμε τους γονείς σε γιορτές και εκδηλώσεις, ώστε να βλέπουν τα κατορθώματα των παιδιών τους και να ικανοποιούνται. Η όλη αυτή διαδικασία αφορά και στο να κατανοήσουν και άλλη μια πλευρά του έργου των παιδαγωγών και να αισθάνονται ότι συμμετέχουν και παρακολουθούν τα γεγονότα στην ανάπτυξη του παιδιού τους¹⁴².

¹⁴⁰ Χριστοδούλου Νικολέτα, «Πολιτικές και μέτρα για την ένταξη των παιδιών προσχολικής αγωγής στο εκπαιδευτικό σύστημα», Παιδαγωγικό Ινστιτούτο

¹⁴¹ Χρυσάφιδης, Κ. (2003), «Η αγωγή στην εποχή του μεταμοντέρνου», στο Goehlich, M., Παιδοκεντρική διάσταση στη μάθηση. Αθήνα: Τυπωθήτω.

¹⁴² Νικολακάκη Μ., Σώφωνα Ε., Κιαμιλή Φ., (2012), «Αγωγή προσχολικής ηλικίας», Τομέας Υγείας και Πρόνοιας, Ειδικότητα Βοηθών Βρεφονηπιοκόμων, Υπουργείο Παιδείας δια Βίου Μάθησης και Θρησκευμάτων, Ινστιτούτο Τεχνολογίας Υπολογιστών και Εκδόσεων «Διόφαντος»

Συνοπτικά σχετικά τη σχέση – συνεργασία παιδαγωγών και γονέων, μπορούμε να πούμε:

“ Οι αμοιβαίες σχέσεις γονέων και παιδαγωγών απαιτούν αμοιβαίο σεβασμό, συνεργασία, μοίρασμα ευθυνών και διαπραγμάτευση των διαφωνιών με σκοπό την επίτευξη των κοινών στόχων.

“ Οι παιδαγωγοί συνεργάζονται με τις οικογένειες, ξεκινώντας και διατηρώντας συχνή επικοινωνία με τους γονείς των παιδιών.

“ Οι γονείς είναι καλοδεχούμενοι να συμμετέχουν σε αποφάσεις που αφορούν στη φροντίδα και την εκπαίδευση του παιδιού τους. Οι γονείς μπορούν να παρακολουθούν και να συμμετέχουν στο πρόγραμμα καθώς και να βοηθούν στη λήψη αποφάσεων σχετικά με αυτό.

“ Οι παιδαγωγοί αναγνωρίζουν τις επιλογές και τους στόχους των γονέων και ανταποκρίνονται με ευαισθησία και σεβασμό στις προτιμήσεις και τις έγνοιες τους, χωρίς να αποποιούνται την επαγγελματική τους υπευθυνότητα απέναντι στα παιδιά.

“ Οι παιδαγωγοί και οι γονείς μοιράζονται τη γνώση τους για το παιδί και τον τρόπο με τον οποίο αναπτύσσεται και μαθαίνει μέσα από καθημερινή επικοινωνία και προγραμματισμένες συναντήσεις. Οι παιδαγωγοί βοηθούν την οικογένεια, με τρόπο που να προάγουν κατά το δυνατό βαθμό, τις δυνατότητες της οικογένειας στη λήψη αποφάσεων.

“ Για την εκπλήρωση μιας πιο ολοκληρωμένης και έγκυρης πληροφόρησης σχετικά με τα παιδιά, το πρόγραμμα εμπλέκει και τους γονείς στην ατομική αξιολόγηση.

“ Το πρόγραμμα συνδέει τις οικογένειες και με άλλες υπηρεσίες και αναγνωρισμένους φορείς, όπου και όταν χρειάζεται.

“ Παιδαγωγοί, γονείς και άλλες κοινωνικές υπηρεσίες και φορείς που σχετίζονται με τα παιδιά, καθώς και εξωτερικοί συνεργάτες και σύμβουλοι πρέπει να βρίσκονται σε συνεχή διάλογο για τις εξελίξεις στο χώρο της Παιδαγωγικής.

1.10 Οργάνωση και διακόσμηση του περιβάλλοντος χώρου

Η παραδοσιακή παιδαγωγική, περιορίζονταν στο να θεωρεί τις αλληλεπιδράσεις του παιδιού με τον περίγυρό του στο επίπεδο των ανθρώπινων

σχέσεων, ενώ διερευνούσε ελάχιστα το επίπεδο επικοινωνίας με τα πρόσωπα και καθόλου τη σχέση του παιδιού με το υλικό περιβάλλον και τα πράγματα που το περιστοιχίζουν¹⁴³.

Αντίθετα, τα σύγχρονα εκπαιδευτικά συστήματα, τονίζουν τη σημασία που έχει για την εκπαιδευτική πράξη η σχέση του παιδιού με το περιβάλλον (υλικό και κοινωνικό). Τα χαρακτηριστικά του υλικού χώρου και οι προσεγγίσεις σ' αυτόν είναι καθοριστικής σημασίας για τη σχέση του παιδιού με το περιβάλλον του καθώς ο χώρος μπορεί να συσχετιστεί με διαδικασίες ανάπτυξης και μάθησης και να αναδειχτεί, με τον τρόπο αυτό, σε πεδίο αγωγής. Ο ρόλος της σχέσης παιδιού-χώρου, στη διαδικασία της σωματικής, γνωστικής, συναισθηματικής και κοινωνικής ανάπτυξης τονίστηκε από ψυχολόγους, παιδαγωγούς και κοινωνιολόγους.

Ο Piaget διέκρινε τρεις πηγές γνώσης. Τη φυσική γνώση, που προέρχεται από τις ενέργειές μας πάνω σε συγκεκριμένα αντικείμενα του φυσικού κόσμου, τη λογικομαθηματική γνώση, που είναι γνώση των ιδιοτήτων των αντικειμένων, αποκτιέται με το μηχανισμό της αφαίρεσης και στηρίζεται σε συντονισμένες πράξεις του παιδιού πάνω στα αντικείμενα του περιβάλλοντός του και την κοινωνική γνώση, από την αλληλεπίδραση του παιδιού με τους ανθρώπους και τις σχέσεις που αναπτύσσει μαζί τους. Υποστηρίζεται ότι η φυσική και λογικομαθηματική γνώση, αποκτιούνται στον υλικό χώρο που αποτελείται από αντικείμενα, ενώ η κοινωνική γνώση δημιουργείται από τις αλληλεπιδράσεις ανθρώπων, οι οποίοι, όμως, βρίσκονται μέσα στα πλαίσια ενός συγκεκριμένου χώρου.

Ο υλικός χώρος, λοιπόν, αποτελεί πηγή γνώσης για τα υποκείμενα που ζουν και κινούνται σε αυτόν. Ο χώρος λειτουργεί για το παιδί ως:

1. πηγή πληροφορίας για τα αισθητικά, κοινωνικά, πολιτισμικά χαρακτηριστικά της κοινωνίας, η οποία και τον δημιούργησε,
2. πηγή ερεθισμάτων μάθησης για την υλική και γεωμετρική ποιότητα του φυσικού περιβάλλοντος (μορφές, σχήματα, διαστάσεις, όγκοι κ.ά.)
3. πεδίο δραστηριοτήτων και επικοινωνίας με τα άτομα και τις ομάδες που ζουν στο χώρο.

Ο Wallon τονίζει τη σημασία της νοητικής αναπαράστασης, η οποία συνδέεται στενά με τις δραστηριότητες του παιδιού στο χώρο, και επισημαίνει το

¹⁴³ Ταμουτσέλη Κ., 2001 Άρθρο «Υπαίθριος Σχολικός Χώρος: εργαλείο αγωγής και εκπαίδευσης» Εκπαιδευτικό υλικό για την παιδαγωγική διάσταση και εκπαιδευτική αξιοποίηση του χώρου. Θεσσαλονίκη.

συνθετικό της χαρακτήρα και τις σχέσεις της με τη διαδικασία οικοδόμησης των γνώσεων¹⁴⁴. Το παιδί δρώντας και αντιμετωπίζοντας τον υλικό χώρο με τα φαινόμενα που συμβαίνουν σε αυτόν, δημιουργεί τα δικά του βιώματα: προσλαμβάνει πληροφορίες, τις επενδύει με τα ατομικά του συναισθηματικά και πολιτισμικά δεδομένα και σχηματίζει υποκειμενικά συστήματα αναπαράστασης και ερμηνείας του κόσμου. Μέσα από τη διαδικασία αυτή, το παιδί κάνει μια άτυπη αναδιοργάνωση του κόσμου δημιουργώντας "τόπους", δηλαδή υποκειμενικές εκδοχές του υλικού του περιγύρου.

Οι "τόποι" αυτοί αποτελούν υποκειμενικά υλικά περιβάλλοντα με έντονο συμβολισμό και είναι απόλυτα προσαρμοσμένα στα χαρακτηριστικά του παιδιού και στις δυνατότητές του να επικοινωνήσει και να κατανοήσει το χώρο-πολιτισμικό του περίγυρο (Γερμανός, 1993). Φυσικά, όλη αυτή η διαδικασία πρόσληψης ερεθισμάτων και βίωσης δραστηριοτήτων και επικοινωνίας στο χώρο θα ήταν αδύνατη χωρίς τη συμμετοχή του σώματος. Κέντρο όλης αυτής της διαδικασίας οργάνωσης του χώρου και αλληλεπίδρασης με τους άλλους αποτελεί το σώμα του παιδιού καθώς με βάση τις δραστηριότητες που αναπτύσσει στο πλαίσιο των σχέσεών του με το περιβάλλον δημιουργεί το δικό του «προσωπικό χώρο».

Το σώμα του παιδιού είναι κι αυτό ένα στοιχείο του χώρου, το οποίο βρίσκεται στο επίκεντρο μιας διαδικασίας που στηρίζεται στη λειτουργία της αντίληψης και της νοητικής αναπαράστασης καθώς συντελεί στη γνωστική και συναισθηματική ωρίμανση του υποκειμένου αποτελώντας τον ενδιάμεσο κρίκο ανάμεσα στο άτομο και το περιβάλλον του, ο οποίος παρεμβαίνει στην ανάπτυξη των διαδικασιών αντίληψης και στο σχηματισμό βιωμάτων στο χώρο. Με τον τρόπο αυτό, όπως υπογραμμίζει ο Γερμανός, στο πλαίσιο της θεωρίας του Vygotsky, για τη ζώνη επικείμενης ανάπτυξης ο υλικός χώρος στηρίζει τις διαδικασίες μάθησης και ανάπτυξης του παιδιού και μπορεί να θεωρηθεί το υλικό στήριγμα της ζώνης επικείμενης ανάπτυξης¹⁴⁵.

Όλη η παραπάνω συλλογιστική υπογραμμίζει τη σπουδαιότητα του σώματος του παιδιού καθώς με τη σειρά του αποτελεί το υλικό στήριγμα για το σχηματισμό της αίσθησης του χώρου. Παράλληλα, η δραστηριοποίηση του παιδιού μέσα στον υλικό χώρο και η αντιμετώπιση πολύμορφων χωρικών καταστάσεων συμβάλλει στην

¹⁴⁴ Γερμανός Δημήτρης (1993), «Χώρος και Διαδικασίες Αγωγής», Εκδόσεις Gutenberg Αθήνα.

¹⁴⁵ Γερμανός Δημήτρης (2002), «Οι Τοίχοι της Γνώσης. Σχολικός Χώρος και Εκπαίδευση», Εκδόσεις Gutenberg Αθήνα.

απόκτηση δεξιοτήτων και γνώσεων που το φέρνει πιο κοντά στην επιστημονική γνώση. Από την προσέγγιση αυτή γίνεται φανερή η σημασία της ανάπτυξης των εννοιών χώρου μέσα από τις εμπειρίες του ίδιου του παιδιού στο υλικό περιβάλλον. Οι εμπειρίες αυτές, που τα παιδιά βιώνουν συνεχώς και αυθόρμητα, μπορούν να αποτελέσουν αντικείμενο διδακτικού σχεδιασμού και να ενταχθούν στο σχολικό πρόγραμμα¹⁴⁶.

Οι παράγοντες που αποτελούν ουσιαστικούς δείκτες της αλληλεπίδρασης υλικών και μη υλικών παραμέτρων του χώρου είναι η διαρρύθμιση του χώρου, η διακόσμηση-αισθητική και οι πρακτικές στο χώρο.

- 1. Η διαρρύθμιση του χώρου.** Χρησιμοποιείται για τη μικρή κλίμακα του χώρου και εκφράζει το είδος και τη διάταξη της επίπλωσης και γενικότερα, τον τρόπο τοποθέτησης και συσχέτισης των πραγμάτων που βρίσκονται στο άμεσο περίγυρο του ατόμου. Στη μεσαία κλίμακα του χώρου αναφέρεται στη διάταξη του εσωτερικού ενός κτιρίου. Η διαρρύθμιση λοιπόν αναφέρεται στα λειτουργικά χαρακτηριστικά ενός χώρου.
- 2. Η αίσθηση του χώρου.** Αποτελεί τη διαμόρφωση των υλικών στοιχείων που επικρατούν σε ένα συγκεκριμένο χώρο. Είναι ο τρόπος διακόσμησης του υλικού στοιχείου σε ένα χώρο.
- 3. Οι πρακτικές στο χώρο.** Πρακτικές είναι οι συνήθειες τρόπο ενέργειας που διέπουν τις μορφές συμπεριφοράς του ατόμου στο χώρο, τις οποίες υιοθετεί για να αντιμετωπίσει μια κατάσταση ή για να πετύχει κάποιο στόχο. Ο ρόλος τους είναι καθοριστικός για τη μελέτη του χώρου γιατί αποτελούν την αρχή γύρω από την οποία αναπτύσσεται η αλληλεπίδραση μεταξύ ατόμου και του περιβάλλοντός του¹⁴⁷.

Ο σχολικός χώρος αναγνωρίστηκε ως ακρογωνιαίος λίθος των εκπαιδευτικών συστημάτων και θεμέλιο της εκάστοτε εκπαιδευτικής πραγματικότητας και της σχολικής καθημερινότητας κυρίως κατά τη μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο εποχή. Από τότε μέχρι και σήμερα θεωρείται ότι εντάσσεται στις σημαντικές παραμέτρους του σχολείου εν γένει, των οποίων την ποιότητα κάθε φορέας εκπαιδευτικής

¹⁴⁶ Γερμανός, Δ. (1997), «Το υλικό πεδίο αγωγής: Μια διδακτική προσέγγιση που στηρίζεται στην παιδαγωγική ποιότητα της σχέσης του παιδιού με τον υλικό χώρο», στο Βάμβουκας, Μ. Ι., Χουρδάκης, Α. Γ., (επιμ.), Παιδαγωγική Επιστήμη στην Ελλάδα και την Ευρώπη. Τάσεις και προοπτικές, Πρακτικά Ζ', εκδ. Ελληνικά Γράμματα. Αθήνα

¹⁴⁷ Γερμανός Δημήτρης (2002), «Οι Τοίχοι της Γνώσης. Σχολικός Χώρος και Εκπαίδευση», Εκδόσεις Gutenberg Αθήνα.

πολιτικής και προγραμματισμού οφείλει να μελετά, να αξιολογεί και φυσικά να βελτιώνει¹⁴⁸.

Ο σχολικός χώρος, ως περιβάλλον μάθησης, μπορεί να καθιστά την εκπαιδευτική διαδικασία περισσότερο αποτελεσματική και ευχάριστη. Η επίδραση του δομημένου σχολικού περιβάλλοντος στην επίδοση και στη συμπεριφορά μαθητών και εκπαιδευτικών έχει ερευνηθεί από ερευνητές διαφορετικών επιστημονικών κλάδων, όπως παιδαγωγούς, κοινωνικούς και περιβαλλοντικούς ψυχολόγους, αρχιτέκτονες, εκπαιδευτικούς. Σχεδόν όλοι κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι ο χώρος αποτελεί ιδιαίτερα σημαντικό παράγοντα για τις δραστηριότητες και τις σχέσεις που αναπτύσσονται σε ένα σχολείο και ότι η ποιότητα του σχολικού περιβάλλοντος βελτιώνει την ποιότητα της εκπαίδευσης. Διαπίστωσαν, επίσης, ότι ένα προσεγμένο εργασιακό περιβάλλον έχει μεγάλη σημασία για τους εκπαιδευτικούς γιατί ενισχύει την ικανότητά τους να εργάζονται αποτελεσματικά και κατά συνέπεια, η διδασκαλία τους είναι περισσότερο αποδοτική. Ένας προσεγμένος σχολικός χώρος δημιουργεί θετική στάση στους μαθητές, μεγαλύτερη συμμετοχή στο μάθημα αυξάνει την επίδοσή τους. Παράλληλα, επηρεάζει τις αλληλεπιδράσεις μεταξύ μαθητικού και εκπαιδευτικού δυναμικού¹⁴⁹.

Πορίσματα ερευνών κάνουν λόγο για τη διδακτική, την ψυχολογική, την κοινωνική και την παιδαγωγική αξία του χώρου. Ο σχολικός χώρος χαρακτηρίζεται ως ο δεύτερος εκπαιδευτικός, ως καθοριστικός παράγοντας διαμόρφωσης διαπροσωπικών σχέσεων, ως ένα πολιτιστικό μνημείο αναφοράς της τοπικής κοινωνίας, ως αφετηρία για την κοινωνική και προσωπική ζωή που παρέχει ανεκτίμητα βιώματα και εμπειρίες.

Στο μικροεπίπεδο της σχολικής τάξης λαμβάνει χώρα η εκπαιδευτική διαδικασία, αναπτύσσεται ένα πλέγμα αλληλεπιδράσεων και μια δυναμική. Οι προκατασκευασμένες δομές της τάξης προδικάζουν τις διδακτικές και μαθησιακές διαδρομές όλων των εμπλεκόμενων συντελεστών, αφού ορίζουν προσχεδιασμένες μεθόδους, διαδρομές και επικοινωνιακές οδούς. Η διαμόρφωση του σχολικού χώρου συνεπώς οδηγεί σε και συνυφαίνεται με συγκεκριμένες πρακτικές. Η σχολική τάξη είναι ένα σύνολο αλληλεξαρτώμενων παραγόντων, υλικών, παιδαγωγικών και

¹⁴⁸ Γκιζελή, Β. Δ., Μακρίδης, Γ., Τσάλμα Μ., Ιατρού Κ. & Αγγελάκης Γ., (2007), «Υλικο- τεχνική Υποδομή, Επιθεώρηση Εκπαιδευτικώνότων»

¹⁴⁹ Σταμάτης, Π. Ι. (2006), «Αντιλήψεις των εκπαιδευτικών προσχολικής αγωγής για το νηπιαγωγικό χώρο». Πρακτικά Ε' Πανελληνίου Συνεδρίου της Παιδαγωγικής Εταιρείας Ελλάδος. Θεσσαλονίκη.

ψυχοκοινωνικών (υλικών και μη υλικών παραγόντων), ένα οικοσύστημα, ένα περιβάλλον μάθησης. Διαμορφώνεται ένα πεδίο δυνάμεων που καθορίζει την εκπαιδευτική πραγματικότητα της τάξης¹⁵⁰.

Διακρίνονται δύο δομές: η κοινωνική και η υλική. Η κοινωνική δομή περιλαμβάνει τέσσερις κύριες διαστάσεις: τη σχολική κουλτούρα, το ψυχολογικό κλίμα ή παιδαγωγική ατμόσφαιρα της τάξης, τη διδακτική παρουσία του εκπαιδευτικού και τη σχέση του μαθητή με τον εαυτό του (αυτοαντίληψη και αυτοεκτίμηση). Η δυναμική ανάμεσα στο κοινωνικό περιβάλλον και στο υποκείμενο αρθρώνεται πάνω στους εξής δύο άξονες: το επιθυμητό πλαίσιο λειτουργίας της τάξης και στις συνθήκες λειτουργίας της τάξης. Το πλαίσιο περιλαμβάνει τις κυρίαρχες αξίες και τα μοντέλα (το μοντέλο του χώρου: αισθητική και επιθυμητός τρόπος λειτουργίας του περιβάλλοντος, το μοντέλο χαρακτήρα: πώς ορίζεται η υποδειγματική συμπεριφορά, ποιο είναι το ιδεατό παιδί, το μοντέλο κοινωνικής κατάστασης και το μοντέλο κοινωνικής συμπεριφοράς: ενδοσχολικοί κανονισμοί, εγκύκλιοι, κανόνες). Οι συνθήκες λειτουργίας από την άλλη συνίστανται στους κοινωνικούς κανόνες και στις στάσεις¹⁵¹.

Η υλική δομή αποτελείται από τους εξής παράγοντες: κτισμένος χώρος, διαμορφωμένος χώρος, τεχνητοί περιβαλλοντικοί παράγοντες, επίπλωση και εξοπλισμός, εκπαιδευτικό υλικό. Ο κτισμένος χώρος οργανώνει τη σύνδεση και την επικοινωνία της σχολικής τάξης με τους υπόλοιπους χώρους του σχολείου. Ο διαμορφωμένος χώρος είναι ιδιαίτερα σημαντικός, αφού είναι αυτός που συνδέεται άμεσα με την εκπαιδευτική διαδικασία, μέσω της αισθητικής του, των επιμέρους λειτουργικών υποχώρων, των μικροπεριβαλλόντων, των πρακτικών επικοινωνίας και συνεργασίας που ευνοεί ή που δεν ευνοεί. Η διακόσμηση της σχολικής τάξης συσχετίζει την αισθητική με το εκπαιδευτικό περιεχόμενο, αναπτύσσει την αισθητική εμπειρία των παιδιών, διαμορφώνει ένα θετικό ψυχολογικό κλίμα, προσφέρει ερεθίσματα με εκπαιδευτική διάσταση και χρησιμότητα. Ένα περιβάλλον πλούσιο σε αισθητικά ερεθίσματα αποτρέπει την εδραίωση ενός ιδρυματικού χαρακτήρα στη σχολική τάξη. Τα έπιπλα και ο εξοπλισμός πρέπει να χαρακτηρίζονται από εργονομία, να υποβοηθούν και να ενισχύουν την εκπαιδευτική διαδικασία καθώς και τις κάθε μορφής αλληλεπιδράσεις και συνεργασίες. Τέλος, το εκπαιδευτικό υλικό

¹⁵⁰ Γερμανός Δημήτρης (2002), «Οι Τοίχοι της Γνώσης. Σχολικός Χώρος και Εκπαίδευση», Εκδόσεις Gutenberg Αθήνα.

¹⁵¹ Γερμανός Δημήτρης (2002), «Οι Τοίχοι της Γνώσης. Σχολικός Χώρος και Εκπαίδευση», Εκδόσεις Gutenberg Αθήνα.

είναι πηγή ερεθισμάτων και η ποιότητα του καθορίζει την ποιότητα της παραγόμενης μάθησης.

Η εύρυθμη λειτουργία της σχολικής τάξης διασφαλίζεται από τη συνομορφική δράση της υλικής και κοινωνικής δομής, δηλαδή από την εναρμόνιση των δύο δομών προς την ίδια κατεύθυνση.

Ένα εμπλουτισμένο σχολικό περιβάλλον παρέχει ασφάλεια και πλούσια, πολλαπλά ερεθίσματα στα παιδιά και κινητοποιεί μια εξερευνητική, δημιουργική συμπεριφορά. Ένας σχολικός χώρος οφείλει να είναι ευέλικτος και αυτό μπορεί να επιτευχθεί εάν η διαρρύθμιση και η αισθητική του μπορούν να αναπροσαρμόζονται ανάλογα με τις ανάγκες και να αξιοποιούνται με εναλλακτικούς τρόπους¹⁵².

1.11 Το ψυχοπαιδαγωγικό υλικό

Ως ψυχοπαιδαγωγικό υλικό ή παιδαγωγικά παιχνίδια είναι τα μέσα εκείνα τα οποία προσφέρουν ευκαιρίες στα παιδιά να αναπτύξουν την προσωπικότητά τους και να δώσουν διέξοδο στις πολλαπλές δυνατότητές τους, ώστε να κάνουν δημιουργικό έργο. Να γνωρίσουν το περιβάλλον μέσα στο οποίο αναπτύσσονται και να ικανοποιηθούν οι ανάγκες τους για έκφραση και δημιουργία.

Κατά συνέπεια, παιδαγωγικό υλικό, μπορεί να ονομαστεί κάθε μορφή, μέσο και υλικό παιχνιδιού που βοηθάει το παιδί να εξελιχτεί μέσα από τη διαδικασία μάθησης. Τα παιδαγωγικά παιχνίδια ή παιχνίδια – αντικείμενα πρέπει να είναι κατάλληλα, ώστε να δίνουν την δυνατότητα στο παιδί να αποκτά πολλαπλές εμπειρίες. Να είναι κατάλληλα για να μπορούν να παίζουν, να δοκιμάζουν, να μαθαίνουν αλλά και να «εργάζονται»¹⁵³.

Το υλικό αυτό πρέπει να είναι κατασκευασμένο ειδικά για το παιδί, ώστε παίζοντας το να μπορεί να αναπτυχθεί και να εκφραστεί αυθόρμητα. Πρέπει να δίνει τη δυνατότητα στο παιδί να το χρησιμοποιεί επιλέγοντας το μόνο του, για να μπορέσει να αποκτήσει εμπειρίες, να ικανοποιήσει τα ενδιαφέροντα του και να εξελίξει την αυτονομία του.

Βεβαίως το παιδαγωγικό υλικό – παιχνίδι διαφέρει ανάλογα με την ηλικία των παιδιών, εξαιτίας διαφορετικών αναγκών και του βαθμού ικανότητας κάθε ηλικίας.

¹⁵² Γερμανός Δημήτρης (2002), «Οι Τοίχοι της Γνώσης. Σχολικός Χώρος και Εκπαίδευση», Εκδόσεις Gutenberg Αθήνα.

¹⁵³ Νικολακάκη Μ., Σώφωνα Ε., Κιαμιλή Φ., (2012), «Αγωγή προσχολικής ηλικίας», Τομέας Υγείας και Πρόνοιας, Ειδικότητα Βοηθών Βρεφονηπιοκόμων, Υπουργείο Παιδείας δια Βίου Μάθησης και Θρησκευμάτων, Ινστιτούτο Τεχνολογίας Υπολογιστών και Εκδόσεων «Διόφαντος»

Υπάρχουν παιχνίδια που είναι χρήσιμα σε όλες τις ηλικίες, γιατί προσφέρουν τη δυνατότητα για διαφορετικές δραστηριότητες, και άλλα εγκαταλείπονται, καθώς το παιδί μεγαλώνει, τα ενδιαφέροντα αλλάζουν και η γνώση του εξελίσσεται¹⁵⁴.

Στην αρχή τα παιδιά χρησιμοποιούν παιχνίδια που είναι ατομικά, ενώ προοδευτικά προχωρούν σε ομαδικά, συλλογικά. Γι' αυτό το λόγο πρέπει να υπάρχουν παιχνίδια σε ποσότητα ανάλογη με τον αριθμό των παιδιών, έτσι ώστε να αποφεύγονται οι συγκρούσεις και οι διεκδικήσεις μεταξύ τους. Η επιλογή των παιχνιδιών γίνεται με την ευθύνη της παιδαγωγού. Τα κριτήρια επιλογής είναι:

- § Η ηλικία του παιδιού οδηγεί στη σωστή επιλογή του μεγέθους του παιχνιδιού (στα μικρά παιδιά δίνονται παιχνίδια με μεγαλύτερη φόρμα, ενώ το αντίθετο συμβαίνει και με τα μεγαλύτερα).
- § Το υλικό κατασκευής, η στερεότητα και η καλή ποιότητα του παιχνιδιού, για να αντέχει στην καθημερινή χρήση.
- § Η μορφή και το χρώμα του πρέπει να είναι ευχάριστα και ξεκάθαρα, ώστε να μην προβληματίζει τα παιδιά.
- § Να παρέχει ασφάλεια από τυχόν τραυματισμούς, όσο αυτό είναι προβλέψιμο.
- § Ο τρόπος χρήσης του παιχνιδιού από το παιδί να είναι απλός και κατανοητός.
- § Να προσφέρει όσο γίνεται περισσότερες δυνατότητες για παιχνίδι (συνδυασμός δραστηριοτήτων).
- § Να προάγει τη φαντασία και να δημιουργεί προϋποθέσεις μάθησης.
- § Να ανταποκρίνεται στο βαθμό ατομικής ανάπτυξης του παιδιού για παιχνίδι. (Νικολακάκη Μ., Σώφρονα Ε., Κιαμιλή Φ., 2012).

Ψυχοπαιδαγωγικά υλικά για παιδιά από 8 μηνών έως 2,5 ετών

Στο χώρο του Παιδικού σταθμού οι ομάδες που απασχολούνται είναι πολλές και διαμορφωμένες με κριτήριο την ηλικία τους. Στις ομάδες των βρεφών οι δραστηριότητες βασίζονται κυρίως στο ελεύθερο παιχνίδι¹⁵⁵.

¹⁵⁴ Νικολακάκη Μ., Σώφρονα Ε., Κιαμιλή Φ., (2012), «Αγωγή προσχολικής ηλικίας», Τομέας Υγείας και Πρόνοιας, Ειδικότητα Βοηθών Βρεφονηπιοκόμων, Υπουργείο Παιδείας δια Βίου Μάθησης και Θρησκευμάτων, Ινστιτούτο Τεχνολογίας Υπολογιστών και Εκδόσεων «Διόφαντος»

¹⁵⁵ Νικολακάκη Μ., Σώφρονα Ε., Κιαμιλή Φ., (2012), «Αγωγή προσχολικής ηλικίας», Τομέας Υγείας και Πρόνοιας, Ειδικότητα Βοηθών Βρεφονηπιοκόμων, Υπουργείο Παιδείας δια Βίου Μάθησης και Θρησκευμάτων, Ινστιτούτο Τεχνολογίας Υπολογιστών και Εκδόσεων «Διόφαντος»

Τα παιδιά παίζουν ελεύθερα - αυθόρμητα χωρίς την παρέμβαση της παιδαγωγού. Νιώθουν τα πρώτα συναισθήματα χαράς, συμπάθειας, και καλούνται να πειραματιστούν και να «τολμήσουν». Τα παιδιά σκαφαλώνουν, σέρνονται, κουνιούνται, συνειδητοποιούν τις δυνατότητες τους και δημιουργούν τον δικό τους κόσμο. Για το λόγο αυτό ενδείκνυται να υπάρχει μεγάλος και ελεύθερος χώρος, για να μπορούν τα βρέφη να παίζουν ελεύθερα αναπτύσσοντας τη φαντασία τους και να ικανοποιούν την ανάγκη τους για κίνηση, αυτονομία και εξέλιξη της επιδεξιότητας τους.

Τα βρέφη παίζουν με:

- § Μαλακά παιχνίδια που κάνουν θορύβους (κουδουνίστρες κ.ά),
- § μεγάλες μπάλες από διάφορα υλικά (πανί, μαλακό πλαστικό),
- § ζωάκια από διάφορα υλικά (ύφασμα, ξύλο, πλαστικό),
- § παιχνίδια για τράβηγμα, για σπρώξιμο, για γέμισμα,
- § αυτοκίνητα διαφόρων μεγεθών,
- § μεγάλα τουβλάκια κατασκευών,
- § απλά εικονογραφημένα βιβλία,
- § παιχνίδια που συντελούν στην κίνηση και είναι κατάλληλα για σωματικές ασκήσεις στον εσωτερικό και εξωτερικό χώρο (όπως, κούνιες, τραμπάλες, τσουλήθρες),
- § μεγάλο δοχείο με άμμο, κουβαδάκια, τσουγκράνες, φτυάρια.

Ψυχοπαιδαγωγικά υλικά για παιδιά από 2,5 ετών έως 3,5 ετών

Τα παιδιά αυτής της ηλικίας χρησιμοποιούν το ίδιο ψυχοπαιδαγωγικό υλικό με τα παιδιά της προηγούμενης ηλικιακής ομάδας, το οποίο όμως διαφέρει ως προς το μέγεθος των παιχνιδιών (μικραίνει η φόρμα του παιχνιδιού) και ως προς τους συνδυασμούς δραστηριοτήτων που προσφέρει¹⁵⁶.

Η παιδαγωγός πρέπει να παρατηρεί το παιδί στη δραστηριότητα που απασχολείται, να προσέχει τον τρόπο της συμπεριφοράς του, τις τυχόν δυσκολίες στην κινητικότητα του ή την πρόοδο του. Πρέπει να προτείνει στα παιδιά καινούργια υλικά για τα παιχνίδια τους, έτσι ώστε να μεγαλώνει ο κύκλος της απασχόλησης τους.

Μεγαλώνοντας σε ηλικία τα παιδιά παίζουν ακόμη με:

¹⁵⁶ Νικολακάκη Μ., Σώφωνα Ε., Κιαμιλή Φ., (2012), «Αγωγή προσχολικής ηλικίας», Τομέας Υγείας και Πρόνοιας, Ειδικότητα Βοηθών Βρεφονηπιοκόμων, Υπουργείο Παιδείας δια Βίου Μάθησης και Θρησκευμάτων, Ινστιτούτο Τεχνολογίας Υπολογιστών και Εκδόσεων «Διόφαντος»

- § μπάλες διαφόρων ειδών (υλικού και μεγέθους),
- § παιχνίδια ενσφηνωμάτων με διάφορες παραστάσεις από διάφορα υλικά (ξύλο, πλαστικό, χαρτόνι),
- § μικρά τουβλάκια κατασκευών,
- § βιβλία με εικόνες ζώων, φυτών, αντικειμένων για εξάσκηση παρατηρητικότητας.

Ψυχοπαιδαγωγικά υλικά για παιδιά από 3,5 ετών έως 6 ετών

Στις τάξεις του Παιδικού σταθμού (προνήπιο – νήπιο) το παιδαγωγικό υλικό είναι ποικίλο και προσφέρει στα παιδιά, εκτός από ψυχαγωγία, ευκαιρίες για μάθηση¹⁵⁷.

Αποτελείται από:

- § Υλικά για ενεργητική ενασχόληση για παράδειγμα, κύβους, εργαλεία, τουβλάκια κατασκευών κ.ά.
- § Βιβλία με εικόνες ζώων, φυτών, αντικειμένων, παραμύθια, τραγούδια, για εξάσκηση της παρατηρητικότητας.
- § Όργανα μουσικής.
- § Υλικά και παιχνίδια για εξάσκηση των αισθήσεων, της αρίθμησης, της γλωσσικής ανάπτυξης, των χρωμάτων.
- § Κουκλοθέατρο, κούκλες, αυτοκίνητα.
- § Αμμοδόχο, γωνιά νερού.
- § Γωνιές συμβολικού παιχνιδιού, όπως κουκλόσπιτο, ιατρείο, μπακάλικο – μανάβικο, στις οποίες τα παιδιά διαμορφώνουν ρόλους οι οποίοι τα βοηθούν να έρθουν σε επαφή με δραστηριότητες της καθημερινής ζωής.
- § Υλικά για κινητικές ασκήσεις και γυμναστική, για παράδειγμα μπάλες, στεφάνια, σχοινάκι, κορδέλες κ.ά.
- § Το παιδαγωγικό υλικό συμπληρώνεται με όλα τα επιτραπέζια παιδαγωγικά παιχνίδια, όπως πάζλ, ντόμινο, τόμπολες, κύβους, ραβδάκια, πινακίδες με

¹⁵⁷ Νικολακάκη Μ., Σώφωνα Ε., Κιαμιλή Φ., (2012), «Αγωγή προσχολικής ηλικίας», Τομέας Υγείας και Πρόνοιας, Ειδικότητα Βοηθών Βρεφονηπιοκόμων, Υπουργείο Παιδείας δια Βίου Μάθησης και Θρησκευμάτων, Ινστιτούτο Τεχνολογίας Υπολογιστών και Εκδόσεων «Διόφαντος»

ενσφηνώματα. Είναι απαραίτητο η επιλογή του συγκεκριμένου υλικού να γίνεται με μεγάλη προσοχή.

1.12 Η ένταξη των παιδιών με ειδικές ανάγκες

Η σύγχρονη τάση της Παιδαγωγικής στηρίζεται πλέον στις αρχές της ένταξης και της συνεκπαίδευσης των παιδιών με και χωρίς ειδικές ανάγκες, καθώς και στη δημιουργία ενός «σχολείου για όλους», όπου θα εκπαιδεύονται όλα τα παιδιά και δεν θα διακρίνονται μεταξύ τους εξαιτίας της νοητικής, γλωσσικής, σωματικής ή συναισθηματικής τους ιδιαιτερότητας¹⁵⁸.

Η επιστημονική κοινότητα αναγνωρίζει σήμερα το δικαίωμα κάθε παιδιού να διδάσκεται στο ίδιο σχολείο με τα παιδιά της γειτονιάς του. Ο προσανατολισμός για μια εκπαίδευση για όλους ήταν το κύριο χαρακτηριστικό των αρχών που διατυπώθηκαν στη Διακήρυξη της Σαλαμάνγκα «Πολιτική και Πρακτικές στις Ειδικές Ανάγκες στην Εκπαίδευση» από τον Ιούνιο του 1994.

Μακροπρόθεσμος στόχος είναι η αλλαγή νοοτροπίας για την αντιμετώπιση των δυσκολιών μάθησης στην εκπαίδευση. Η αλλαγή στη νοοτροπία βασίζεται στο ότι οι αλλαγές που έγιναν για να αντιμετωπισθούν τα αιτήματα μαθητών που είχαν δυσκολίες στην εκπαίδευση είναι προς όφελος όλων.

Η έρευνα μέχρι πρόσφατα έδειχνε πως η επιτυχία ενσωμάτωσης εξαρτάται περισσότερο από την αντιμετώπιση των προβλημάτων που προκαλούν οι αρνητικές στάσεις απέναντι στα παιδιά με ειδικές ανάγκες, παρά από οποιονδήποτε άλλον παράγοντα. Για το λόγο αυτό, υποστηρίζεται ότι ο ρόλος των στάσεων καθορίζει την επιτυχία ή αποτυχία του εγχειρήματος της ενσωμάτωσης παιδιών με αναπηρίες στο σχολείο.

Η επιτυχία, λοιπόν, οποιουδήποτε εγχειρήματος εξαρτάται από τη στάση των ατόμων που καλούνται να το υλοποιήσουν. Αυτά τα άτομα διαθέτουν χρόνο, ανάλογα με το πόσο πιστεύουν στο πρόγραμμα και τη σπουδαιότητά του. Οι στάσεις των δασκάλων αλλά και των μαθητών του γενικού σχολείου προς τους μαθητές με ειδικές ανάγκες, θεωρούνται σημαντικές για την επιτυχία των προγραμμάτων ένταξης.

¹⁵⁸ Ντολιοπούλου Ε., (2000), «Σύγχρονα Προγράμματα για παιδιά προσχολικής ηλικίας», εκδ. Τυπωθήτω – Γιώργος Δαρδανός, Αθήνα

Ένας πρωταρχικός στόχος των προγραμμάτων ένταξης είναι να προάγουν την κοινωνική ενσωμάτωση των παιδιών με ειδικές ανάγκες σε μια ομάδα συνομηλίκων και κοινωνικά επαρκών παιδιών τυπικής ανάπτυξης.

Η λογική γι' αυτήν την κοινωνική ενσωμάτωση είναι ότι τα παιδιά με ειδικές ανάγκες μπορούν να επωφεληθούν από την κοινωνική συμπεριφορά που επιδεικνύουν τα παιδιά τυπικής ανάπτυξης καθώς θα έχουν περισσότερες ευκαιρίες για κοινωνική αλληλεπίδραση, ανάπτυξη κοινωνικών δεξιοτήτων, κοινωνικής αποδοχής και φιλίας.

Αναμφισβήτητα, οι κοινωνικές αλληλεπιδράσεις με τους συνομηλίκους είναι πιο πρόσφορες σε νηπιαγωγεία συνεκπαίδευσης από ότι σε ειδικά νηπιαγωγεία καθώς η εφαρμογή της ένταξης έχει ως άμεση επίπτωση την αύξηση των αλληλεπιδράσεων μεταξύ παιδιών τυπικής και μη ανάπτυξης. Οι συμμαθητές παρέχουν ένα διαφορετικό και δυναμικό περιβάλλον που επηρεάζει τη συμπεριφορά και την αντίληψη των παιδιών. Η φυσική εγγύτητα, η οποία περιλαμβάνει τη συνύπαρξη των μαθητών με ειδικές ανάγκες με τους συνομηλίκους τους δεν διασφαλίζει απαραίτητα την κοινωνική ένταξη των μαθητών αυτών, αλλά αποτελεί το πρώτο βήμα προς την ένταξη των μαθητών με ειδικές ανάγκες στο εκπαιδευτικό και κοινωνικό περιβάλλον του σχολείου. Ωστόσο, μέχρι σήμερα δεν είναι σαφές ποιοι παράγοντες επηρεάζουν τις αντιλήψεις και τη συμπεριφορά των παιδιών τυπικής ανάπτυξης ούτε τι αναφορές κάνουν τα παιδιά για την επίδραση της εμπειρίας της συνεκπαίδευσης.

1.13 Η αξιολόγηση στην προσχολική αγωγή

Η αξιολόγηση αποτελεί ουσιαστικό στοιχείο του σχεδιασμού και της σύνταξης κάθε προγράμματος σπουδών και βασικό στοιχείο της διδακτικής διαδικασίας. Αποτελεί μέσο ανατροφοδότησης της διδασκαλίας. Συγκεκριμένα στην προσχολική εκπαίδευση καταγράφονται τα χαρακτηριστικά της ανάπτυξης, της μάθησης και της κοινωνικότητας των παιδιών. Παρακολουθούνται τα παιδιά ως προς την πρόοδο τους και εξετάζονται τα δείγματα της εργασίας τους κατά τη διάρκεια αυθεντικών και όχι επινοημένων δραστηριοτήτων, ειδικών για την αξιολόγηση (π.χ. διαγνωστικά τεστ) προκειμένου η παιδαγωγός:

- Να σχεδιάζει και να προσαρμόζει την εκπαιδευτική διαδικασία στις πραγματικές ανάγκες κάθε παιδιού.

- “ Να ανταλλάσει πληροφορίες με τους γονείς και τους δασκάλους.
- “ Να αξιολογεί την αποτελεσματικότητα του προγράμματος, με σκοπό την συνεχή βελτίωση του.

Η αξιολόγηση δεν ταυτίζεται με τη βαθμολόγηση, η οποία στην συγκεκριμένη ηλικία των παιδιών είναι ανεπίτρεπτη.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2^ο: Η ΠΡΟΣΧΟΛΙΚΗ ΑΓΩΓΗ ΣΤΗΝ ΚΥΠΡΟ

2.1 Ιστορικά στοιχεία

Το πρώτο νηπιαγωγείο στην Κύπρο ιδρύθηκε περίπου το 1903 από μία κοινοτική πρωτοβουλία για να υπηρετήσει πρώτιστα κοινωνικούς σκοπούς. Η προσπάθεια αυτή συνεχίστηκε από δήμους και κοινότητες σε βαθμό, έτσι ώστε σήμερα τα κοινοτικά νηπιαγωγεία να εξυπηρετούν το 9,4% του πληθυσμού παιδιών προσχολικής αγωγής στην Κύπρο¹⁵⁹.

Κατά την περίοδο (1878-1960) καθώς και κατά την πρώτη δεκαετία της κυπριακής ανεξαρτησίας, η προσχολική αγωγή στηριζόταν σε μεγάλο βαθμό στη φιλανθρωπία και την ιδιωτική πρωτοβουλία. Την πρώτη αυτή φάση της προσχολικής αγωγής διαδέχθηκε η κρατική παρέμβαση με διπλή μορφή: δημιουργία δημόσιων κρατικών και κοινοτικών νηπιαγωγείων. Τα πρώτα (δημόσια κρατικά νηπιαγωγεία) λειτουργούν με ευθύνη της κυβέρνησης και τα δεύτερα (κοινοτικά νηπιαγωγεία) λειτουργούν με ευθύνη των δήμων και κοινοτήτων υπό την εποπτεία της κυβέρνησης. Την επέκταση της προσχολικής αγωγής κατά την εν λόγω περίοδο επέβαλαν, από τη μια, κοινωνικοί λόγοι ως αποτέλεσμα της τουρκικής εισβολής και, από την άλλη, η συνειδητοποίηση της σημασίας της προσχολικής αγωγής για την ολοκληρωμένη ανάπτυξη του ατόμου.

¹⁵⁹ Προδρόμου Πρόδρομος, (1993), «Κοινωνικές συντεταγμένες της προσχολικής εκπαίδευσης με ειδική αναφορά στην Κύπρο», Στο «Πρακτικά 6^{ου} Πανελληνίου Εκπαιδευτικού Συνεδρίου Δ.Ο.Ε. – Π.Ο.Ε.Δ. – Η προσχολική αγωγή στην Ελλάδα και στην Κύπρο – Πραγματικότητες και προοπτικές», Αθήνα

Σημαντική εξέλιξη κατά τη δεύτερη φάση της προσχολικής αγωγής στην Κύπρο ήταν ο καθορισμός αρμοδιοτήτων μεταξύ κρατικών φορέων αναφορικά με την προσφορά προσχολικής αγωγής. Ως αποτέλεσμα, το Υπουργείο Εργασίας και Κοινωνικών Ασφαλίσεων έχει την ευθύνη βρεφονηπιοκομικών σταθμών, οι οποίοι προσφέρουν ημερήσια φροντίδα και αγωγή για παιδιά ηλικίας μέχρι τριών ετών. Το Υπουργείο Παιδείας και Πολιτισμού έχει την ευθύνη των δημόσιων και κοινοτικών νηπιαγωγείων, τα οποία προσφέρουν συστηματική προσχολική αγωγή για παιδιά ηλικίας τριών μέχρι πέντε και οκτώ μηνών, ημερομηνία κατά την οποία τα παιδιά εγγράφονται στο δημοτικό σχολείο¹⁶⁰.

Η τρίτη φάση στην εξέλιξη της προσχολικής αγωγής τοποθετείται χρονικά το 2004, έτος κατά το οποίο αποφασίζεται αρμοδίως η καθιέρωση υποχρεωτικής προδημοτικής εκπαίδευσης για περίοδο ενός σχολικού έτους. Στην προδημοτική εκπαίδευση εγγράφονται παιδιά που συμπληρώνουν ηλικία τεσσάρων ετών και οκτώ μηνών κατά την πρώτη ημέρα του Σεπτεμβρίου του έτους που θα φοιτήσουν στην προδημοτική τάξη.

2.2 Βασικές παιδαγωγικές αρχές

Οι παιδαγωγικές αρχές που έχουν δημιουργηθεί με σκοπό να πλαισιώσουν το αναλυτικό πρόγραμμα της προσχολικής εκπαίδευσης στηρίζονται στο γεγονός πως η πρώτη σχολική περίοδος θεωρείται ως μία ξεχωριστή και μοναδική περίοδος στη ζωή του παιδιού και αποτελεί τη βάση για την ορθή εκπαίδευση του. Οι παιδαγωγικές αρχές στην προσχολική εκπαίδευση στην Κύπρο αφορούν τα παρακάτω¹⁶¹:

- Ø Το κάθε παιδί είναι μοναδικό και ξεχωριστό, με ατομικούς μηχανισμούς μάθησης και ρυθμούς.
- Ø Η διαδικασία μάθησης θα πρέπει να ξεκινά από τι μπορούν να κάνουν τα παιδιά.
- Ø Η μάθηση θα πρέπει να στοχεύει στην ολόπλευρη ανάπτυξη του παιδιού, και να είναι ολική και διαπλεκόμενη.

¹⁶⁰ Παιδαγωγικό Ινστιτούτο Κύπρου, Υπηρεσία Ανάπτυξης προγραμμάτων, «Πρόγραμμα Σπουδών – Προσχολικής εκπαίδευσης», Υπουργείο Παιδείας και Πολιτισμού

¹⁶¹ Παιδαγωγικό Ινστιτούτο Κύπρου, Υπηρεσία Ανάπτυξης προγραμμάτων, «Πρόγραμμα Σπουδών – Προσχολικής εκπαίδευσης», Υπουργείο Παιδείας και Πολιτισμού

- Ø Η συγκεκριμένη περίοδος έχει αυτόνομη αξία και ταυτόχρονα θέτει τις βάσεις για τα μετέπειτα χρόνια.
- Ø Τα παιδιά μαθαίνουν μέσα από τη διερεύνηση, το παιχνίδι και τη συζήτηση
- Ø Οι σχέσεις μεταξύ ενηλίκων και παιδιών αποτελούν ορόσημο της ανάπτυξης των παιδιών, η έμφαση ενός αναλυτικού προγράμματος αφορά στους τομείς ανάπτυξης των παιδιών. Σε αυτό το πλαίσιο η στενή σχέση οικογένειας και σχολείου είναι ζωτικής σημασίας και οι γονείς θεωρούνται συνεργάτες του σχολείου.

Πιο αναλυτικά, προκειμένου να είναι κατάλληλες και επιτυχημένες οι πρώτες σχολικές εμπειρίες των παιδιών καλό θα είναι να περιστρέφονται γύρω από την ισορροπημένη ανάπτυξη των παιδιών σύμφωνα με όλους τους επιμέρους τομείς που κεντρίζουν και προσελκύουν τα παιδιά κατά κύριο λόγο.

Προκειμένου να διαχωρίσουμε το ευρύ φάσμα των ηλικιών εξαιτίας των πολλαπλών αλλαγών και των διαφορετικών αναγκών που αφορούν τα παιδιά σε αυτή την ηλικία δημιουργήθηκαν δύο ηλικιακές κατηγορίες. Η πρώτη κατηγορία, που αφορά την πρώτη ηλικιακή περίοδο, περιλαμβάνει παιδιά από τη γέννηση μέχρι 3 χρόνων και η δεύτερη περίοδος από 3 μέχρι 6 χρόνων. Σαφώς, οι ανάγκες και η προσέγγιση των παιδαγωγικών αρχών είναι ζωτικής σημασίας και δεν διαφέρουν ανάλογα με την ηλικία, όμως ο διαχωρισμός αποσκοπεί στο να δοθεί μεγαλύτερη προσοχή σε κάθε ηλικία¹⁶².

2.2.1 Πρώτη περίοδος (γέννηση – 3 χρονών)

Σε αυτή τη φάση, είναι ιδιαίτερα σημαντικό και αναγκαίο να επικεντρωθούμε στις αρχές, οι οποίες είναι πιο έντονες και άμεσες εξαιτίας των βασικότερων αναγκών που έχουν τα παιδιά σε αυτήν την κατηγορία. Οι αρχές αυτές προσφέρονται στα παιδιά και εάν εφαρμοστούν με τον καλύτερο τρόπο δύναται να παρέχουν καταλληλότερες και θετικότερες εμπειρίες στα παιδιά. Οι αρχές που περιλαμβάνονται στο αναλυτικό πρόγραμμα της πρώτης περιόδου είναι οι ακόλουθες:

1. **Οικογένεια και συνέχεια.** Το πλαίσιο της οικογένειας αποτελεί τη βάση και το αρχικό στάδιο της εκπαίδευσης του παιδιού. Οι γονείς είναι τα άτομα που έχουν

¹⁶² Προδρόμου Πρόδρομος, (1993), «Κοινωνικές συντεταγμένες της προσχολικής εκπαίδευσης με ειδική αναφορά στην Κύπρο», Στο «Πρακτικά 6^{ου} Πανελληνίου Εκπαιδευτικού Συνεδρίου Δ.Ο.Ε. – Π.Ο.Ε.Δ. – Η προσχολική αγωγή στην Ελλάδα και στην Κύπρο – Πραγματικότητες και προοπτικές», Αθήνα

την πλήρη επίγνωση για κάθε ανάγκη του παιδιού τους και γνωρίζουν καλύτερα τις ικανότητες τους. Για το λόγο αυτό και είναι ζωτική πηγή πληροφόρησης για τους εκπαιδευτικούς. Στη πορεία θα πρέπει να υπάρχει συνέχεια ανάμεσα στην οικογένεια και στο σχολείο, καθώς μεγιστοποιεί τη μάθηση και τις θετικές εμπειρίες των παιδιών. Η εξασφάλιση μίας κοινής αντιμετώπισης τόσο από την πλευρά της οικογένειας όσο και από του σχολείου προς την αντιμετώπιση διαφόρων ζητημάτων όπως του φαγητού, του ύπνου, επιφέρουν καλύτερα αποτελέσματα, στην διαπαιδαγώγηση του παιδιού.

2. **Ανάπτυξη σχέσεων.** Έχοντας αναπτύξει μία υγιή σχέση μεταξύ του παιδιού και του σχολικού περιβάλλοντος, θεωρείται πως είναι το βασικότερο στοιχείο για την ανάπτυξη και μάθηση των παιδιών και την μελλοντική σχολική επιτυχία. Κατά κύριο λόγο στην κατηγορία αυτή, δίνεται μεγαλύτερη έμφαση στο γεγονός ότι, προκειμένου να μπορέσει ένα παιδί να νιώσει το αίσθημα της ασφάλειας, της ελευθερίας, της δυνατότητας για εξερεύνηση και πειραματισμό, να αναπτυχθεί και να μάθει απαιτείται να υπάρχει η στήριξη από έναν ενήλικα. Κυρίως πρόκειται για τα άτομα που φροντίζουν το παιδί και ανταποκρίνονται στις ανάγκες του. Επομένως, θεωρείται σημαντικό να παρέχονται οι ευκαιρίες στα παιδιά να αναπτύξουν λειτουργικές σχέσεις με τους ενήλικες που τους φροντίζουν. Τα κύρια και βασικά στοιχεία για την ανάπτυξη αυτών των σχέσεων είναι¹⁶³:

- Ø η ανάπτυξη συναισθηματικών δεσμών,
- Ø οι ευκαιρίες επικοινωνίας με ενήλικες και παιδιά,
- Ø η δημιουργία ενός περιβάλλοντος που προωθεί συνεχής σχέσεις ασφάλειας, εμπιστοσύνης και κατανόησης,

Επομένως προκύπτει ότι, μέσω των ευκαιριών για υγιή συναισθηματική ανάπτυξη τόσο των παιδιών όσο και των οικογενειών τους δημιουργείται το υπόστρωμα για την απόκτηση των πρώτων εμπειριών του παιδιού ως προς ένα οργανωμένο σχολικό περιβάλλον.

3. **Εκπαίδευση μέσα από ρουτίνες.** Σύμφωνα με τις αρχές διαπαιδαγώγησης, στη φάση της πρώτης περιόδου τα παιδιά απαιτούν να έχουν όρια και ρουτίνες, έτσι ώστε να αισθάνονται ασφάλεια και να νιώθουν ελεύθερα να ανακαλύψουν το

¹⁶³ Προδρόμου Πρόδρομος, (1993), «Κοινωνικές συντεταγμένες της προσχολικής εκπαίδευσης με ειδική αναφορά στην Κύπρο», Στο «Πρακτικά 6^{ου} Πανελληνίου Εκπαιδευτικού Συνεδρίου Δ.Ο.Ε. – Π.Ο.Ε.Δ. – Η προσχολική αγωγή στην Ελλάδα και στην Κύπρο – Πραγματικότητες και προοπτικές», Αθήνα

περιβάλλον τους, να μάθουν και να αναπτυχθούν. Στη παρούσα φάση το εκπαιδευτικό πλαίσιο στηρίζεται κατά κύριο λόγο στις ρουτίνες, οι οποίες θεωρούνται ως η πηγή γνώσεων και εμπειριών για τα παιδιά. Μέσα από τη ρουτίνα του αποχωρισμού, του ύπνου, του φαγητού και του αλλάγματος τα παιδιά αποκτούν σχέση με τους ενήλικες και τα άλλα παιδιά, διαμορφώνουν νέες δεξιότητες, μαθαίνουν τις έννοιες, τις πληροφορίες, ορίζουν μαζί με τον ενήλικα τους κανόνες, και μαθαίνουν για τις αιτίες και τις επιπτώσεις. Το ελεύθερο παιχνίδι και η ευελιξία των εκπαιδευτικών αποτελούν τη βάση του εκπαιδευτικού προγράμματος για τη συγκεκριμένη περίοδο. Μέσα από ένα ευέλικτο παιγνιώδη πλαίσιο τα παιδιά βιώνουν καθημερινές ρουτίνες, ανακαλύπτουν, μαθαίνουν και αναπτύσσονται φυσικά και αβίαστα.

2.3 Μορφές οργάνωσης της εκπαίδευσης

Το παιχνίδι θεωρείται για το παιδί, από τη στιγμή που θα γεννηθεί, ο φυσικός τρόπος μάθησης και ανάπτυξης. Συγκεκριμένα όλα τα προγράμματα που αφορά την προσχολική αγωγή, θα πρέπει να δίνεται περισσότερη βαρύτητα στο παιχνίδι, καθώς είναι το κύριο μέσο για την καλύτερη ανάπτυξη του παιδιού. Εκτός από την εκτίμηση του παιγνιδιού ότι θεωρείται ο καταλληλότερος τρόπος οργάνωσης της μάθησης για παιδιά που βρίσκονται στην προσχολική ηλικία, η πρόσφατη ξενόγλωσση βιβλιογραφία προβάλλει μία γκάμα πιο σύγχρονων απόψεων και ορισμών σε σχέση με την πρακτική εφαρμογή του στην τάξη¹⁶⁴.

Σε γενικές γραμμές, όμως, υφίσταται, η γενική εκτίμηση ότι η διαμόρφωση ενός εμπλουτισμένου εκπαιδευτικού περιβάλλοντος, θα πρέπει:

- Ø Να παρέχονται ευκαιρίες που να δίνουν την δυνατότητα στο παιδί να εμπλακεί σε παιχνίδι, είτε είναι συμβολικό, είτε οικοδομικό, ή δραματικό, ή φανταστικό.
- Ø Να παρέχεται μάθηση ανάλογα με τις καθημερινές εμπειρίες, τα ενδιαφέροντα και τις απορίες των παιδιών.

¹⁶⁴ Προδρόμου Πρόδρομος, (1993), «Κοινωνικές συντεταγμένες της προσχολικής εκπαίδευσης με ειδική αναφορά στην Κύπρο», Στο «Πρακτικά 6^{ου} Πανελληνίου Εκπαιδευτικού Συνεδρίου Δ.Ο.Ε. – Π.Ο.Ε.Δ. – Η προσχολική αγωγή στην Ελλάδα και στην Κύπρο – Πραγματικότητες και προοπτικές», Αθήνα

- Ø Να δίνεται η δυνατότητα πρόσβασης στη μάθηση με διαθεματικό και διαπλεκόμενο τρόπο.
- Ø Να δίνεται η δυνατότητα στο εκάστοτε παιδί να επιλέγει από μόνο του, σύμφωνα με τους δικούς του ρυθμούς και να του παρέχεται η όσο το δυνατόν κατάλληλη στήριξη.
- Ø Η καθοδήγηση και η ενθάρρυνση από την μεριά των ενηλίκων δύναται να συμβάλει σε μεγάλο ποσοστό στην ανάπτυξη του παιδιού σε όλους τους τομείς και να προάγει την ανάπτυξη και την προώθηση ευρύτερων στάσεων μάθησης όπως για παράδειγμα η δημιουργικότητα, η επιμονή, η εφευρετικότητα, η φαντασία, η εποικοδομητική επιδεκτικότητα στο λάθος η περιέργεια, η επιθυμία για πειραματισμό, το ρίσκο, την αποτυχία και την κριτική.

Επομένως και το ελεύθερο παιχνίδι καταλαμβάνει το μεγαλύτερο κομμάτι του ημερήσιου προγράμματος για τα παιδιά όλων των ηλικιών, εφόσον αποτελεί την μορφή οργάνωσης της μάθησης που συνδυάζει όλα τα παραπάνω.

Όσον αφορά το ελεύθερο παιχνίδι, ο εσωτερικός και ο εξωτερικός/υπαίθριος χώρος, θα πρέπει να διαμορφώνεται και να οργανώνεται σε καλά προκαθορισμένες γωνιές μάθησης, οι οποίες θα προσφέρουν στο ίδιο το παιδί μία σειρά από διάφορες επιλογές και ποικιλόμορφες ευκαιρίες για το οτιδήποτε. Επιπλέον, δίνουν τη δυνατότητα στο παιδί να εξερευνήσει το περιβάλλον, να αναπτύξει τη δημιουργικότητα και τη φαντασία του, τις κοινωνικές του δεξιότητες και στηρίζουν τη μάθηση μέσα από δραστηριότητες με νόημα για το ίδιο το παιδί, την ενεργητική συμμετοχή, την άμεση επαφή με τα υπόλοιπα παιδιά και τους ενήλικες αλλά και με τα υλικά¹⁶⁵.

Έτσι λοιπόν, το παιδί που εκπαιδεύεται σε ένα τέτοιο περιβάλλον αποκτά γνώσεις ως προς το πώς πρέπει να διαχειρίζεται την ελευθερία και να δραστηριοποιείται με σκόπιμο τρόπο, με υπευθυνότητα και σεβασμό προς τους κανόνες και τους γύρω του. Το αίσθημα της ελευθερίας του παιδιού συνεπάγεται με την επιλογή του χώρου, των συμπαιχτών, της δραστηριότητας, του υλικού και ορισμένης χρονικής διάρκειας. Η ελευθερία του παιδιού περιορίζεται μέσα από τους κανόνες και το ύφος μάθησης, με την καθοδήγηση και τα πλαίσια που θέτει η

¹⁶⁵ Παιδαγωγικό Ινστιτούτο Κύπρου, Υπηρεσία Ανάπτυξης προγραμμάτων, «Πρόγραμμα Σπουδών – Προσχολικής εκπαίδευσης», Υπουργείο Παιδείας και Πολιτισμού

παιδαγωγός. Τα πλαίσια αυτά διαμορφώνονται σύμφωνα με την αξιολόγηση και τις επιμέρους επιδιώξεις που ορίζει για το κάθε παιδί ξεχωριστά, είτε συνολικά.

Όλα τα στοιχεία γύρω από την προσχολική αγωγή δείχνουν ότι το παιχνίδι γενικότερα και ειδικότερα το ελεύθερο παιχνίδι παίζουν το κυρίαρχο ρόλο και αποτελούν το βασικότερο χαρακτηριστικό σε προγράμματα αγωγής και εκπαίδευσης για μικρά παιδιά. Ωστόσο, όμως, δεν ενδείκνυται να περιορίζεται ο ρόλος που μπορούν να διαδραματίσουν και άλλοι τρόποι οργάνωσης της μάθησης, οι οποίοι είναι λιγότερο παιγνιώδεις και περισσότερο δομημένοι από ότι το παιχνίδι. Σύμφωνα με τα στοιχεία από την έντυπη και διαδικτυακή βιβλιογραφία, προκύπτει ότι ο συνδυασμός και η ενίσχυση του παιχνιδιού με αυτόνομες, δομημένες, συγκεντρωτικές δραστηριότητες είναι απαραίτητος για την επίτευξη των επιθυμητών αποτελεσμάτων.

Ως προς το σύνολο των δραστηριοτήτων, η παιδαγωγός ακολουθεί την επιλογή της συγκέντρωσης των παιδιών και τα τοποθετεί σε μια δομημένη και εξελικτική διαδικασία όπου έχουν τη δυνατότητα να χρησιμοποιηθούν στη φάση εισαγωγής ενός θέματος. Τέτοιου είδους θέματα είναι:

- Ø Διατύπωση ενός προβλήματος, το οποίο πρέπει να επιλύσουν.
- Ø Αξιολόγηση μιας διαδικασίας που εξελίσσεται, όπως για παράδειγμα η εκτίμηση των λύσεων που έχουν διατυπώσει τα παιδιά και η καθοδήγηση για την αναζήτηση διαφορετικών λύσεων.
- Ø Πειραματισμός και ανταλλαγή απόψεων, όπως για παράδειγμα η επιλογή του τρόπου εργασίας ως προς την επίλυση πιθανού προβλήματος.
- Ø Ολοκλήρωση μιας διαδικασίας, όπως αξιολόγηση των λύσεων που έχουν ανακαλύψει τα παιδιά, εκτίμηση των λύσεων, διατύπωση συμπερασμάτων και γενικεύσεων.
- Ø Επέκταση, όπως η διατύπωση υποθέσεων με βάση την εξαγωγή συμπερασμάτων και γενικεύσεων μετά την ολοκλήρωση μιας διαδικασίας.

Ως επί το πλείστον, στις συγκεντρωτικές διδασκαλίες καλό θα είναι να δίνεται μεγαλύτερη προσοχή στην προαγωγή της συνεργατικής μάθησης μέσα από τη συζήτηση, τις ομαδικές εργασίες και την ανταλλαγή απόψεων. Οι συγκεντρωτικές

διδασκαλίες συμβάλλουν στο να στηρίζουν την εκπαίδευση σε όλες τις γνωστικές περιοχές με τον καλύτερο δυνατό τρόπο¹⁶⁶.

Όσον αφορά τα πλαίσια ενός προγράμματος, το οποίο βασίζεται στο παιχνίδι και συνδυάζεται με αυτόνομες, δομημένες, συγκεντρωτικές διδασκαλίες είναι εφικτό να εφαρμοστεί αποτελεσματικά η μέθοδος project. Η μέθοδος αυτή καλείται ως η εκτενέστερη μελέτη ενός θέματος εις βάθος, το οποίο επέλεξαν τα ίδια τα παιδιά είτε τυχαία είτε επειδή τους ενδιαφέρει να μάθουν. Η διαδικασία αυτή αποτελείται από τρεις φάσεις μέσα από τις οποίες η παιδαγωγός και τα παιδιά συνεργάζονται προκειμένου να διαμορφώσουν και να απαντήσουν σε ερωτήματα που σχετίζονται με το θέμα. Οι τρεις φάσεις ολοκλήρωσης ενός project είναι οι ακόλουθες:

- Ø Πρώτη Φάση: Προγραμματισμός και Εκκίνηση,
- Ø Δεύτερη Φάση: Project σε εξέλιξη και
- Ø Τρίτη Φάση: Σκέψεις και Συμπεράσματα.

Η μέθοδος project εμπεριέχει πέντε στρατηγικά χαρακτηριστικά, τα οποία αφορούν και όλες τις φάσεις εξέλιξης της διαδικασίας. Τα συγκεκριμένα στρατηγικά χαρακτηριστικά είναι η συζήτηση, η εργασία πεδίου, η διερεύνηση, η αναπαράσταση και η έκθεση-παρουσίαση. Η μέθοδος project ενισχύει την αυτενέργεια, την ανάπτυξη πρωτοβουλίας, υπευθυνότητας και αυτοπεποίθησης των παιδιών, εφόσον λαμβάνει υπόψη της και επικεντρώνεται στα ενδιαφέροντα, τις ανάγκες και τις ικανότητες τους¹⁶⁷.

Συνοψίζοντας, το παρόν πρόγραμμα προτείνει ένα συνδυαστικό μοντέλο οργάνωσης της μάθησης το οποίο συνδυάζει με δυναμικό τρόπο το ελεύθερο παιχνίδι, τις συγκεντρωτικές δραστηριότητες και την εις βάθος μελέτη. Με δεδομένο ότι τη μεγαλύτερη βαρύτητα στο ημερήσιο πρόγραμμα θα πρέπει να έχει το ελεύθερο παιχνίδι, η κατανομή του χρόνου σε ελεύθερο παιχνίδι και συγκεντρωτικές διδασκαλίες θα πρέπει να διαφοροποιείται ανάλογα με την ηλικία των παιδιών με την ώρα των συγκεντρωτικών δραστηριοτήτων να αυξάνεται στα μεγαλύτερα παιδιά. Η εις βάθος μελέτη μπορεί να διαδραματίζεται παράλληλα και στα πλαίσια του συνδυασμού ελεύθερου παιχνιδιού και συγκεντρωτικών δραστηριοτήτων χωρίς να επηρεάζεται η κατανομή του χρόνου.

¹⁶⁶ Παιδαγωγικό Ινστιτούτο Κύπρου, Υπηρεσία Ανάπτυξης προγραμμάτων, «Πρόγραμμα Σπουδών – Προσχολικής εκπαίδευσης», Υπουργείο Παιδείας και Πολιτισμού

¹⁶⁷ Παιδαγωγικό Ινστιτούτο Κύπρου, Υπηρεσία Ανάπτυξης προγραμμάτων, «Πρόγραμμα Σπουδών – Προσχολικής εκπαίδευσης», Υπουργείο Παιδείας και Πολιτισμού

2.4 Ο ρόλος της παιδαγωγού

Προκειμένου να εξασφαλιστεί η ποιότητα ενός προγράμματος στην προσχολική περίοδο μεγάλο ρόλο παίζει ο τρόπος εκμάθησης από την πλευρά των παιδαγωγών. Κατά βάση, οι παιδαγωγοί οφείλουν σε μεγάλο βαθμό να γνωρίζουν το έργο που έχουν να επιτελέσουν και τις απαιτήσεις αυτού του επαγγέλματος. Στην Κύπρο, σύμφωνα με την βιβλιογραφική ανασκόπηση και τις σύγχρονες αντιλήψεις που προκύπτουν από διεθνής μελέτες, ο ρόλος της παιδαγωγού συνοψίζεται στα ακόλουθα σημεία¹⁶⁸:

- § Να δημιουργεί και να εξασφαλίζει ένα εκπαιδευτικό περιβάλλον με τον καλύτερο δυνατό τρόπο, μέσω του οποίου θα προάγει την εκπαίδευση σε όλα τα παιδιά. Η οργάνωση ενός περιβάλλοντος γεμάτο με ερεθίσματα, ευκαιρίες για εμπειρίες μάθησης με νόημα για τα παιδιά που να βασίζεται στο παιχνίδι, την επικοινωνία και την ανακάλυψη, θεωρείται από τα βασικότερα στοιχεία που πρέπει να λάβει υπόψη η παιδαγωγός.
- § Να εφαρμόζει την κατάλληλη μέθοδο εκπαίδευσης, η οποία θα λανσάρει ευρύτερες στάσεις εκπαίδευσης. Ορισμένες από αυτές είναι η φαντασία, η επιμονή, η δημιουργικότητα, η επιθυμία για πειραματισμό, η περιέργεια, την αποτυχία και την κριτική, το ρίσκο η εφευρετικότητα, η εποικοδομητική επιδεκτικότητα στο λάθος.
- § Να κινείται γύρω από ένα θετικό κοινωνικό περιβάλλον, εντός του οποίου όλα τα παιδιά θα αισθάνονται πως βρίσκονται και ανήκουν σε μια κοινότητα και διαθέτουν κάθε δικαίωμα συμμετοχής, δημιουργίας και διαμόρφωσης της εκπαιδευτικής κουλτούρας. Επιπρόσθετα, η παιδαγωγός οφείλει να παρέχει ευκαιρίες και εμπειρίες παρόμοιες και διαφορετικές ανάλογα με το κοινωνικοοικονομικό κεφάλαιο του εκάστοτε παιδιού φέρνοντας τα πιο κοντά το ένα με το άλλο.
- § Να αλληλεπιδρά αποτελεσματικά με τα παιδιά στηρίζοντας έτσι τη μάθηση τους. Μέσω αυτού του ρόλου προωθείται η επικοινωνία και η ενίσχυση της εκπαίδευσης. Όσον αφορά την επικοινωνία στηρίζεται στην ικανότητα της

¹⁶⁸ Προδρόμου Πρόδρομος, (1993), «Κοινωνικές συντεταγμένες της προσχολικής εκπαίδευσης με ειδική αναφορά στην Κύπρο», Στο «Πρακτικά 6^{ου} Πανελληνίου Εκπαιδευτικού Συνεδρίου Δ.Ο.Ε. – Π.Ο.Ε.Δ. – Η προσχολική αγωγή στην Ελλάδα και στην Κύπρο – Πραγματικότητες και προοπτικές», Αθήνα

παιδαγωγού να «ακούει», και θα οφείλει να επιτρέπει και να στηρίζεται σε εναλλακτικούς τύπους έκφρασης (γλωσσικούς, γραπτούς, οπτικούς). Η παιδαγωγός οφείλει να μπορεί να διαπραγματεύεται τη γνώση με τα παιδιά, να ερμηνεύει τις εκφράσεις και τις ερωτήσεις τους, να συμβάλει στην ανάπτυξη των ιδεών τους και να κατέχει τη θέση του συνεργάτη ως προς την ανακάλυψη της γνώσης.

- § Να διακρίνει, να συλλέγει, να ερμηνεύει και να αξιολογεί τα δεδομένα με σκοπό την αξιολόγηση της διαπαιδαγώγησης και των εμπειριών των παιδιών, της διαμόρφωσης του περιβάλλοντος και του σχεδιασμού των δραστηριοτήτων σχετικά με την πρακτική της. Η διαδικασία συλλογής και ανάλυσης δεδομένων αντιστοιχεί σε μια άλλη διάσταση στο ρόλο που έχει να διαπράξει η παιδαγωγός, εφόσον την αναγάγει σε εκπαιδευτικό-ερευνητή και την τοποθετεί μέσα σε ένα σύνολο ατόμων. Κατά την διάρκεια αυτή, με την συνεργασία και τη συζήτηση δύναται να λάβει μέρος στην επιμόρφωση, στην ανάπτυξη προγραμμάτων και στην εκπόνηση της εκπαιδευτικής έρευνας.
- § Να υπάρχει συνεργασία μεταξύ των ατόμων που αποτελούν τη σχολική μονάδα όπως με τις υπόλοιπες παιδαγωγούς, τη διευθύντρια του σχολείου, τις βοηθούς, τη λογοθεραπεύτρια, τη ψυχολόγο και σαφώς με τους γονείς και τις οικογένειες των παιδιών προκειμένου να γίνει αποτελεσματικότερη η εκπαίδευση των παιδιών.

2.5 Παιδιά με ειδικές ανάγκες

Στην Κύπρο, στα πλαίσια της εκπαίδευσης ενός παιδιού υφίσταται το νομοθετικό δικαίωμα παρακολούθησης εκπαιδευτικών προγραμμάτων, το οποίο κατέχουν όλα τα παιδιά. Την περίοδο του 2001, στη χώρα αυτή εφαρμόστηκε ο νόμος 113(I) του 1999, ο οποίος αφορούσε στην ένταξη των παιδιών με ειδικές ανάγκες σε γενικά σχολεία. Το βασικότερο χαρακτηριστικό αυτού του νόμου είναι πως η εκάστοτε παιδαγωγός οφείλει να αναθεωρεί διαρκώς τις προσεγγίσεις των δραστηριοτήτων της, το περιβάλλον και τα υλικά που χρησιμοποιεί προκειμένου να εξασφαλίζει τις καταλληλότερες και αποτελεσματικότερες εμπειρίες των παιδιών¹⁶⁹.

¹⁶⁹ Προδρόμου Πρόδρομος, (1993), «Κοινωνικές συντεταγμένες της προσχολικής εκπαίδευσης με ειδική αναφορά στην Κύπρο», Στο «Πρακτικά 6^{ου} Πανελληνίου Εκπαιδευτικού Συνεδρίου Δ.Ο.Ε. –

Η συνύπαρξη των παιδιών αποτελεί το πιο ουσιώδες ζήτημα στα πλαίσια του σχολείου ως προς την ανάπτυξη στάσεων ανοχής, αποδοχής και κοινωνικής συνείδησης. Για το λόγο αυτό η παιδαγωγός οφείλει να φέρεται με τον ίδιο τρόπο στα παιδιά με ειδικές ανάγκες, όπως δηλαδή θα φερόταν στα υπόλοιπα. Επιπρόσθετα, η ευαισθησία και η διακριτικότητα της εκπαιδευτικού αποτελούν τη βάση για την ορθή αντιμετώπιση των παιδιών αυτών. Ακόμη, το αίσθημα ανάγκης για συνεργασία με ειδικούς και με τους γονείς των παιδιών θεωρείται εξίσου βασικό για να μπορέσει η παιδαγωγός να έρθει πιο κοντά με το παιδί και να ανταποκριθεί στις ανάγκες.

2.6 Πολιτισμικός, γλωσσικός και θρησκευτικός πλουραλισμός

Μια από τις βασικότερες παιδαγωγικές αρχές στην προσχολική ηλικία θεωρείται ότι το κάθε σχολείο είναι αναγκαίο να μεταμορφώνεται κάθε φορά που καλωσορίζει το κάθε παιδί. Εντός αυτής της παιδαγωγικής αρχής δεν θα πρέπει να εξαιρούνται τα παιδιά των μεταναστών, τα αλλόγλωσσα και τα αλλόθρησκα παιδιά. Η όσο το δυνατόν ορθή αντιμετώπιση του πολιτισμικού, γλωσσικού και θρησκευτικού, κατέχει τον κυρίαρχο ρόλο στα πλαίσια της προσχολικής εκπαίδευσης στην Κύπρο. Όλα τα παιδιά είναι ίσα και έχουν παρόμοιες ανάγκες και αναζητούν σχεδόν ίδιες εμπειρίες¹⁷⁰.

Οι παιδαγωγοί, αλλά και τα παιδιά καλό είναι να σέβονται την διαφορετικότητα του καθενός, να καταπολεμούν και να αποφεύγουν τα διάφορα στερεότυπα. Τα παιδιά θα πρέπει να ενθαρρύνονται να αλληλεπιδρούν με όλα τα παιδιά, να επιλύουν προβλήματα με κοινωνικές διαστάσεις και να μάθουν να

Π.Ο.Ε.Δ. – Η προσχολική αγωγή στην Ελλάδα και στην Κύπρο – Πραγματικότητες και προοπτικές», Αθήνα

¹⁷⁰ Προδρόμου Πρόδρομος, (1993), «Κοινωνικές συντεταγμένες της προσχολικής εκπαίδευσης με ειδική αναφορά στην Κύπρο», Στο «Πρακτικά 6^{ου} Πανελληνίου Εκπαιδευτικού Συνεδρίου Δ.Ο.Ε. – Π.Ο.Ε.Δ. – Η προσχολική αγωγή στην Ελλάδα και στην Κύπρο – Πραγματικότητες και προοπτικές», Αθήνα

υπερασπίζονται τον εαυτό τους, να αναπτύξουν την ταυτότητα της ομάδας τους και τη θετική αυτοεικόνα, να σκέφτονται κριτικά για καταστάσεις και γεγονότα.

Πιο ειδικά η εκμάθηση μιας ξένης γλώσσας, πέρα από τη μητρική, χρίζεται ως μια αναμενόμενη και ενδιαφέρουσα διαδικασία για τις ηλικίες του παιδικού σταθμού καθώς τα παιδιά αναπτύσσουν ακόμα τη γλώσσα τους και υπάρχουν οι δυνατότητες για τέτοιες εμπειρίες. Κάθε παιδί είναι γνωστικά, γλωσσικά και συναισθηματικά συνδεδεμένο με τη γλώσσα και την κουλτούρα του οικογενειακού τους περιβάλλοντος.

Εξίσου σημαντικό θεωρείται το να γνωρίζει ο καθένας πως τα παιδιά της προσχολικής και πρώτης σχολικής ηλικίας είναι σε θέση να μάθουν και να προβάλλουν τις ικανότητες και τις γνώσεις τους με διάφορους τρόπους. Τέτοιους είδους τρόποι είναι η χρήση μουσικοκινητικών στοιχείων που προσφέρουν πολλαπλές και διαφορετικές ευκαιρίες στα παιδιά να ανακαλύψουν την γνώση και να αναπτύξουν την έκφραση μέσα από πολλαπλούς κώδικες επικοινωνίας.

Ωστόσο, εκτός από τα παραπάνω, η παιδαγωγός στην προσχολική ηλικία είναι σημαντικό να οργανώνεται και να καλωσορίζει τα αλλόγλωσσα παιδιά και τις οικογένειες τους, με τη βοήθεια κάποιων συγκεκριμένων μεθόδων διδασκαλίας είτε ατομικών είτε ομαδικών, που αφορούν την παροχή περισσότερου χρόνου για ανάπτυξη συγκεκριμένων δεξιοτήτων και την ανταπόκριση σε ερωτήματα, μέσα από την ανατροφοδότηση, την αξιολόγηση και την επιβράβευση. Ως επί το πλείστον η συνεργασία και η τακτική επικοινωνία με τους γονείς του παιδιού συμβάλλουν στη ενίσχυση της εικόνας του παιδιού για τη κουλτούρα και γλώσσα του στη μάθηση και την ανάπτυξη του.

Είναι ευρέως γνωστό πως η θρησκεία θεωρείται ένα κομμάτι της κοινωνικής εκμάθησης των παιδιών κατά την προσχολική και πρώτη σχολική ηλικία. Για το λόγο αυτό, κρίνεται αναγκαίο να εφαρμόζεται έτσι ώστε να προσφέρει βοήθεια στο παιδί να καταλάβει τον κόσμο μέσα από τις καταστάσεις της ζωής και τους προβληματισμούς του. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι η αίσθηση του θανάτου, «που πήγε ο παππούς μου που πέθανε». Ένα αξιόλογο σχολικό περιβάλλον που σέβεται, λανσάρει την αυτονομία του παιδιού και παρεμποδίζει την ανάπτυξη του

δογματισμού παρέχει δυνατότητες συσχέτισης των βιωματικών καταστάσεων της ζωής των παιδιών με την παράδοση και τον πολιτισμό¹⁷¹.

Πέρα από τα παραπάνω, η θρησκεία δίνει το έναυσμα να γίνουν αποδεκτά τα πιστεύω, οι συνήθειες και οι πρακτικές των αλλόθρησκων παιδιών που φοιτούν στον παιδικό σταθμό. Με την βοήθεια των δραστηριοτήτων που ελκύουν τα μικρά παιδιά γίνεται πιο αξιόπιστος ο ρόλος στη διαδικασία διερεύνησης και κριτικής των πληροφοριών και καταστάσεων και ενισχύεται η ηθική και η κοινωνική ανάπτυξη. Τέτοιου είδους δραστηριότητες που κρίνονται ως καταλληλότερες μέσα στα πλαίσια της θρησκευτικής μάθησης είναι η επίσκεψη σε διάφορους ναούς, η ακρόαση και συζήτηση ιστοριών, η παρατήρηση εικόνων από διάφορους ναούς, καθώς και η δημιουργία κατασκευών που σχετίζονται με διάφορες γιορτές.

2.7 Οικογένεια και παιδικός σταθμός

Όπως ήδη έχουμε αναφέρει παραπάνω, στα πλαίσια της εκπαιδευτικής δραστηριότητας στην προσχολική ηλικία στην Κύπρο, σημαντικό ρόλο παίζει η οικογένεια. Πρόκειται για τον βασικό «συνεργάτη» της παιδαγωγού και του σχολικού περιβάλλοντος, καθώς η σωστή επικοινωνία και η συνεργασία ενισχύει τις εμπειρίες μεταξύ των εκπαιδευτικών, των παιδιών και των γονέων. Θεωρητικά η μετάβαση των μικρών παιδιών από το οικογενειακό περιβάλλον στο πρώτο οργανωμένο εκπαιδευτικό σύνολο θα πρέπει να γίνεται με τον καλύτερο και ομαλό τρόπο. Είναι αρχικά δύσκολο να αποχωριστούν το χώρο τους και την οικογένεια τους και να προσαρμοστούν σε ένα εντελώς διαφορετικό περιβάλλον¹⁷².

¹⁷¹ Προδρόμου Πρόδρομος, (1993), «Κοινωνικές συντεταγμένες της προσχολικής εκπαίδευσης με ειδική αναφορά στην Κύπρο», Στο «Πρακτικά 6^{ου} Πανελλήνιου Εκπαιδευτικού Συνεδρίου Δ.Ο.Ε. – Π.Ο.Ε.Δ. – Η προσχολική αγωγή στην Ελλάδα και στην Κύπρο – Πραγματικότητες και προοπτικές», Αθήνα

¹⁷² Προδρόμου Πρόδρομος, (1993), «Κοινωνικές συντεταγμένες της προσχολικής εκπαίδευσης με ειδική αναφορά στην Κύπρο», Στο «Πρακτικά 6^{ου} Πανελλήνιου Εκπαιδευτικού Συνεδρίου Δ.Ο.Ε. –

Ωστόσο, παρατηρείται ότι τα μεγαλύτερα παιδιά κρατούν μία πιο θετική στάση απέναντι στο σχολείο και τη μάθηση. Σταδιακά, με την συμβολή της παιδαγωγού αλλά και των γονέων, η ανάπτυξη και η μάθηση τους βελτιώνεται σε σημαντικό βαθμό. Πιο αναλυτικά, θα πρέπει να υφίσταται μία άρτια σχέση μεταξύ των γονέων και της παιδαγωγού προκειμένου να αυξήσουν την αυτοεικόνα τους, να βελτιώσουν τις γνώσεις για την ανάπτυξη και μάθηση των παιδιών τους, να κρατήσουν μία θετική στάση προς τις γνώσεις και ικανότητες της παιδαγωγού και να λάβουν μέρος στο πρόγραμμα και στις εμπειρίες των παιδιών τους με ποικιλόμορφους τρόπους, όπως εκδρομές, εικαστικές δραστηριότητες. Επιπρόσθετα, η άρτια συνεργασία δίνει τη δυνατότητα στη παιδαγωγό να γνωρίσει καλύτερα την οικογένεια, να προσδιορίσει το χρόνο και τις δυνατότητες των γονέων και να επιτελέσει πιο αποτελεσματικά το έργο της¹⁷³.

2.8 Αξιολόγηση

Η αξιολόγηση των παιδιών, όπως προκύπτει από την βιβλιογραφία, πρέπει να γίνεται εντός του φυσικού περιβάλλοντος εκπαίδευσης και μέσα από μία καθημερινή παρατήρηση και καταγραφή της ανάπτυξης και μάθησης τους. Η έκφραση μίας παρατήρησης προς τα παιδιά (π.χ. την ώρα που παίζουν) θεωρείται ένας από τους πιο αξιόπιστους τρόπους απόκτησης πληροφοριών. Ακόμη, η παρατήρηση δύναται να γίνει με διάφορους τρόπους, είτε μέσα από σημειώσεις, μαγνητοφωνήσεις, λίστες ελέγχου, κ.ά. Η διαφορετικές μορφές των στρατηγικών και των τεχνικών αξιολόγησης αναγνωρίζει και αναβαθμίζει τις ατομικές διαφορές στην εκπαίδευση¹⁷⁴.

Π.Ο.Ε.Δ. – Η προσχολική αγωγή στην Ελλάδα και στην Κύπρο – Πραγματικότητες και προοπτικές», Αθήνα

¹⁷³ Παιδαγωγικό Ινστιτούτο Κύπρου, Υπηρεσία Ανάπτυξης προγραμμάτων, «Πρόγραμμα Σπουδών – Προσχολικής εκπαίδευσης», Υπουργείο Παιδείας και Πολιτισμού

¹⁷⁴ Παιδαγωγικό Ινστιτούτο Κύπρου, Υπηρεσία Ανάπτυξης προγραμμάτων, «Πρόγραμμα Σπουδών – Προσχολικής εκπαίδευσης», Υπουργείο Παιδείας και Πολιτισμού

Ένας σημαντικός και ποιοτικά αξιόπιστος τρόπος απόκτησης των πληροφοριών για την ανάπτυξη και μάθηση του παιδιού είναι το portfolio, το οποίο προσφέρει πιο ολοκληρωμένα το προφίλ του εκάστοτε παιδιού. Η διαδικασία που ακολουθείται για τη δημιουργία ενός portfolio περιλαμβάνει όλες τις δραστηριότητες, τους στόχους ως προς την ανάπτυξη του παιδιού καθώς και την ενεργή συμμετοχή των παιδιών στη συλλογή και διαμόρφωση του υλικού.

Η παρατήρηση ως κύριο μέσο αξιολόγησης γίνεται:

- Ø **Για τα παιδιά**, προκειμένου να αξιολογήσουν την ανάπτυξη, τη μάθηση, τα κίνητρα.
- Ø **Για τους γονείς**, προκειμένου να γνωρίζουν το πως εξελίσσεται το παιδί τους και το πρόγραμμα του σχολείου.
- Ø **Για τους παιδαγωγούς**, προκειμένου να προβαίνουν σε αναστοχασμό σχετικά με το πρόγραμμα τους, τα υλικά τους, την πρακτική τους, τον προγραμματισμό τους.
- Ø **Για την έρευνα**, προκειμένου να γίνεται συλλογή και επεξήγηση των αποτελεσμάτων σχετικά με τις καινούργιες μεθόδους εκπαίδευσης και προσέγγισης των παιδιών, των δεξιοτήτων και ικανοτήτων που αναμένεται να αναπτύξουν.

Με βάση τα παραπάνω χαρακτηριστικά, κρίνεται αναγκαίο να προσδιοριστούν τα στοιχεία που οφείλει να λαμβάνει υπόψη της η παιδαγωγός για τα καλύτερα αποτελέσματα της αξιολόγησης. Τα στοιχεία αυτά σχετίζονται:

- με τους λόγους αξιολόγησης οι οποίοι αφορούν το ποιον και τι αξιολογούν. Παραδείγματος χάρη, αν οι στόχοι που θέτονται αναφέρονται στην ανάπτυξη των παιδιών γενικά, ή στις ειδικές δεξιότητες,
- με τον χρόνο, πότε επιλέγουν να αξιολογήσουν. Παραδείγματος χάρη, είτε στην αρχή ενός project, είτε στο τέλος μιας δραστηριότητας, ή στο τέλος του χρόνου,
- με τον τρόπο, όπως μέσα από παρατήρηση, παιχνίδι, δομημένη δραστηριότητα, ατομικά, ομαδικά κ.ά..

Ολοκληρώνοντας, με την έμφαση στους συγκεκριμένους τομείς ανάπτυξης και τρόπους οργάνωσης της μάθησης θέλουμε να διασφαλίσουμε την ανάπτυξη ικανοτήτων, δεξιοτήτων, στάσεων και γνώσεων «που εντάσσονται στην ολόπλευρη

ανάπτυξη των μαθητών και των μαθητριών προς την κατεύθυνση ενός δημιουργικού, κοινωνικού και ικανού για συνεργασία ανθρώπου που συμμετέχει ενεργητικά στην παραγωγή πολιτισμού και κοινωνικού πλούτου»¹⁷⁵.

2.9 Τομείς Ανάπτυξης

Στα πλαίσια ενός αναλυτικού προγράμματος, το βασικότερο ρόλο παίζει ο προσδιορισμός και η αναλυτική περιγραφή των διάφορων τομέων ανάπτυξης του παιδιού. Πολλές φορές είναι συχνό το φαινόμενο να γίνεται αναφορά στους τομείς ανάπτυξης των παιδιών, οι οποίοι είναι εξής¹⁷⁶:

1. Η προσωπική και κοινωνική συνειδητοποίηση
2. Συναισθηματική ισορροπία του παιδιού
3. Κινητικές ικανότητες
4. Γνωστική ανάπτυξη

Σύμφωνα με τους τομείς ανάπτυξης, η επιθυμία περιστρέφεται γύρω από το γεγονός ότι τα παιδιά πρόκειται να αναπτύξουν στάσεις, ικανότητες, δεξιότητες και γνώσεις μέσα από αναπτυξιακά και μεθοδολογικά κατάλληλες εμπειρίες. Η έμφαση των παραπάνω τομέων, διαφέρει ανάλογα με τις ανάγκες κάθε παιδιού.

Σε γενικές γραμμές η συναισθηματική ισορροπία αποτελεί τη βάση πάνω στην οποία τα παιδιά θα αναπτύξουν τους υπόλοιπους τομείς καλύτερα. Επίσης ο τομέας των κινητικών δεξιοτήτων αποτελεί ορόσημο για την πρώτη περίοδο αφού τα παιδιά περνούν από τεράστιες αλλαγές καθώς η φυσική ανάπτυξη εξελίσσεται ραγδαία. Τα παιδιά περνάνε από το να είναι ξαπλωμένα, στο να κρατάνε το κεφάλι τους, να κάθονται, να μπουσουλούν, να περπατούν και σιγά σιγά να τρέχουν. Τα επίπεδα ανάπτυξης σε αυτές τις φάσεις εξαρτώνται τόσο από το ρυθμό του κάθε παιδιού αλλά και τις εμπειρίες-προκλήσεις που του προσφέρουν οι ενήλικες γύρω του και το περιβάλλον του¹⁷⁷.

Ο κάθε τομέας παρουσιάζεται με συγκεκριμένη δομή η οποία αναφέρεται σε άξονες, επιδιώξεις και πρακτικές εφαρμογές. Οι άξονες, είναι το γενικότερο πλαίσιο

¹⁷⁵ Παιδαγωγικό Ινστιτούτο Κύπρου, Υπηρεσία Ανάπτυξης προγραμμάτων, «Πρόγραμμα Σπουδών – Προσχολικής εκπαίδευσης», Υπουργείο Παιδείας και Πολιτισμού

¹⁷⁶ Καραβίδα Βασιλική (2009), Άρθρο στο Παιδαγωγικός Λόγος με τίτλο «Τομείς ανάπτυξης και αγωγής του παιδιού προσχολικής ηλικίας».

¹⁷⁷ Καραβίδα Βασιλική (2009), Άρθρο στο Παιδαγωγικός Λόγος με τίτλο «Τομείς ανάπτυξης και αγωγής του παιδιού προσχολικής ηλικίας».

ικανοτήτων του κάθε τομέα. Οι επιδιώξεις αποτελούν συγκεκριμένες ικανότητες ή δεξιότητες που αναμένουμε να καλλιεργήσουν τα παιδιά και οι πρακτικές εφαρμογές αναφέρονται σε ενδεικτικές δραστηριότητες που υποστηρίζουν τους άξονες και ικανοποιούν τις επιδιώξεις. Λόγω του εύρους των ηλικιών σε κάθε πρακτική εφαρμογή αναφερόμαστε στις αναμενόμενες προσδοκίες καλύπτοντας το πλαίσιο γέννηση-προδημοτική ηλικία.

2.9.1 Η προσωπική και κοινωνική συνειδητοποίηση

Όσον αφορά την προσωπική και κοινωνική συνειδητοποίηση, πρόκειται για τον τομέα ανάπτυξης που στηρίζεται στην ανάπτυξη των παιδιών τόσο σε προσωπικό όσο και κοινωνικό επίπεδο. Στον τομέα αυτό μεγαλύτερη προσοχή δίνεται στην ανάπτυξη των σχέσεων, της ανεξαρτησίας, της προσωπικής υγείας, της αυτοεξυπηρέτησης και ασφάλειας, της ταυτότητας του φύλου και της συνεργασίας (βλ. Παράρτημα, Πίνακα 3)¹⁷⁸.

2.9.2 Συναισθηματική ισορροπία του παιδιού

Στον τομέα της συναισθηματικής ισορροπίας, αυτό που επιχειρείται είναι η ανάπτυξη των παιδιών σε συναισθηματικό επίπεδο, με τη βοήθεια της κατανόησης, της αποδοχής και της εξωτερίκευσης των συναισθημάτων, της ανάπτυξης των δεξιοτήτων επιβίωσης και των σχέσεων εμπιστοσύνης (βλ. Παράρτημα, Πίνακα 4)¹⁷⁹.

2.9.3 Κινητικές ικανότητες

¹⁷⁸ Προδρόμου Πρόδρομος, (1993), «Κοινωνικές συντεταγμένες της προσχολικής εκπαίδευσης με ειδική αναφορά στην Κύπρο», Στο «Πρακτικά 6^{ου} Πανελλήνιου Εκπαιδευτικού Συνεδρίου Δ.Ο.Ε. – Π.Ο.Ε.Δ. – Η προσχολική αγωγή στην Ελλάδα και στην Κύπρο – Πραγματικότητες και προοπτικές», Αθήνα

¹⁷⁹ Προδρόμου Πρόδρομος, (1993), «Κοινωνικές συντεταγμένες της προσχολικής εκπαίδευσης με ειδική αναφορά στην Κύπρο», Στο «Πρακτικά 6^{ου} Πανελλήνιου Εκπαιδευτικού Συνεδρίου Δ.Ο.Ε. – Π.Ο.Ε.Δ. – Η προσχολική αγωγή στην Ελλάδα και στην Κύπρο – Πραγματικότητες και προοπτικές», Αθήνα

Οι κινητικές ικανότητες αφορούν κυρίως δεξιότητες που έχουν άμεση σχέση με την βιοσωματική ανάπτυξη, δίνοντας περισσότερη προσοχή σε δεξιότητες όπως ο συντονισμός ποδιού-ματιού ή χεριού-ματιού, ο έλεγχος του σώματος, η σταθερότητα και η ισορροπία (π.χ. τρέξιμο). Τα παιδιά που βρίσκονται στην προσχολική ηλικία γνωρίζουν καλύτερα τον εαυτό και το περιβάλλον τους μέσα από μία γκάμα ικανοτήτων κίνησης, οι οποίες μεγιστοποιούνται με πολύ γρήγορα. Τους δίνεται η δυνατότητα να χρησιμοποιήσουν τα διάφορα αντικείμενα και να ερευνήσουν το περιβάλλον με τη βοήθεια των αισθήσεων τους. Με τον τρόπο αυτό, εμπλουτίζουν τις γνώσεις και τις εμπειρίες τους, οι οποίες στο μέλλον θα δημιουργήσουν τη βάση για ολοκληρωτική τους ανάπτυξη¹⁸⁰.

Σύμφωνα με το Κυπριακό πρότυπο αγωγής στην προσχολική ηλικία υφίστανται τρεις τομείς της κινητικής ανάπτυξης των παιδιών.

- *Η χρήση, ο συντονισμός και ο έλεγχος των μεγάλων μυών.*
- *Η χρήση, ο συντονισμός και ο έλεγχος των μικρών μυών.*
- *Προσωπική υγεία και ασφάλεια (ικανότητες αυτοεξυπηρέτησης).*

2.9.4 Γνωστικό αντικείμενο

Η γνωστική ανάπτυξη του παιδιού αποτελεί τη μέθοδο, μέσω της οποίας το παιδί καταλαβαίνει πως λειτουργεί ο κοινωνικός του περίγυρος. Πρόκειται για μία μέθοδο, η οποία μεταβάλλεται σε τακτά χρονικά διαστήματα και διαμορφώνεται ανάλογα με τις νέες πληροφορίες και τα καινούργια πρότυπα. Η γνωστική ανάπτυξη προκειμένου να επιφέρει θετικά αποτελέσματα εξαρτάται, εκτός από το μυαλό του ατόμου, από τη συμβολή του πολιτισμικού και κοινωνικού περιβάλλοντος του ατόμου. Το παιδί αναπτύσσοντας τις νοητικές λειτουργίες της μνήμης, της αντίληψης,

¹⁸⁰ Παιδαγωγικό Ινστιτούτο Κύπρου, Υπηρεσία Ανάπτυξης προγραμμάτων, «Πρόγραμμα Σπουδών – Προσχολικής εκπαίδευσης», Υπουργείο Παιδείας και Πολιτισμού

της περιέργειας, της φαντασίας, της σκέψης, της γλώσσας, της προσοχής θα πρέπει να εμπλουτίσει και να βελτιώσει στο έπακρο τις φυσικές του ικανότητές¹⁸¹.

Η εφαρμογή των διαφόρων γνωστικών αντικειμένων, όπως μαθηματικά, γλώσσα, φυσική και μουσική αγωγή, εικαστική αγωγή, ενδείκνυται να γίνεται έτσι ώστε να βασίζεται στην ολοκληρωτική ανάπτυξη των παιδιών σε όλους τους τομείς ανάπτυξης. Εντός αυτού του πλαισίου το εκάστοτε γνωστικό αντικείμενο είναι το μέσο για την επίτευξη μίας ισορροπημένης ανάπτυξης των παιδιών στους επιμέρους τομείς ανάπτυξης. Παρακάτω δίνονται παραδείγματα για κάθε γνωστικό αντικείμενο.

Μαθηματικά

Σύμφωνα με τους παιδαγωγούς, όπως ο Dewey, ο Rousseau, ο Pestalozzi και λαμβάνοντας υπόψη τις εκτιμήσεις των πιο σύγχρονων θεωρητικών, όπως ο Piaget, ο Vygotsky και ο Bruner, προκύπτει ότι ο σκοπός κάθε προγράμματος Πρώτης Αγωγής και Εκπαίδευσης είναι η εξασφάλιση των παιδοκεντρικών αντιλήψεων. Όπως προκύπτει από τη βιβλιογραφία, κάθε πρόγραμμα πρέπει να περιλαμβάνει συγκεκριμένες βασικές παιδαγωγικές αρχές. Στο συγκεκριμένο πλαίσιο, την βασική θέση καταλαμβάνουν οι παρακάτω αρχές:

(α) Διασφάλιση της ολόπλευρης ανάπτυξης του παιδιού.

(β) Ανταπόκριση στις εκπαιδευτικές ανάγκες του κάθε παιδιού, διασφάλιση και προώθηση της ποικιλομορφίας και της διαφορετικότητας.

(γ) Διασφάλιση προσεγγίσεων που προάγουν τη διερεύνηση, το παιχνίδι, τη συζήτηση.

Ξεκινώντας από τα Μαθηματικά σε Προγράμματα Προσχολικής Αγωγής θα πρέπει να διαμορφωθεί ένα πλαίσιο προσέγγισης, το οποίο να περιλαμβάνει όλα τις παραπάνω αρχές. Επομένως, σε πρώτο στάδιο είναι βασικό να προσδιοριστεί ότι ο σκοπός των μαθηματικών στην προσχολική ηλικία θα πρέπει να είναι η στήριξη της ολόπλευρης ανάπτυξης του παιδιού. Πιο ειδικά, η εφαρμογή των μαθηματικών είναι το μέσο, που με τις κατάλληλες προσεγγίσεις δύναται να στηρίζει, όπως ήδη έχουμε αναφέρει, την ολόπλευρη ανάπτυξη όλων των παιδιών. Επιπλέον, οι επιδιώξεις αυτού του γνωστικού αντικειμένου θα πρέπει να στηρίζουν αυτό το πλαίσιο στο έπακρο, και στη συνέχεια να εφαρμόζονται παιδαγωγικές προσεγγίσεις, μέσω των οποίων να

¹⁸¹ Καραβίδα Βασιλική (2009), Άρθρο στο Παιδαγωγικός Λόγος με τίτλο «Τομείς ανάπτυξης και αγωγής του παιδιού προσχολικής ηλικίας».

διασφαλίζουν τις παιδοκεντρικές αντιλήψεις και να προάγουν διαδικασίες διερεύνησης, παιχνιδιού και συζήτησης¹⁸².

Το συγκεκριμένο πλαίσιο συνδέεται κατά κύριο λόγο με τις σύγχρονες τάσεις οι οποίες είναι το αποτέλεσμα από τις παγκόσμιες έρευνες στον τομέα της Διδακτικής των Μαθηματικών. Ο απώτερος σκοπός των μαθηματικών στην προσχολική ηλικία στην Κύπρο, είναι η απόκτηση μαθηματικής σκέψης και η στήριξη της γενικότερης ολόπλευρης ανάπτυξης του παιδιού. Τα παιδιά στην προσχολική ηλικία δεν απαιτείται να «μάθουν» μαθηματικά αλλά να αναπτύξουν την σκέψη τους σαν μαθηματικοί και κατά συνέπεια να εφεύρουν τα μαθηματικά.

Πέρα από την παιδοκεντρική διάσταση που προκύπτει από την εν λόγω εκπαιδευτική διαδικασία, η εφαρμογή των μαθηματικών στην προσχολική ηλικία καθίσταται ως μια προσωπική και ανθρώπινη υπόθεση και δίνει τη δυνατότητα στο κάθε παιδί να χρησιμοποιήσει τις μαθηματικές του αντιλήψεις και τις δραστηριότητες στις προσωπικές του ανάγκες και δυνατότητες. Με λίγα λόγια το γνωστικό αυτό αντικείμενο στην προσχολική ηλικία, σύμφωνα με το Κυπριακό Πρότυπο Εκπαίδευσης, προσδιορίζονται μέσα από τους πέντε μαθησιακούς άξονες που ακολουθούν:

1. *Δεξιότητες*
2. *Στάσεις*
3. *Επιστημολογική Ετοιμότητα*
4. *Εμπειρίες και*
5. *Εννοιολογική Κατανόηση*

Όταν έρθει η στιγμή που φεύγει το παιδί από τον παιδικό σταθμό ή τελειώνει το νηπιαγωγείο θα πρέπει να έχει εμπλουτίσει σε μεγάλο βαθμό τις ικανότητες και τις δεξιότητες του που συμβάλλουν στη διαμόρφωση της βάσης του μαθηματικού γραμματισμού. Τα παιδιά στην προσχολική ηλικία έρχονται σε επαφή με ποικιλία μαθηματικών εννοιών, όπως αριθμοί, γεωμετρικά σχήματα, μεγέθη, μέσα από δραστηριότητες που δίνουν ιδιαίτερη βαρύτητα στην καλλιέργεια δεξιοτήτων. Έτσι αποκτούν ποικιλόμορφες και πλούσιες εμπειρίες. Οι συγκεκριμένες εμπειρίες θα στηρίξουν την εννοιολογική κατανόηση, η οποία δεν είναι πάντα εφικτή ή/και απαραίτητη στη προσχολική ηλικία. Επιπρόσθετα, τα νήπια και τα προνήπια, με τη βοήθεια των επιλεγμένων διδακτικών προσεγγίσεων, θα κατανοήσουν τη φύση του

¹⁸² Παιδαγωγικό Ινστιτούτο Κύπρου, Υπηρεσία Ανάπτυξης προγραμμάτων, «Πρόγραμμα Σπουδών – Προσχολικής εκπαίδευσης», Υπουργείο Παιδείας και Πολιτισμού

αντικείμενου (επιστημολογική ετοιμότητα) σχετικά με τα μαθηματικά, αλλά και στάσεις σχετικά με τα μαθηματικά ως αντικείμενο έρευνας και με τη μάθηση¹⁸³.

Σύμφωνα με το παρόν πλαίσιο, μεγαλύτερη βαρύτητα δίνετε στην απόκτηση εμπειριών, στην καλλιέργεια επιστημολογικής ετοιμότητας και στην ανάπτυξη δεξιοτήτων στάσεων. Την δεύτερη θέση στις επιδιώξεις καταλαμβάνει η εννοιολογική κατανόηση. Ωστόσο, σχετικά με τις διάφορες θεματικές ενότητες που αποτελούν το θέμα για μαθηματικές δραστηριότητες, όπως αριθμοί, γεωμετρία, μεγέθη, μεγαλύτερη περισσότερη βαρύτητα δίνεται στην απόκτηση εμπειριών, εφόσον η εννοιολογική κατανόηση είναι αδύνατη χωρίς εμπειρίες. Ακολουθεί μια γενική παρουσίαση του περιεχομένου για κάθε μαθησιακό άξονα.

Επομένως, μια μαθηματική δραστηριότητα θα πρέπει να ορίζει τα εξής:

(α) ποια ή ποιες δεξιότητες θα αναπτυχθούν,

(β) ποια ή ποιες στάσεις θα αναπτυχθούν,

(γ) ποιες εμπειρίες θα αποκτηθούν σε σχέση με τις μαθηματικές έννοιες και

(δ) ποιο ή ποια μηνύματα θα ενισχυθούν σε σχέση με τη φύση των μαθηματικών

(επιστημολογική ετοιμότητα).

- **Δεξιότητες:** Θεωρείται βασικό να προσδιορίσουμε ότι στην προσχολική ηλικία, όπως ορίζει το Κυπριακό Πρότυπο Εκπαίδευσης, δεν ενδείκνυται να λαμβάνεται υπόψη ότι πρέπει να καλυφθεί μία συγκεκριμένη ύλη με την παραδοσιακή έννοια. Επομένως, τα παιδιά δεν είναι υποχρεωμένα να αποκτήσουν εμπειρίες σχετικά με τα πάντα. Αυτό όμως που πρέπει να διευκρινιστεί είναι η βασική επιδίωξη της παιδαγωγού προς το παιδί, ολοκληρώνοντας τον κύκλο φοίτησής του σε προγράμματα προσχολικής αγωγής και εκπαίδευσης, είναι να έχει αναπτύξει κατά το μέγιστο όλες ακόλουθες δεξιότητες:

Û Παρατήρηση

Û Ταξινόμηση (Ομαδοποίηση, Σειροθέτηση, Μοτίβο)

Û Μέτρηση

Û Επικοινωνία

Û Λύση προβλήματος

Û Αναγνώριση Δεδομένων και Ζητούμενου

¹⁸³ Προδρόμου Πρόδρομος, (1993), «Κοινωνικές συντεταγμένες της προσχολικής εκπαίδευσης με ειδική αναφορά στην Κύπρο», Στο «Πρακτικά 6^{ου} Πανελληνίου Εκπαιδευτικού Συνεδρίου Δ.Ο.Ε. – Π.Ο.Ε.Δ. – Η προσχολική αγωγή στην Ελλάδα και στην Κύπρο – Πραγματικότητες και προοπτικές», Αθήνα

- *Û Σχεδιασμός και Έλεγχος Στρατηγικής*
- *Û Διατύπωση Προβλημάτων*
- *Û Ερμηνεία Παρατήρησης*
- *Û Διατύπωση Υπόθεσης*
- *Û Εξαγωγή Συμπερασμάτων και Γενικεύσεων*
- **Στάσεις:** Η καλλιέργεια των στάσεων είναι μία ευρύτερη επιδίωξη όλων των γνωστικών αντικειμένων που απαιτεί χρόνο, συνέπεια δραστηριοτήτων και διαρκή προσπάθεια. Ακολουθούν ορισμένα παραδείγματα στάσεων, τα οποία είναι εφικτό να καλλιεργηθούν μέσα από μαθηματικές δραστηριότητες.
 - *Û Περιέργεια*
 - *Û Ευελιξία*
 - *Û Απόλαυση προκλήσεων*
 - *Û Σεβασμός των απόψεων και εκτίμηση των απόψεων άλλων*
 - *Û Επιθυμία για εξεύρεση 'καλύτερης' λύσης και στρατηγικής*
 - *Û Δεκτικότητα στο λάθος, στο ρίσκο και στην πιθανότητα αποτυχίας*
 - *Û Δεκτικότητα στην κριτική*
 - *Û Προθυμία για αλλαγή στρατηγικής*
 - *Û Επιθυμία για εξεύρεση περισσότερων λύσεων*
 - *Û Επιθυμία για πειραματισμό*
 - *Û Επιμονή στην εξεύρεση λύσης και ολοκλήρωση της διαδικασίας*
 - *Û Επιθυμία για συνέχεια της προσπάθειας σε περίπτωση αποτυχίας*
 - *Û Επιθυμία για συμμετοχή σε ομαδική εργασία και συνεργασία*
 - *Û Αυτοπεποίθηση*
 - *Û Διάθεση για αυτοκριτική*
 - *Û Διάθεση για συμβολή στην προσπάθεια άλλων*
- **Επιστημολογική Ετοιμότητα:** Πρόκειται για μια από τις πιο σημαντικές επιδιώξεις των μαθηματικών στην εκπαίδευση, μέσω της οποίας, τα παιδιά αναπτύσσουν γνώση για το ίδιο το αντικείμενο των μαθηματικών. Για το λόγο αυτό καλείται ως επιστημολογική ετοιμότητα. Τα παιδιά ενδείκνυται να καταλάβουν πως λειτουργούν τα μαθηματικά. Πιο ειδικά, θα πρέπει το πλαίσιο, εντός του οποίου γίνεται η οργάνωση των δραστηριοτήτων, να

παρέχεται στα παιδιά κάθε βοήθεια προκειμένου να αντιληφθούν ανάμεσα σε άλλα ότι¹⁸⁴

- Û ...τα μαθηματικά είναι άμεσα συνδεδεμένα με τις ανθρώπινες ανάγκες,
- Û ...τα μαθηματικά είναι άμεσα συνδεδεμένα με την καθημερινή ζωή,
- Û ...τα μαθηματικά είναι ένα ανθρώπινο, κοινωνικό προϊόν,
- Û ...ο καθένας μπορεί να 'ανακαλύψει' μαθηματικά,
- Û ...ο καθένας μπορεί να 'ανακαλύψει' τα δικά του μαθηματικά,
- Û ...το λάθος, η αποτυχία και η διαφωνία είναι σημαντικό κομμάτι στην εξέλιξη των μαθηματικών,
- Û ...τα μαθηματικά έχουν ιστορία, εξελίσσονται και αλλάζουν,
- Û ...τα δικά μου μαθηματικά μπορεί να είναι διαφορετικά από του άλλου,
- Û ...η δημιουργικότητα και η φαντασία είναι σημαντικό κομμάτι των μαθηματικών,

- **Εμπειρίες:** Προκειμένου να γίνει μία ολοκληρωμένη προσέγγιση στο θέμα των εμπειριών ακολουθείται η βασική ιδέα της θεωρίας του Bruner (1960). Σύμφωνα με αυτή τη θεωρία, κάθε θέμα μπορεί να διδαχθεί αποτελεσματικά με τρόπο πνευματικά έντιμο σε οποιοδήποτε παιδί που βρίσκεται στο στάδιο της ανάπτυξης. Έχοντας ως γνώμονα τη συγκεκριμένη υπόθεση, οποιοδήποτε κομμάτι γνώσης στα μαθηματικά είναι εφικτό να θεωρηθεί ως θέμα για μια μαθηματική δραστηριότητα, αρκεί όμως η δραστηριότητα να διαθέτει τις κατάλληλες προδιαγραφές και να προσαρμόζεται ανάλογα με τα παιδιά που παίρνουν μέρος. Ωστόσο, πέρα από τα παραπάνω δεν σημαίνει ότι στη προσχολική ηλικία η παιδαγωγός είναι υποχρεωμένη να διδάξει τα πάντα. Αυτό που οφείλει η παιδαγωγός, με βάση τις ήδη υπάρχουσες εμπειρίες, τις ιδιαίτερες ανάγκες και τα ενδιαφέροντα, των παιδιών να χρησιμοποιεί τις εμπειρίες που αποτελούν το θέμα των δραστηριοτήτων της και θα της δώσουν τη δυνατότητα να πετύχει τους στόχους της (δεξιότητες, στάσεις, επιστημολογική ετοιμότητα). Παρακάτω παρουσιάζεται ένας επιλεκτικός κατάλογος εμπειριών με δύο διαφορετικές θεματικές ενότητες. Μέσα από τον εν λόγω κατάλογο, γίνεται γνωστό ότι εφαρμόζονται με απλό τρόπο οι γνώσεις. Θεωρείται ιδιαίτερα σημαντικό να τονιστεί πως ο σκοπός των

¹⁸⁴ Προδρόμου Πρόδρομος, (1993), «Κοινωνικές συντεταγμένες της προσχολικής εκπαίδευσης με ειδική αναφορά στην Κύπρο», Στο «Πρακτικά 6^{ου} Πανελληνίου Εκπαιδευτικού Συνεδρίου Δ.Ο.Ε. – Π.Ο.Ε.Δ. – Η προσχολική αγωγή στην Ελλάδα και στην Κύπρο – Πραγματικότητες και προοπτικές», Αθήνα

δραστηριοτήτων που θα διαμορφωθούν είναι, το παιδί μέσα από την συμμετοχή του σε διαδικασίες, όπως η λύση προβλήματος, οι κατασκευές, ο πειραματισμός και παιχνίδια να αποκτήσει εμπειρίες, τις οποίες θα παρουσιάσει μέσα από διάφορες προσωπικές μορφές αναπαράστασης. Οι παρούσες εμπειρίες είναι απαραίτητες καθώς στηρίζουν την εννοιολογική κατανόηση σε μεταγενέστερο στάδιο¹⁸⁵.

1. Θεματική Ενότητα: Αριθμοί

- Ένας αριθμός προσδιορίζει το πλήθος των αντικειμένων σε ένα σύνολο
- Οι αριθμοί είναι χρήσιμοι για σκοπούς επικοινωνίας
- Για την αναπαράσταση του πλήθους των αντικειμένων σε ένα σύνολο (δηλαδή ενός αριθμού) μπορούν να χρησιμοποιηθούν διάφορα σύμβολα ή τρόποι αναπαράστασης.
- Υπάρχουν αριθμητικά σύμβολα που είναι κατανοητά από πολλούς ανθρώπους (συμβατικά αριθμητικά σύμβολα).
- Υπάρχουν διάφορα είδη αριθμών (π.χ. μονοί/ζυγοί)
- Ένας αριθμός μπορεί να προκύψει από την πρόσθεση/αφαίρεση/πολλαπλασιασμό/διαίρεση δύο ή περισσότερων αριθμών.

2. Θεματική Ενότητα: Δυσδιάστατα Γεωμετρικά Σχήματα

- Υπάρχει μεγάλη ποικιλία σχημάτων.
- Τα σχήματα μπορεί να ομαδοποιηθούν σε διάφορες κατηγορίες με βάση διάφορα χαρακτηριστικά τους.
- Όλες οι πλευρές ενός είναι ίσες.
- Όλες οι γωνίες ενός είναι ίσες.
- Ένα τρίγωνο μπορεί να έχει τρεις ίσες πλευρές (ισόπλευρο), δύο ίσες πλευρές και μια διαφορετική (ισοσκελές), ή τρεις άνισες πλευρές (σκαληνό).
- Οι γωνίες όλων των ισόπλευρων τριγώνων είναι ίσες.
- Όλες οι γωνίες του ορθογωνίου είναι ίσες μεταξύ τους (ορθές).

¹⁸⁵ Παιδαγωγικό Ινστιτούτο Κύπρου, Υπηρεσία Ανάπτυξης προγραμμάτων, «Πρόγραμμα Σπουδών – Προσχολικής εκπαίδευσης», Υπουργείο Παιδείας και Πολιτισμού

- Υπάρχουν γωνίες που είναι μεγαλύτερες/πιο ανοικτές από τη γωνιά του ορθογωνίου (αμβλείες), και γωνίες που είναι μικρότερες/πιο κλειστές από τη γωνιά του ορθογωνίου (οξείες).
- Κάθε σχήμα έχει συγκεκριμένο αριθμό γωνιών.
- Κάθε σχήμα έχει συγκεκριμένο αριθμό πλευρών.
- Ο αριθμός των γωνιών ενός σχήματος είναι ο ίδιος με τον αριθμό των πλευρών του.
- Ο κύκλος έχει μηδέν γωνίες και μηδέν πλευρές.
- Το μέγεθος μιας γωνιάς είναι ανεξάρτητο από το μέγεθος των πλευρών που τη δημιουργούν
- Οι απέναντι πλευρές ενός ορθογωνίου είναι ίσες.
- Το άθροισμα των γωνιών ενός οποιουδήποτε τετράπλευρου σχηματίζει ένα κύκλο (ισούται με 360°).
- Το άθροισμα των γωνιών ενός οποιουδήποτε τριγώνου σχηματίζει μια ευθεία γραμμή (ισούται με 180°).

Γλώσσα

Το γνωστικό αντικείμενο της Γλωσσικής αγωγής έχει ως σκοπό κατά την προσχολική περίοδο να παρέχει όλες τις κατάλληλες εμπειρίες μέσα στα πλαίσια των ενδιαφερόντων και των ικανοτήτων των παιδιών προκειμένου να αναπτύξουν ικανότητες επικοινωνίας (λεκτικής και μη), δεξιότητες χρήσης του προφορικού και γραπτού λόγου και να καλλιεργήσουν στάσεις θετικής επαφής με τη γλώσσα και τη λογοτεχνία. Η ανάπτυξη της γλώσσας και η ευχέρεια επικοινωνίας εξαρτώνται άμεσα από τις επαφές και τις σχέσεις με τους άλλους¹⁸⁶.

1. Για την πρώτη περίοδο (γέννηση-3 χρόνων) η σχέση των παιδιών με τη γλώσσα αναπτύσσεται κυρίως όταν:

- “ έρχονται σε επαφή με άλλους, ανταποκρίνονται σε λεκτικές και μη προσπάθειες επαφής,
- “ επικοινωνούν τις ανάγκες τους χρησιμοποιώντας εκφράσεις προσώπου, ήχους, λέξεις ή και προτάσεις,

¹⁸⁶ Παιδαγωγικό Ινστιτούτο Κύπρου, Υπηρεσία Ανάπτυξης προγραμμάτων, «Πρόγραμμα Σπουδών – Προσχολικής εκπαίδευσης», Υπουργείο Παιδείας και Πολιτισμού

- “ αναγνωρίζουν και συλλέγουν πληροφορίες για ανθρώπους, αντικείμενα, καταστάσεις,
- “ αρχίζουν να πειραματίζονται με ήχους (επαναλαμβάνουν ή συνδυάζουν ήχους σκόπιμα),
- “ απολαμβάνουν την ακρόαση και απλή επαναδιήγηση ιστοριών με έμφαση στην δομή της ιστορίας.

2. Για τη δεύτερη περίοδο (3-6 χρόνων) περιληπτικές αναπτυξιακές μεταβολές αναφέρονται πιο συγκεκριμένα

- “ στο παιχνίδι ήχων, επαφή με ομοιοκαταληξία,
- “ στην χαρά της επαφή με τα βιβλία,
- “ στην ακρόαση, επαναδιήγηση και δημιουργία καινούριων ιστοριών,
- “ στη διατύπωση απόψεων με συντακτικά αποδεχτές νόρμες,
- “ στη συμμετοχή στο διάλογο και τη συζήτηση,
- “ στην κατανόηση ότι τα σύμβολα μπορούν να χρησιμοποιηθούν ως μέσο επικοινωνίας,
- “ στην επαφή με έννοιες του γραπτού λόγου,
- “ στην αποκωδικοποίηση του έντυπου λόγου.

Παρακάτω γίνεται ένας διαχωρισμός των αξόνων που συνθέτουν τη γλώσσα και συγκεκριμένων επιδιώξεων στις οποίες θα στηρίζεται η οργάνωση του «μαθήματος» μέσα από ενδεικτικές πρακτικές εφαρμογές οι οποίες θα πλαισιώσουν τις εμπειρίες των παιδιών¹⁸⁷.

Εικαστικές τέχνες

Οι Εικαστικές Τέχνες είναι συνδεδεμένες με την καθημερινή ζωή του ανθρώπου και λειτουργούν ως αναπόσπαστο κομμάτι του τοπικού και παγκόσμιου

¹⁸⁷ Παιδαγωγικό Ινστιτούτο Κύπρου, Υπηρεσία Ανάπτυξης προγραμμάτων, «Πρόγραμμα Σπουδών – Προσχολικής εκπαίδευσης», Υπουργείο Παιδείας και Πολιτισμού

πολιτισμού. Οι εικαστικές τέχνες απαιτούν την χρήση εκφραστικών μέσων, με τα οποία διαμορφώνονται οι εμπειρίες, τα συναισθήματα και οι ιδέες, και επιπλέον εμπεριέχουν διανοητικές λειτουργίες εφόσον απαιτούν μνήμη, αντίληψη και σχηματισμό εννοιών. Με αυτόν τον τρόπο προάγεται η ολόπλευρη ανάπτυξη των παιδιών. Μέσα από τις Εικαστικές Τέχνες δίνεται η δυνατότητα στον άνθρωπο να δημιουργεί, να επικοινωνεί και να διατηρεί τον πολιτισμό και το περιβάλλον του. Επιπρόσθετα, καλλιεργεί το σεβασμό και την κατανόηση προς τους άλλους ανθρώπους. Ακόμη, στην παρούσα εποχή το πεδίο των Εικαστικών Τεχνών παίζει σημαντικό ρόλο, εφόσον ερμηνεύει τις πρακτικές εφαρμογές της εικόνας (π.χ. φωτογραφία, διαφήμιση, ψηφιακή εικόνα) οι οποίες καθορίζουν τον τρόπο ζωής και σκέψης των ατόμων. Επομένως, δημιουργείται έτσι η ανάγκη για σύνδεση της εικαστικής εκπαίδευσης με θέματα που σχετίζονται με την ίδια τη ζωή και τις εμπειρίες των παιδιών, που λανσάρουν τη δημιουργικότητα και την κριτική σκέψη με τη βοήθεια αυθεντικών πλαισίων και καταστάσεων¹⁸⁸.

Θέτοντας ως στόχο τη διαμόρφωση μιας υγιούς κοινωνίας, η εκπαίδευση στις Εικαστικές Τέχνες δεν προσφέρει μόνο ουσιαστική γνώση αλλά είναι εφικτό να θεωρηθεί ως ένα ισχυρό μέσο για την ανάπτυξη δημιουργικών ατόμων. Τα άτομα αυτά έχουν τη δυνατότητα να χρησιμοποιούν την εικαστική γλώσσα, τις δεξιότητες αισθητικής κρίσης και σκέψης, την ευαισθησία, την ικανότητα της επικοινωνίας, τη δημιουργική έκφραση και την αντιμετώπιση των προκλήσεων.

Εντός αυτού του πλαισίου, η μάθηση και η χρήση των Εικαστικών Τεχνών στηρίζεται στις εμπειρίες, στα ενδιαφέροντα και στις ικανότητες των παιδιών και επικεντρώνεται σε δύο βασικούς τομείς:

- *την παραγωγή - δημιουργία εικαστικών μορφών,*
- *τη θέαση - παρατήρηση εικαστικών μορφών.*

Ο τρόπος με τον οποίο διδάσκονται οι δραστηριότητες δημιουργίας και παρατήρησης περιλαμβάνει ποικιλόμορφες διαδικασίες και διδακτικές στρατηγικές. Σε πρώτη φάση, επιδιώκεται η προσωπική εικαστική έκφραση του παιδιού μέσα από τη δημιουργία και η σύνδεση με το περιβάλλον και την προσέγγιση της Τέχνης (τοπικά και παγκόσμια). Στη συνέχεια γίνεται η ενίσχυση των εικαστικών εμπειριών, γνώσεων και δεξιοτήτων με στόχο την ανάπτυξη της σκέψης και της συνείδησης των ατόμων.

¹⁸⁸ Παιδαγωγικό Ινστιτούτο Κύπρου, Υπηρεσία Ανάπτυξης προγραμμάτων, «Πρόγραμμα Σπουδών – Προσχολικής εκπαίδευσης», Υπουργείο Παιδείας και Πολιτισμού

Ø Η αξία των εικαστικών τεχνών στην εκπαίδευση

Σε γενικές γραμμές, οι Εικαστικές Τέχνες διαθέτουν μία έμφυτη αξία, επικυρώνουν την προσωπική έκφραση και εμπλουτίζουν τις γνώσεις των ατόμων. Ως επί το πλείστον, διαθέτουν ακόμη μία εξωγενή αξία σε ότι αφορά στην προαγωγή τομέων ανάπτυξης, όπως της κοινωνικής, της γνωστικής, της κινητικής και της συναισθηματικής, εφόσον απαιτούν μνήμη, αντίληψη και σχηματισμό εννοιών. Μέσα από την χρήση των εκφραστικών μέσων, διαμορφώνονται τα συναισθήματα, οι εμπειρίες, οι ιδέες, και προωθούν την ολόπλευρη ανάπτυξη των παιδιών¹⁸⁹.

Επιπρόσθετα, ο άνθρωπος μέσα από τις εικαστικές τέχνες, μπορεί εύκολα να δημιουργεί, να επικοινωνεί και να διατηρεί το περιβάλλον και τον πολιτισμό του. Επιπλέον, μαθαίνει να δείχνει σεβασμό και κατανόηση προς τους υπόλοιπους ανθρώπου. Στη σημερινή εποχή, το πεδίο των εικαστικών τεχνών κατέχει μία τεράστια σημασία εφόσον ερμηνεύει την ψηφιακή εικόνα, τα βίντεο, τη διαφήμιση. Συμβάλει ακόμα και στον τρόπο ζωής και σκέψης των ανθρώπων. Έτσι λοιπόν, δημιουργείται η ανάγκη για σύνδεση της εικαστικής εκπαίδευσης με θέματα σχετικά με την καθημερινή ζωή, το χώρο, το τόπο και τις εμπειρίες των παιδιών.

Αποδεχόμαστε έτσι τις Εικαστικές Τέχνες στην ευρύτερη τους έννοια, ως ανθρώπινη δημιουργία, με χαρακτήρα διεπιστημονικό και πολυδιάστατο, οι οποίες συνδέονται άμεσα με κοινωνικά, πολιτισμικά, πολιτικά και οικονομικά ζητήματα, και τις δυναμικές που χαρακτηρίζουν το πολιτισμικό και προσωπικό υπόβαθρο του θεατή – δημιουργού. Επομένως, στην σημερινή κοινωνία, μέσα από τις εικαστικές τέχνες, θεωρείται απαραίτητη η εκπαίδευση των παιδιών μέσω των εικαστικών τεχνών.

Ø Παιδαγωγικές αρχές και εικαστικές τέχνες

Στα πλαίσια των παιδαγωγικών αρχών και λαμβάνοντας υπόψη τις ανάγκες των παιδιών προσχολικής ηλικίας, στις εικαστικές τέχνες δίνεται ιδιαίτερη προσοχή σε παιδοκεντρικές – νοοκατασκευαστικές προσεγγίσεις μάθησης και διδασκαλίας,

¹⁸⁹ Παιδαγωγικό Ινστιτούτο Κύπρου, Υπηρεσία Ανάπτυξης προγραμμάτων, «Πρόγραμμα Σπουδών – Προσχολικής εκπαίδευσης», Υπουργείο Παιδείας και Πολιτισμού

μέσω των οποίων μεγιστοποιείται το ενδιαφέρον και οι εμπειρίες των παιδιών. Επιπλέον, επιχειρείται να δίνεται μεγαλύτερη προσοχή στο να γνωρίζουν τα παιδιά τις στρατηγικές που ακολούθησαν και όχι στο τι μαθαίνουν. Η μάθηση και διδασκαλία στις Εικαστικές Τέχνες επικεντρώνεται σε δύο βασικούς τομείς¹⁹⁰:

- “ την παραγωγή –δημιουργία,
- “ τη θέαση-παρατήρηση.

Ο τρόπος με τον οποίο διδάσκονται οι δραστηριότητες δημιουργίας και παρατήρησης περιλαμβάνει ποικιλόμορφες διαδικασίες και διδακτικές στρατηγικές. Η προσωπική εικαστική έκφραση του παιδιού μέσα από τη δημιουργία, και η σύνδεση της με το περιβάλλον και την προσέγγιση της Τέχνης (τοπικά και παγκόσμια) είναι το πρώτο στάδιο που επιδιώκεται να ληφθεί υπόψη..

Οι Εικαστικές Τέχνες εμπεριέχονται στο γενικό σύνολο του καθημερινού προγράμματος. Μέσα από αυτές, επιθυμούν το παιδί να μπορέσει να εκφράσει τις ιδέες του με τη δημιουργία και τις δεξιότητες για απόκριση στα μηνύματα του περιβάλλοντος του και την προσέγγιση της Τέχνης. Βασικότερος είναι ο ρόλος του παιχνιδιού, της εις βάθος εξερεύνησης των υλικών και των τεχνικών αναπαράστασης τους, της ενεργός συμμετοχής και εμπλοκής των παιδιών σε δραστηριότητες με νόημα, της άμεσης εμπειρίας, της μάθησης εκτός των πλαισίων της σχολικής αίθουσας, καθώς και της συνεχούς στοχαστικής δράσης.

Οι κυριότεροι στόχοι των Εικαστικών Τεχνών κατά τη προσχολική ηλικία περιγράφονται και είναι οι εξής:

- “ Προσφέρονται ευκαιρίες στα παιδιά για εμπειρίες με αυθεντικά - πραγματικά αντικείμενα, ανθρώπους και γεγονότα και εφαρμόζονται εμπειρίες με όμοια υλικά και μέσα. Η παρούσα διαδικασία συμβάλλει στο να γνωρίσουν τα παιδιά τις εσωτερικές ποιότητες των υλικών, τη σχέση τους με το φυσικό και ανθρωπογενές περιβάλλον, τα χαρακτηριστικά τους, την προέλευση τους. Βασική αρχή της προσχολικής αγωγής είναι να εμπλουτίσει την αίσθηση της προσωπικής έκφρασης και καλλιτεχνικής δημιουργίας μέσα από το παιχνίδι και την εξερεύνηση των υλικών.
- “ Λανσάρεται ένα τεράστιο πεδίο δεξιοτήτων, όπως ερμηνεία, περιγραφή, έκφραση ερωτημάτων, αισθητική κρίση, επικοινωνία,

¹⁹⁰ Παιδαγωγικό Ινστιτούτο Κύπρου, Υπηρεσία Ανάπτυξης προγραμμάτων, «Πρόγραμμα Σπουδών – Προσχολικής εκπαίδευσης», Υπουργείο Παιδείας και Πολιτισμού

λύση προβλήματος, μέσα από τις εικαστικές δραστηριότητες. Οι δραστηριότητες αυτές μπορεί να είναι ο πειραματισμός, ο εμπλουτισμός, η παραγωγή, ο στοχασμός, που συνδέονται με τη δημιουργία και με την παρατήρηση. Έτσι τα παιδιά, επιδιώκεται να αναπτύξουν τις ιδέες τους, αυξήσουν και να αναπτύξουν την εικαστική τους εργασία και επιπροσθέτως να μεγιστοποιήσουν τις γνώσεις τους.

- Βοηθούν στην εξερεύνηση των στάσεων και αξιών, στην καλλιέργεια της κριτικής σκέψης, στην κοινωνικοποίηση και στη συνεργασία. Θεωρείται μία μέθοδος παρουσίασης των κοινωνικών, πολιτισμικών και πολιτικών θεμάτων, των αξιών, αλλά και ενεργοποίησης της συμμετοχής του παιδιού σε δραστηριότητες και διαδικασίες λήψης αποφάσεων, μέσα στα πλαίσια του περιβάλλοντος του. Μέσα από την πράξη επιδιώκεται η ευαισθητοποίηση του παιδιού στην παρατήρηση του άμεσου φυσικού και ανθρωπογενές περιβάλλοντος, του πολιτισμικού και πολυπολιτισμικού. Ακόμη επιδιώκεται να κατανοήσει ότι έχει το δικαίωμα να λάβει μέρος και να οργανώσει με τον δικό του τρόπο τον περιβάλλοντα χώρο¹⁹¹.

Η αναγκαιότητα της διαμόρφωσης του Α.Π. της Τέχνης στην Κυπριακή Εκπαίδευση

Σύμφωνα με το Εκπαιδευτικό Πρότυπο της Κύπρου η εφαρμογή της Τέχνης στα σχολεία προσχολικής αγωγής είναι περιθωριακή και διακοσμητική. Τα στοιχεία που συνδέονται με τη μάθηση των παιδιών στην Τέχνη είναι οι περιστασιακοί διαγωνισμοί, οι εικαστικές δράσεις, οι αποσπασματικές εκδηλώσεις των σχολείων. Εύκολα μπορούμε να διακρίνουμε ότι στο εκπαιδευτικό σύστημα της χώρας αυτής υπάρχει έλλειψη μεθοδικότητας, συνέχειας και προγραμματισμού. Η πολιτιστική ζωή μέσα στα σχολεία περιορίζεται στα στεγανά πλαίσια πολιτιστικών εκδηλώσεων ή σχολικών εορτασμών και τις καταγραφές δραστηριοτήτων μέσα από εγκυκλίους, ενώ απουσιάζουν οι ευκαιρίες για εικαστική δημιουργία έκφραση και σκέψη. Πιο αναλυτικά, στην προσχολική ηλικία οι δραστηριότητες στην εικαστική αγωγή παρατηρείται πως εφαρμόζονται αποσπασματικά και όχι εξελικτικά, ενώ δεν

¹⁹¹ Παιδαγωγικό Ινστιτούτο Κύπρου, Υπηρεσία Ανάπτυξης προγραμμάτων, «Πρόγραμμα Σπουδών – Προσχολικής εκπαίδευσης», Υπουργείο Παιδείας και Πολιτισμού

ενισχύονται ουσιαστικά οι διαθεματικές διασυνδέσεις με άλλες μαθησιακές περιοχές. Έχοντας ως γνώμονα τα παραπάνω, διατυπώνονται τα κυριότερα ζητήματα που θα πρέπει να χαρακτηρίζουν τον νέο Α.Π. της Τέχνης στην κυπριακή εκπαίδευση θεωρώντας απαραίτητες ως προς τη λειτουργία του συγκεκριμένες αλλαγές στην προσέγγιση διδασκαλίας του μαθήματος.

► **Ανάγκη για σύνδεση της Τέχνης με τη ζωή και το άμεσο περιβάλλον:**

- “ ευκαιρίες για προσωπική έκφραση και σύνδεση της δημιουργίας και παρατήρησης με εμπειρίες των παιδιών,
- “ γνωριμία με τις πολιτισμικές και πολυπολιτισμικές διαστάσεις του χωρότοπου τους, και σταδιακή μετάβαση από το τοπικό στο παγκόσμιο,
- “ σύνδεση των εικαστικών δραστηριοτήτων με δράσεις που να εμπλέκουν καλλιτεχνικές ομάδες (εμπλοκή εικαστικών καλλιτεχνών στα σχολεία) και την ευρύτερη κοινότητα (δήμοι, εργαστήρια, καταστήματα, βιβλιοθήκες, μουσεία, κ.α.).

► **Ανάγκη για καλλιέργεια αισθητικής κρίσης και σύνδεση με θέματα που αφορούν στην αειφόρο ανάπτυξη-περιβάλλον.** Η έλλειψη αισθητικής παιδείας διαμορφώνει το προφίλ της κοινωνίας και του σχολείου που σχετίζεται με την αλλοιωμένη κρίση, και την κατάργηση αισθητικών και άλλων αξιών (ρύπανση, κυκλοφοριακό πρόβλημα, έλλειψη ενδιαφέροντος για τα κοινά, ανάρμοστη συμπεριφορά). Κρίνεται απαραίτητο οπότε να δοθούν ευκαιρίες στα παιδιά για παρατήρηση και δραστηριότητες, προώθηση των απαιτήσεων τους, διαμόρφωση του κοινωνικού τους περιβάλλοντος, και ενεργή συμμετοχή σε διαδικασίες σκέψης και λήψης αποφάσεων¹⁹².

► **Έμφαση στην πολιτιστική κληρονομιά και εικαστική δημιουργία του τόπου (της ελεύθερης και κατεχόμενης Κύπρου).** Σε μια χώρα που αντιμετωπίζει μία πληθώρα πολιτισμικών και πολιτικών προβλημάτων, θεωρείται ως απαραίτητη η γνωριμία των παιδιών και η διάκριση των στοιχείων που χαρακτηρίζουν την πολιτιστική τους κληρονομιά και παράδοση. Η σύγχρονη κυπριακή εικαστική δημιουργία θα τους προσφέρει ευκαιρίες να ασχοληθούν με ζητήματα, τα οποία χαρακτηρίζονται ως απαραίτητα εφόδια στη διαμόρφωση της πολιτιστικής τους ταυτότητας.

¹⁹² Προδρόμου Πρόδρομος, (1993), «Κοινωνικές συντεταγμένες της προσχολικής εκπαίδευσης με ειδική αναφορά στην Κύπρο», Στο «Πρακτικά 6^{ου} Πανελληνίου Εκπαιδευτικού Συνεδρίου Δ.Ο.Ε. – Π.Ο.Ε.Δ. – Η προσχολική αγωγή στην Ελλάδα και στην Κύπρο – Πραγματικότητες και προοπτικές», Αθήνα

Χαρακτηριστικά παραδείγματα είναι η σύζευξη του παρόντος, παρελθόντος και μέλλοντος, η ενσωμάτωση στο περιβάλλον διαπολιτισμικών στοιχείων, η σύζευξη της κοινωνίας με την αειφόρο ανάπτυξη. Επιπρόσθετα, θα προσφέρεται η δυνατότητα έκφρασης κριτικής σχετικά με τα πιο σημαντικά ζητήματα (π.χ. καταστροφή της πολιτιστικής κληρονομιάς, ανθρώπινα δικαιώματα, θρησκεία και πολιτισμός)¹⁹³.

- ▶ **Ο πολιτισμός της εικόνας στην Τέχνη.** Οι πρακτικές της εικόνας, οι χρήσεις και λειτουργίες της καλύπτουν τομείς όπως η επικοινωνία, διαφήμιση, και προώθηση και προβολή προσώπων, αποτελούν μέρος της καθημερινότητας μας και διαμορφώνουν την σκέψη των ανθρώπων. Μέσα από τη δημιουργία και παρατήρηση θα πρέπει να δοθούν ευκαιρίες στα παιδιά για καλλιέργεια δεξιοτήτων που να στοχεύουν στο μετασχηματισμό και στην απομυθοποίηση, στην αναδόμηση-αποδόμηση εικόνων και στερεότυπων, στην καλλιέργεια της κριτικής σκέψης και τη σύνδεση της τέχνης με κοινωνικά, πολιτικά και οικονομικά ζητήματα.

Βασικές προϋποθέσεις για τη λειτουργία και εφαρμογή του Α.Π. της Τέχνης αποτελούν:

- ✓ **Η συστηματική εκπαίδευση εκπαιδευτικών** στο περιεχόμενο, στις σύγχρονες παιδαγωγικές και μεθοδολογικές προσεγγίσεις της Εικαστικής Αγωγής, στα μέσα, πηγές και πεδία που αφορούν στους τρόπους οργάνωσης της μάθησης.
- ✓ **Καινοτομίες και υποδομές**
 - Û **Εξερεύνηση, διερεύνηση υλικών και δημιουργία πλούσιου σε ερεθίσματα περιβάλλοντος.** Στα πλαίσια ενός δημοκρατικού σχολείου,, καλό θα είναι να δίνεται η δυνατότητα στα παιδιά να οργανώνουν μόνοι τους το περιβάλλον τους, το χώρο της τάξης, το φυσικό τοπίο σε συνεργασία με το σχολείο, επαγγελματίες, γονείς και εκπαιδευτικούς. Γι' αυτό απαιτείται ένα δίκτυο επικοινωνίας και προγράμματα προσανατολισμένα στη διαμόρφωση των χώρων των σχολείων, εργαστηρίων μάθησης.
 - Û **Δημιουργικές Δράσεις.** Τόσο δημιουργικές συνεργασίες όσο και οι καλλιτεχνικές δράσεις επιδιώκουν τη γνωριμία των παιδιών με την

¹⁹³ Προδρόμου Πρόδρομος, (1993), «Κοινωνικές συντεταγμένες της προσχολικής εκπαίδευσης με ειδική αναφορά στην Κύπρο», Στο «Πρακτικά 6^{ου} Πανελληνίου Εκπαιδευτικού Συνεδρίου Δ.Ο.Ε. – Π.Ο.Ε.Δ. – Η προσχολική αγωγή στην Ελλάδα και στην Κύπρο – Πραγματικότητες και προοπτικές», Αθήνα

πολιτιστική κληρονομιά και τη σύγχρονη καλλιτεχνική δημιουργία του τόπου τους καθώς και στην καλλιέργεια της πολιτισμικής ταυτότητας τους.

1. *Σύνδεση καλλιτεχνικών δράσεων με το Χωρότοπο (μουσεία, μνημεία, δήμοι καταστήματα, εργαστήρια, πάρκα κ.α.).* Αυτό που απαιτείται είναι η διαμόρφωση ενός κυκλώματος επικοινωνίας μεταξύ σχολείου – μουσείου – εργαστηρίου - μνημείων και άλλων χώρων με πολιτισμικό ενδιαφέρον (από μια βιτρίνα μέχρι ένα βιβλιοπωλείο, κ.λπ) με σκοπό η τέχνη να μεταφέρει το παιδί από την αίθουσα διδασκαλίας στο ευρύτερο πολιτισμικό και πολυπολιτισμικό περιβάλλον.
2. *Δημιουργικές συνεργασίες:* Επιβάλλεται η δημιουργία ενός κυκλώματος συνεργασίας μεταξύ καλλιτεχνών και σχολείων. Οι εκπαιδευτικοί και παιδιά θα έχουν την δυνατότητα να συνεργαστούν με καλλιτέχνες, οι οποίοι θα βρίσκονται στο σχολείο και θα συμμετέχουν σε διαθεματικά προγράμματα στα πλαίσια της εικαστικής αγωγής.

Οι Εικαστικές Τέχνες έχουν ως σκοπό να παρέχουν στα παιδιά εμπειρίες και δεξιότητες για δημιουργία και παρατήρηση των ποικίλων εικαστικών μορφών, και να καλλιεργήσουν στάσεις για απόκριση, ευαισθητοποίηση και κρίση σε ζητήματα που αφορούν το Περιβάλλον, την Τέχνη και τον Πολιτισμό. Πιο συγκεκριμένα μέσα από τις εικαστικές τέχνες τα παιδιά μπορούν να¹⁹⁴:

1. *Αποκτήσουν εικαστικές εμπειρίες μέσα από τη δημιουργία και παρατήρηση εξερευνώντας υλικά, εργαλεία και τεχνικές αναπαράστασης τους.*
2. *Καλλιεργήσουν μέσα από την πράξη, δεξιότητες παρατήρησης, και κριτικής του άμεσου και έμμεσου περιβάλλοντα χώρου (φυσικού και ανθρωπογενούς).*
3. *Αναπτύξουν ατομικά και ομαδικά δεξιότητες που σχετίζονται με την εικαστική-δημιουργική έκφραση, τον πειραματισμό, την έρευνα, τον στοχασμό, δράση και προσφορά στην κοινωνία.*
4. *Καλλιεργήσουν την ευαισθησία και κρίση τους για το χώρο και τόπο τους, το περιβάλλον και την πολιτιστική τους κληρονομιά μέσα από εικαστικές δράσεις, συνδέοντας το τοπικό και εθνικό με το καθολικό και παγκόσμιο.*

¹⁹⁴ Προδρόμου Πρόδρομος, (1993), «Κοινωνικές συντεταγμένες της προσχολικής εκπαίδευσης με ειδική αναφορά στην Κύπρο», Στο «Πρακτικά 6^{ου} Πανελληνίου Εκπαιδευτικού Συνεδρίου Δ.Ο.Ε. – Π.Ο.Ε.Δ. – Η προσχολική αγωγή στην Ελλάδα και στην Κύπρο – Πραγματικότητες και προοπτικές», Αθήνα

5. Γνωρίσουν σταδιακά την αξία, τη σημασία, τους σκοπούς και λειτουργίες των εικαστικών τεχνών στο σύγχρονο κόσμο.
6. Αντιληφθούν μέσα από τις εμπειρίες τους βασικές εικαστικές έννοιες, και να τις συνδέουν σταδιακά με τη ζωή τους, το περιβάλλον και την εικαστική δημιουργία.
7. Ανακαλύψουν την ταυτότητα τους και να καλλιεργήσουν το σεβασμό προς το άλλο φύλο, τους άλλους ανθρώπους, τους άλλους πολιτισμούς και της εικαστικής τους έκφρασης.
8. Αποκτήσουν δεξιότητες για μελέτη εικαστικών έργων, εικόνων, αντικειμένων, και την τοποθέτησή τους στο κοινωνικό, πολιτισμικό και ιστορικό πλαίσιο.

Για την ανάπτυξη μια ενότητας μαθημάτων η παιδαγωγός οφείλει να προσεγγίσει:

- “ ποια στάση ή στάσεις θα καλλιεργηθούν,
- “ σε ποιες έννοιες ή ποια έννοια θα επικεντρωθεί.
- “ ποιες εμπειρίες θα επιδιώξει να αποκτήσουν τα παιδιά,
- “ ποιες δεξιότητες θα καλλιεργήσει.

Η παιδαγωγός δεν είναι υποχρεωμένη να καλύψει όλη την ύλη ή το περιεχόμενο των θεματικών. Συγκεκριμένα, θα πρέπει να συνδυάσει τη θεματική 1 με μία ή περισσότερες θεματικές έχοντας γνώμονα, τις ιδιαιτερότητες και τις ανάγκες της, τις εμπειρίες, και τα ενδιαφέροντα των παιδιών. Η Θεματική 1 θεωρείται απαραίτητο στοιχείο (εμπεριέχει βασικές-πυρηνικές έννοιες) για κάθε πρόγραμμα δραστηριοτήτων που αναπτύσσει ο/η εκπαιδευτικός. Επιπλέον καταγράφονται ξεχωριστά τα υλικά, τα μέσα και οι δυνατότητες τους τα οποία μπορούν να χρησιμοποιηθούν σε εξελικτικού τύπου εικαστικές δραστηριότητες στα πλαίσια του σχολικού προγράμματος¹⁹⁵. Η παιδαγωγός δεν είναι υποχρεωμένος να καλύψει το σύνολο της ύλης σε κάθε θεματική, είναι όμως απαραίτητο να εστιάσει στην ανάπτυξη των απαραίτητων δεξιοτήτων και παροχή εμπειριών. Αναλυτικά καταγράφονται οι παράγοντες που θα βοηθήσουν τον εκπαιδευτικό να επιλέξει τις θεματικές και τρόπους που θα αναπτύξει το πρόγραμμα εικαστικών δραστηριοτήτων στην Παιδαγωγική Μεθοδολογία.

¹⁹⁵ Προδρόμου Πρόδρομος, (1993), «Κοινωνικές συντεταγμένες της προσχολικής εκπαίδευσης με ειδική αναφορά στην Κύπρο», Στο «Πρακτικά 6^{ου} Πανελληνίου Εκπαιδευτικού Συνεδρίου Δ.Ο.Ε. – Π.Ο.Ε.Δ. – Η προσχολική αγωγή στην Ελλάδα και στην Κύπρο – Πραγματικότητες και προοπτικές», Αθήνα

- **Θεματική 1: Εικαστική Έκφραση και Σκέψη.** Η θεματική αυτή περιλαμβάνει εξερεύνηση και πειραματισμό με υλικά, εμπλουτισμό εμπειριών και γνωριμία με την εικαστική γλώσσα. Ο/Η εκπαιδευτικός μπορεί συνδυάζει τη θεματική 1 με μία ή περισσότερες από τις θεματικές που ακολουθούν επιλέγοντας υλικά, τεχνικές και κατάλληλες διδακτικές στρατηγικές. Οι δραστηριότητες έχουν συνέχεια και είναι εξελίξιμες (βλ. Παιδαγωγική Μεθοδολογία). Η θεματική 1 περιλαμβάνει:
 - “ Γνωριμία με την εικαστική γλώσσα μέσα από βιωματικές δραστηριότητες και παιχνίδι (μπορεί να γίνει ένα συνδυασμός του περιεχομένου της θεματικής 1 με μία ή περισσότερες από τις πιο κάτω θεματικές 2,3). μορφολογικά στοιχεία (σημείο, γραμμή, σχήμα, χρώμα, τόνος, υφή, χώρος) δομικά στοιχεία –σύνθεση ενός έργου: π.χ. συμμετρία, μοτίβο, έμφαση, φόρμα, όγκος νοηματικά στοιχεία –το νόημα της εικόνας-έργου τέχνης: (π.χ. σύμβολα του έμψυχου περιβάλλοντος, αφήγηση ιστοριών και έκφραση συναισθημάτων).
 - “ Αποκρίσεις των παιδιών στα μηνύματα του περιβάλλοντος (φυσικού και ανθρωπογενές), της εικαστικής εργασίας των άλλων παιδιών, και άλλων οπτικών ερεθισμάτων. Οι εικαστικές δραστηριότητες φέρνουν το παιδί σε επαφή με τα υπάρχοντα καλλιτεχνικά δημιουργήματα όχι αποσπασματικά αλλά πάντα σε συνδυασμό με την παραγωγή και δημιουργία του παιδιού.
- **Θεματική 2: Εικαστική Δημιουργία και Αειφόρος Ανάπτυξη-Περιβάλλον.** Η θεματική αυτή επικεντρώνεται στην αειφόρο ανάπτυξη/περιβάλλον (φυσικό, τεχνολογικό, πολιτισμικό), και επιχειρεί να συνδέσει την Τέχνη με ζητήματα της σύγχρονης κοινωνίας και τη σταδιακή μετάβαση των παιδιών από το τοπικό στο παγκόσμιο. Επιδιώκεται η συμμετοχή των παιδιών στη διαδικασία λήψης αποφάσεων (π.χ επιλογή και οργάνωση εικαστικών δράσεων) σε συνεργασία με ομάδες των παιδιών, με άλλους εκπαιδευτικούς, καλλιτέχνες και την τοπική κοινωνία, η δυνατότητα εφαρμογής και παρουσίαση των εικαστικών δράσεων και η προώθηση των εισηγήσεων τους. Περιλαμβάνει:
 - “ Παρατήρηση και δημιουργία σε σχέση με το άμεσο περιβάλλον (φυσικό και ανθρωπογενές, π.χ. ο εαυτός μου και οι άλλοι, το σχολείο, τα σπίτια, τα καταστήματα, ο δρόμος, η αυλή του σχολείου,

δημαρχείο, βιβλιοθήκη, το πάρκο, τα μνημεία, τα αυτοκίνητα, το πολυκατάστημα, το μουσείο κ.α.).

- “ Ο πολιτισμός της εικόνας στην Τέχνη. Επιχειρείται ή σύνδεση της Τέχνης με το τεχνολογικό περιβάλλον (την εικόνα, τη διαφήμιση, τον κινηματογράφο, τη φωτογραφία).
- “ Ευαισθητοποίηση και σύνδεση της Τέχνης με ζητήματα που αφορούν στο περιβάλλον και την κοινωνία, τόσο στο επίπεδο της τοπικής κοινωνίας όσο και στο επίπεδο της παγκόσμιας κοινωνίας (π.χ. κατανάλωση, ρύπανση, καταστροφή του φυσικού περιβάλλοντος, δημοκρατία, διαφορετικότητα) μέσα από έρευνα (π.χ. συνεντεύξεις, μαρτυρίες, εικόνες) πρωτογενών και δευτερογενών πηγών.
- “ Εξέλιξη και Προώθηση των ιδεών (π.χ. τα παιδιά εκθέτουν την καλλιτεχνική τους εργασία εκτός της σχολικής αίθουσας, εισηγούνται μέτρα, ανακοινώνουν τις εισηγήσεις τους, δημοσιοποιούν τις απόψεις τους)¹⁹⁶.

- **Θεματική 3: Πολιτιστική Κληρονομιά και Εικαστική Δημιουργία**

- “ Μελέτη της πολιτιστικής κληρονομιάς και παράδοσης της ελεύθερης και κατεχόμενης Κύπρου.
- “ Εικαστική Δημιουργία: α) Θέαση και παρατήρηση έργων κύπριων καλλιτεχνών και σταδιακή σύνδεση τους με το κοινωνικό και πολιτιστικό πλαίσιο καθώς και την ευρύτερη ευρωπαϊκή και παγκόσμια εικαστική δημιουργία, β) γνωριμία με το έργο σύγχρονων Κυπρίων καλλιτεχνών και ένταξη των καλλιτεχνών στο σχολικό περιβάλλον (δημιουργικές συνεργασίες), γ) Συγχώνευση της παράδοσης στη σύγχρονη καλλιτεχνική δημιουργία.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3^ο: ΟΜΟΙΟΤΗΤΕΣ ΚΑΙ ΔΙΑΦΟΡΕΣ ΤΗΣ ΠΡΟΣΧΟΛΙΚΗΣ ΑΓΩΓΗΣ ΣΕ ΕΛΛΑΔΑ ΚΑΙ ΚΥΠΡΟ

¹⁹⁶ Παιδαγωγικό Ινστιτούτο Κύπρου, Υπηρεσία Ανάπτυξης προγραμμάτων, «Πρόγραμμα Σπουδών – Προσχολικής εκπαίδευσης», Υπουργείο Παιδείας και Πολιτισμού

3.1 Παιδαγωγική μεθοδολογία μεταξύ των δύο χωρών

Σύμφωνα με την ανάλυση των χαρακτηριστικών της αγωγής στην προσχολική ηλικία τόσο στην Ελλάδα όσο και στην Κύπρο το Σύστημα εκπαίδευσης που ακολουθείται είναι πανομοιότυπο. Αρχικά, η ελληνική προσχολική εκπαίδευση έκανε την εμφάνιση της κατά την αρχαιότητα, πράγμα που αποδεικνύεται μέσα από τα έργα του Πλάτωνα, του Αριστοτέλη και του Πλούταρχου. Όμως, παρατηρούμε ότι το πρώτο νηπιαγωγείο στην Κύπρο χρονολογείται από το 1903, όπου ιδρύθηκε για να εξυπηρετήσει κοινωνικούς σκοπούς.

Πιο συγκεκριμένα καταλήγουμε στο γεγονός ότι στο χώρο της εκπαίδευσης, στις εν λόγω χώρες η έννοια της προσχολικής αγωγής περιλαμβάνει τη γνωστική και κοινωνική εκπαίδευση που δίνεται στο παιδί πριν την υποχρεωτική του εκπαίδευση, από την βρεφική ηλικία μέχρι το 6ο έτος. Τα Ιδρύματα που προσφέρουν Προσχολική Αγωγή σε Ελλάδα και Κύπρο είναι τα νηπιαγωγεία και οι παιδικοί σταθμοί.

Ωστόσο, όμως στην Κύπρο, αν και ισχύει η προσχολική εκπαίδευση, την επονομάζουν ως προδημοτική, σύμφωνα με το νομοθετικό διάταγμα του 2004. Αυτό γίνεται καθότι, πρόκειται για την εκπαίδευση πριν το Δημοτικό και αφορά τις ίδιες προδιαγραφές που περιλαμβάνει το ελληνικό πρότυπο προσχολικής αγωγής.

Σκοπός της αγωγής στην προσχολική ηλικία, και στις δύο χώρες είναι η ολόπλευρη ανάπτυξη του παιδιού, νοητική, συναισθηματική, κοινωνική και ψυχοσωματική. Σύμφωνα με αυτή, επιδιώκεται η ομαλή προσαρμογή του παιδιού στο ευρύτερο σχολικό περιβάλλον, η ένταξη του στο κοινωνικό σύνολο με άνεση και ασφάλεια. Επιπλέον, επιδιώκεται κατά κύριο λόγο να εξασφαλιστεί η υγιής ανάπτυξη του παιδιού, σχετικά με το επίπεδο της ωρίμανσης του.

Μέσω της προσχολικής αγωγής επιτυγχάνεται, όπως προκύπτει από την ανάλυση που έχει προηγηθεί, στην Ελλάδα και στην Κύπρο, η ταυτόχρονη καλλιέργεια των γνωστικών ικανοτήτων, του συναισθηματικού κόσμου και της κοινωνικότητάς του. Το παιδί, κατά την προσχολική του εκπαίδευση παίρνει τα πρώτα και εδραιωμένα μηνύματα για τις βασικές έννοιες που κυριαρχούν στον πολιτισμό της εκάστοτε χώρας (Ελλάδα – Κύπρος).

Όσον αφορά τις σύγχρονες θεωρητικές προσεγγίσεις για την προσχολική εκπαίδευση, προκύπτει ότι στην Ελλάδα, αλλά και στη Κύπρο δεν υπάρχουν διαφορές. Η μάθηση της γραφής και της ανάγνωσης είναι μια απαραίτητη διαδικασία, καθώς τα παιδιά πρέπει να μάθουν να χειρίζονται σωστά τη γλώσσα, για να

μπορέσουν να εκφράσουν τις απόψεις τους, τις ιδέες τους, τις απορίες τους. Αυτό που παρατηρείται εδώ και κάποια χρόνια είναι πως οι παιδαγωγοί συμπεριέλαβαν στην εκπαιδευτική τους δραστηριότητα τα μαθηματικά. Στο πλαίσιο της προσχολικής αγωγής, λαμβάνεται υπόψη κατά κύριο λόγο η εικαστική τέχνη, διότι περιλαμβάνει δραστηριότητες που επιδιώκουν να αναπτύξουν τις εκφραστικές και δημιουργικές ικανότητες των παιδιών, μέσα από την γενικότερη μουσική ευαισθητοποίηση τους.

Η ψυχοκινητική αγωγή στην Ελλάδα αφορά δραστηριότητες για την αμφιπλευρικότητα, για την άσκηση της λεπτής κινητικότητας, για τον προσανατολισμό στο χώρο, για την αντίληψη του χρόνου και για την άσκηση του ρυθμού. Στην Κύπρο το πρόγραμμα δραστηριοτήτων αναπτύσσεται μέσα σε ένα αλληλεπιδραστικό περιβάλλον μάθησης. Η διαδικασία μάθησης επικεντρώνεται στην εξέλιξη των δραστηριοτήτων μέσα από τα πιο κάτω στάδια εξέλιξης δραστηριοτήτων. Τα στάδια αυτά είναι ευέλικτα και τα όρια ανάμεσα τους δεν είναι αυστηρά καθορισμένα. Συχνά ένα στάδιο μπορεί να συνδυάζεται με ένα άλλο και τα στάδια να αλληλεπιδρούν μεταξύ τους.

Επίσης, τόσο στην Κύπρο, όσο και στην Ελλάδα η επιλογή του τρόπου οργάνωσης μάθησης καθορίζεται από το γενικό πλαίσιο και φιλοσοφία της προσχολικής εκπαίδευσης. Για την εφαρμογή των δραστηριοτήτων προτείνεται η προσέγγιση, η οποία εμπερικλείει το ελεύθερο παιχνίδι, αποτελεί μια διαθεματική, εναλλακτική πρόταση, και μπορεί να αποτελέσει μέρος ή τον πυρήνα ενός project (μέθοδος project). Η προσέγγιση Project προσέλκυσε το ενδιαφέρον των παιδαγωγών προσχολικής εκπαίδευσης, καθώς η προσχολική ηλικία είναι πολύ σημαντική για όλους τους τομείς ανάπτυξης. Η βασική της επιδίωξη είναι να προσφέρει στα παιδιά εμπειρίες, εφαρμόζοντας δραστηριότητες επικεντρωμένες στη δημιουργία και την παρατήρηση και να προβεί στη διερεύνηση των υλικών και τεχνικών σε βάθος.

Ολοκληρώνοντας, τις παιδαγωγικές μεθόδους που ακολουθούν τα σχολεία προσχολικής εκπαίδευσης σε Ελλάδα και Κύπρο, αξίζει να επισημάνουμε πως το παιχνίδι κατέχει ξεχωριστή θέση στο πρόγραμμα της προσχολικής εκπαίδευσης. Αποτελεί αναφαίρετο δικαίωμα, ζωτική ανάγκη και θεμελιακή δραστηριότητα του παιδιού της προσχολικής ηλικίας. Με το παιχνίδι το παιδί εκδηλώνει την ενεργητικότητα του, ασκεί τη σωματική του δύναμη, καλλιεργεί τις αισθήσεις του, αναπτύσσει τη φαντασία του και αποκτά ευχέρεια και επιδεξιότητα.

Τέλος, αυτό που αποτελεί ίσως μία βασική διαφορά στην αγωγή παιδιών προσχολικής ηλικίας σε Ελλάδα και Κύπρο είναι η διαφορετική Ιστορία που

καταγράφει κάθε χώρα. Επίσης, τα ήθη και τα έθιμα μεταξύ των χωρών αυτών είναι εντελώς διαφορετικά. Οπότε τα Ελληνόπουλα πρόκειται να αποκτήσουν γνώσεις γύρω από την Ελληνική ιστορία και τις Ελληνικές παραδόσεις, ενώ τα Κύπρια παιδιά περιστρέφονται γύρω από την εγχώρια παράδοση και ιστορία. Ωστόσο, όσον αφορά την Θρησκεία, ακολουθούνται ίδιες προσεγγίσεις καθώς μιλάμε για δύο χριστιανικές χώρες (βλ. Παράρτημα, Πίνακα 5).

3.2 Ο ρόλος του παιδαγωγού

Ο Ρόλος της παιδαγωγού, κατά την ανάλυση που έχει γίνει για την Κύπρο είναι ο οργανωτής, συνεργάτης, και συνοδοιπόρος στην ανακάλυψη. Κινείται ευέλικτα, δημιουργεί ερεθίσματα και τις προϋποθέσεις για αβίαστη έκφραση, εφευρετικότητα, πρόσληψη και αντίληψη του περιβάλλοντος. Χειρίζεται σωστά έννοιες και λεξιλόγιο και συνδέει τις ενέργειες και εμπειρίες των παιδιών με άλλες μαθησιακές περιοχές και τεχνικές υποστήριξης της μάθησης για να επεκτείνουν την σκέψη των παιδιών. Συνεργάζεται με άλλους εκπαιδευτικούς, τους γονείς και την κοινότητα και εμπλέκει στη διαδικασία μάθησης δημιουργικές δράσεις. Οι εκπαιδευτικοί εμπλέκονται σε ερευνητικές διαδικασίες όπου στοχάζονται και αξιολογούν τα αποτελέσματα της διαδικασίας που ακολούθησαν.

Όσον αφορά, τα ελληνικά δεδομένα η παιδαγωγός προσχολικής αγωγής είναι το πρώτο ενήλικο πρόσωπο εκτός οικογενείας με το οποίο έρχεται σε επαφή το νήπιο. Έχει σημασία η παιδαγωγός να πλησιάσει κάθε παιδί και να το κάνει να αισθάνεται ευπρόσδεκτο στο χώρο του Νηπιαγωγείου. Η παιδαγωγός πρέπει να το πλησιάσει ύστερα από προσεκτική παρατήρηση. Επίσης, οφείλει να έχει γνώσεις για την προσχολική ηλικία, ώστε να κατανοεί και να ερμηνεύει σωστά τη συμπεριφορά του νηπίου. Θα χρειαστεί οπωσδήποτε πρόσθετες πληροφορίες από τους γονείς του παιδιού, τις οποίες πρέπει να προσέξει ιδιαίτερα. Μεγάλη σημασία έχει να προσέξει όλα τα παιδιά, και όχι μόνο εκείνα που τραβούν το ενδιαφέρον του.

Σύμφωνα με όλα τα παραπάνω προκύπτει ότι, στόχος στο Νηπιαγωγείο είναι η ενεργητική συμμετοχή του νηπίου στην οικοδόμηση της γνώσης, με την υποβοήθηση της νηπιαγωγού. Με τη δημιουργία καταστάσεων προβληματισμού το παιδί ενθαρρύνεται να προβλέπει, να ερευνά, να πειραματίζεται, να αναπτύσσεται

νοητικά, οικοδομώντας συγχρόνως και τους απαραίτητους μηχανισμούς για την κατάσταση της γνώσης. Η διαδικασία αυτή δίνει τη δυνατότητα στο παιδί να αναλύει καταστάσεις, να δρα, να κρίνει, να αποκτά εμπιστοσύνη στις ικανότητες του και να γίνεται ολοένα και πιο αυτόνομο.

Σε γενικές γραμμές, τόσο στην Ελλάδα όσο και στην Κύπρο ο ρόλος της παιδαγωγού είναι η υποβοήθηση της ανάπτυξης των παιδιών και η ενθάρρυνση της ενεργητικής μάθησης τους. Η παιδαγωγός προσχολικής ηλικίας πρέπει να προσπαθήσει να γνωρίσει τους μαθητές και τους γονείς τους. Η συνεργασία των γονιών στην όλη εκπαιδευτική διαδικασία της προσχολικής αγωγής είναι πολύ σημαντική. Είναι πολύ σημαντικός φορέας πληροφοριών για τα παιδιά, για το πώς αισθάνονται, το τι σκέπτονται και το πώς αντιδρούν τα παιδιά στα ερεθίσματα που τους προσφέρονται στην προσχολική εκπαίδευση. Επίσης, είναι πολύτιμη βοήθεια στο έργο της παιδαγωγού, αφού με χαρά θα προσφέρουν τις ειδικές ικανότητες τους βοηθώντας την παιδαγωγό και εμπλουτίζοντας το σχεδιασμό του προγράμματος με τις δικές τους προτάσεις.

3.3 Μέθοδοι ένταξης παιδιών με ειδικές ανάγκες

Σχετικά με τις μεθόδους ένταξης των παιδιών με ειδικές ανάγκες, στην Ελλάδα η σύγχρονη τάση της Παιδαγωγικής στηρίζεται στις αρχές της συνεκπαίδευσης των παιδιών με και χωρίς ειδικές ανάγκες. Αυτό που παρατηρούμε στο ελληνικό σύστημα εκπαίδευσης στην προσχολική ηλικία είναι ότι καθιερώνονται σχολεία, όπου θα εκπαιδεύονται όλα τα παιδιά και δεν θα διακρίνονται μεταξύ τους λόγω νοητικών και σωματικών δυσκολιών.

Το ίδιο συναντάμε και στην Κύπρο, όπου από το 2001, έγινε πραγματικότητα η ένταξη των παιδιών με ειδικές ανάγκες σε γενικά σχολεία. Σε γενικές γραμμές, σύμφωνα με αυτήν την μέθοδο (ενσωμάτωση των παιδιών με και χωρίς ειδικές ανάγκες) η παιδαγωγός οφείλει να αναθεωρεί διαρκώς τις προσεγγίσεις των δραστηριοτήτων της, το περιβάλλον και τα υλικά που χρησιμοποιεί προκειμένου να εξασφαλίζει τις καταλληλότερες και αποτελεσματικότερες εμπειρίες των παιδιών.

Καταλήγουμε στο συμπέρασμα, ότι τόσο στην Ελλάδα όσο και στην Κύπρο, το δικαίωμα κάθε παιδιού είναι να διδάσκεται στο ίδιο σχολείο με τα παιδιά της γειτονιάς του. Μακροπρόθεσμος στόχος είναι η αλλαγή νοοτροπίας για την

αντιμετώπιση των δυσκολιών μάθησης στην εκπαίδευση. Η αλλαγή στη νοοτροπία βασίζεται στο ότι οι αλλαγές που έγιναν για να αντιμετωπισθούν τα αιτήματα μαθητών που είχαν δυσκολίες στην εκπαίδευση είναι προς όφελος όλων.

3.4 Η οργάνωση του σχολικού χώρου σε Ελλάδα και Κύπρο

Σύμφωνα με όσα έχουν καταγραφεί, σχετικά με την οργάνωση του σχολικού περιβάλλοντος στα πλαίσια της προσχολικής αγωγής στην Ελλάδα, προκύπτει ότι η τα σύγχρονα εκπαιδευτικά συστήματα, τονίζουν τη σημασία που έχει για την εκπαιδευτική πράξη η σχέση του παιδιού με το περιβάλλον (υλικό και κοινωνικό). Στην Κύπρο, τα χαρακτηριστικά του υλικού χώρου και οι προσεγγίσεις σε αυτόν είναι καθοριστικής σημασίας για τη σχέση του παιδιού με το περιβάλλον του καθώς ο χώρος μπορεί να συσχετιστεί με διαδικασίες ανάπτυξης και μάθησης και να αναδειχτεί, με τον τρόπο αυτό, σε πεδίο αγωγής. Ο ρόλος της σχέσης παιδιού-χώρου, στη διαδικασία της σωματικής, γνωστικής, συναισθηματικής και κοινωνικής ανάπτυξης τονίστηκε από ψυχολόγους, παιδαγωγούς και κοινωνιολόγους.

Επομένως καταλήγουμε στο συμπέρασμα ότι ο χώρος αποτελεί ιδιαίτερα σημαντικό παράγοντα για τις δραστηριότητες και τις σχέσεις που αναπτύσσονται σε ένα σχολείο της ελληνικής και κυπριακής επικράτειας. Ακόμη, η ποιότητα του σχολικού περιβάλλοντος βελτιώνει την ποιότητα της εκπαίδευσης.

Πιο αναλυτικά, στην Ελλάδα και στη Κύπρο ακολουθείται ένα προσεγμένο εργασιακό περιβάλλον που έχει μεγάλη σημασία για τους παιδαγωγούς, γιατί ενισχύει την ικανότητά τους να εργάζονται αποτελεσματικά και κατά συνέπεια, η διδασκαλία τους είναι περισσότερο αποδοτική. Ένας προσεγμένος σχολικός χώρος δημιουργεί θετική στάση στους μαθητές, μεγαλύτερη συμμετοχή στο μάθημα αυξάνει την επίδοσή τους. Παράλληλα, επηρεάζει τις αλληλεπιδράσεις μεταξύ μαθητικού και εκπαιδευτικού δυναμικού.

Ως προς το υλικό, σύμφωνα με τις προσεγγίσεις των προηγούμενων κεφαλαίων στην Ελλάδα και στην Κύπρο πρέπει να είναι κατασκευασμένο ειδικά για το παιδί, ώστε παίζοντας το να μπορεί να αναπτυχθεί και να εκφραστεί αυθόρμητα. Πρέπει να δίνει τη δυνατότητα στο παιδί να το χρησιμοποιεί επιλέγοντας το μόνο του, για να μπορέσει να αποκτήσει εμπειρίες, να ικανοποιήσει τα ενδιαφέροντα του και να

εξελιξεί την αυτονομία του. Σαφώς, το παιδαγωγικό υλικό – παιχνίδι διαφέρει ανάλογα με την ηλικία των παιδιών, εξαιτίας διαφορετικών αναγκών και του βαθμού ικανότητας κάθε ηλικίας. Υπάρχουν παιχνίδια που είναι χρήσιμα σε όλες τις ηλικίες, γιατί προσφέρουν τη δυνατότητα για διαφορετικές δραστηριότητες, και άλλα εγκαταλείπονται, καθώς το παιδί μεγαλώνει, τα ενδιαφέροντα αλλάζουν και η γνώση του εξελίσσεται.

Εκτός από τα παραπάνω, στην Κύπρο, οι εικαστικές τέχνες έχουν ενσωματώσει μια ποικιλία υλικών και μέσων – από τα φυσικά υλικά, τα υλικά που κατασκευάζει ο άνθρωπος, αυτά που παράγονται από μηχανές καθώς και τις νέες τεχνολογίες που με ταχύτητα μεταδίδουν εικόνες σε όλο το κόσμο. Σε κάποια έργα χρησιμοποιούνται περισσότερο παραδοσιακά υλικά όπως μολύβια, μπογιές, χαρτί πέτρα και μάρμαρο, σε άλλα χρησιμοποιούνται υλικά που είχαν κάποια άλλη λειτουργία αρχικά όπως φυσικά υλικά, άχρηστα-βιομηχανοποιημένα υλικά ενώ συχνή είναι σήμερα η χρήση των νέων τεχνολογιών και πολυμέσων.

3.5 Προσδιορισμός των θετικότερων χαρακτηριστικών των δύο συστημάτων εκπαίδευσης (Ελλάδα – Κύπρος)

Σύμφωνα με όλα τα παραπάνω καταλήγουμε στο γεγονός ότι Ελλάδα και Κύπρος, στα πλαίσια της προσχολικής αγωγής τα θετικότερα χαρακτηριστικά των δύο συστημάτων εκπαίδευσης αναλύονται διεξοδικά παρακάτω (βλ. Παράρτημα, πίνακα 6).

Το κύριο κοινό χαρακτηριστικό, όπως ήδη έχουμε καταγράψει παραπάνω είναι ο στόχος των δύο συστημάτων. Συγκεκριμένα, τόσο στην Ελλάδα, όσο και στην Κύπρο η παιδαγωγική εκπαίδευση στην προσχολική ηλικία αποσκοπεί στην ολόπλευρη ανάπτυξη του παιδιού. Με άλλα λόγια πρόκειται για την εκπαίδευση του παιδιού από όλες τις πλευρές, οι οποίες αφορούν την συναισθηματική, τη νοητική, την κοινωνική και την ψυχοσωματική ανάπτυξη του μικρού παιδιού.

Επίσης, αυτό που θεωρείται ως θετικό και για τα δύο συστήματα είναι ότι πολλοί παιδαγωγοί ακολουθούν ως εργαλείο εκπαίδευσης των παιδιών την μέθοδο project. Η μέθοδος αυτή, όπως ήδη έχουμε αναφέρει σε προηγούμενα κεφάλαια παρέχει στα παιδιά εμπειρίες, εφαρμόζοντας δραστηριότητες επικεντρωμένες στη

δημιουργία και την παρατήρηση και να προβεί στη διερεύνηση των υλικών και τεχνικών σε βάθος.

Οι Σύγχρονες Παιδαγωγικές Προσεγγίσεις που περιλαμβάνουν την μάθηση της γραφής, των μαθηματικών και των εικαστικών τεχνών αποτελούν ένα ακόμη εργαλείο ως προς την παιδαγωγική διαδικασία τόσο των Ελλήνων, όσο και των Κύπριων παιδαγωγών. Μέσα από αυτά το παιδί αρχίζει σιγά-σιγά να ανακαλύπτει τη γνώση και σταδιακά προσπαθεί να την κατακτήσει.

Το βασικότερο ωστόσο χαρακτηριστικό σε επίπεδο εκπαίδευσης είναι το ελεύθερο παιχνίδι. Θεωρείται ως ένα αναφαίρετο δικαίωμα, ζωτική ανάγκη και θεμελιακή δραστηριότητα του παιδιού της προσχολικής ηλικίας. Για το λόγο αυτό και τα δύο συστήματα στηρίζονται κατά μεγάλο ποσοστό σε αυτό, καθώς ελκύει τα παιδιά να ασχοληθούν και μέσα από αυτό να ανακαλύψουν με τη βοήθεια της παιδαγωγού πράγματα που δεν γνώριζαν.

Οι Καινοτόμες εκπαιδευτικές παρεμβάσεις αποτελούν ένα ακόμη θετικό στοιχείο στην προσχολική εκπαίδευση των παιδιών που φοιτούν στην Ελλάδα και στην Κύπρο. Συγκεκριμένα, μέσα από αυτές τις παρεμβάσεις, εμπλουτίζεται ψυχοκινητικός, ο αισθητικός, ο νοητικός, ο κοινωνικός, ο θρησκευτικός, ο συναισθηματικός και ο ηθικός τομέας του εκάστοτε παιδιού. Οπότε οι παιδαγωγοί έχουν επιλέξει, σύμφωνα πάντοτε με τις κρατικές προδιαγραφές να εφαρμόζουν τέτοιου είδους εκπαιδευτικές παρεμβάσεις και να προσφέρουν στα παιδιά όλα όσα περιλαμβάνουν.

Στην προσχολική ηλικία την μεγαλύτερη ευθύνη, όπως έχουμε αναφέρει, φέρει η παιδαγωγός. Ο ρόλος της είναι σημαντικός καθώς θεωρείται ο οργανωτής, συνεργάτης, και συνοδοιπόρος στην ανακάλυψη της γνώσης. Για το λόγο αυτό, οι παιδαγωγοί σε Ελλάδα και Κύπρο, κινούνται ευέλικτα, δημιουργούν ερεθίσματα και τις προϋποθέσεις για αβίαστη έκφραση, εφευρετικότητα, πρόσληψη και αντίληψη του περιβάλλοντος. Επιπρόσθετα, διακρίνουμε ότι κάθε παιδαγωγός χειρίζεται σωστά έννοιες και λεξιλόγιο και συνεργάζεται με άλλους εκπαιδευτικούς, τους γονείς και την κοινότητα και εμπλέκει στη διαδικασία μάθησης δημιουργικές δράσεις.

Στην Ελλάδα αλλά και στην Κύπρο, έχει καθιερωθεί τα τελευταία χρόνια η μέθοδος της συνεκπαίδευσης των παιδιών με και χωρίς ειδικές ανάγκες. Πρόκειται για την μέθοδο της ένταξης και της ενσωμάτωσης των παιδιών στο γενικό σχολείο. Η μέθοδος αυτή θεωρείται ιδιαίτερα σημαντική, καθώς το εκάστοτε παιδί που

αντιμετωπίζει ένα πρόβλημα, είτε νοητικό, είτε ψυχικό, ή σωματικό εισέρχεται στο σχολείο που φοιτούν όλα τα υπόλοιπα παιδιά.

Το σχολικό περιβάλλον θεωρείται ένα από τα κύρια στοιχεία της παιδαγωγικής εκπαίδευσης. Είναι το μέρος που πρέπει να κεντρίσει τα παιδιά και τα αφήσει να το εξερευνήσουν. Τόσο στην Κύπρο αλλά και στην Ελλάδα, ένας προσεγμένος σχολικός χώρος δημιουργεί θετική στάση στους μαθητές, μεγαλύτερη συμμετοχή στο μάθημα αυξάνει την επίδοσή τους. Παράλληλα, επηρεάζει τις αλληλεπιδράσεις μεταξύ μαθητικού και εκπαιδευτικού δυναμικού.

Κλείνοντας, αυτό που θα πρέπει να προστεθεί είναι το παιδαγωγικό υλικό για κάθε σύστημα. Σύμφωνα με την ανάλυση των προηγούμενων κεφαλαίων το παιδαγωγικό υλικό πρέπει να είναι κατασκευασμένο ειδικά για το παιδί, ώστε παίζοντας με αυτό να μπορεί να αναπτυχθεί και να εκφραστεί αυθόρμητα. Στην προσχολική αγωγή στις δύο χώρες, το παιδαγωγικό υλικό που χρησιμοποιούν ανταποκρίνεται στις παραπάνω προδιαγραφές.

3.6 Προσδιορισμός των αρνητικότερων χαρακτηριστικών των δύο συστημάτων εκπαίδευσης (Ελλάδα – Κύπρος)

Πέρα από τα θετικά στοιχεία που περιλαμβάνουν τα συστήματα προσχολικής αγωγής σε Ελλάδα και Κύπρο υπάρχουν μεταξύ των δύο συστημάτων και κάποια αρνητικά χαρακτηριστικά. Πιο αναλυτικά διακρίνουμε παρακάτω τα βασικότερα αρνητικά χαρακτηριστικά των δύο συστημάτων.

Αρχικά, η ένταξη των παιδιών με ειδικές ανάγκες στα πλαίσια του γενικού σχολείου μπορεί να επηρεάσει την συμπεριφορά των υπόλοιπων παιδιών που δεν έχουν κάποιο πρόβλημα υγείας. Ίσως να προσπαθούν να αντιγράψουν την στάση των παιδιών που αντιμετωπίζουν μία κατάσταση (νοητική υστέρηση, αυτισμό, σύνδρομο Ντάουν), προκειμένου να τραβήξουν την προσοχή των ενηλίκων ή για να «κοροϊδέψουν» το παιδί αυτό. Η έννοια της ένταξης και της ενσωμάτωσης των παιδιών αυτών επικεντρώνεται γύρω από τα πλαίσια της εκπαίδευσης των παιδιών αυτών και της συνύπαρξης με τα υπόλοιπα. Ωστόσο, όμως η εφαρμογή αυτής της μεθόδου μπορεί να επηρεάσει σε μεγάλο βαθμό τα υπόλοιπα παιδιά, καθώς βρίσκονται στο αρχικό στάδιο της αγωγής και της ανακάλυψης της γνώσης.

Ακόμη, ο ρόλος της παιδαγωγού μπορεί να επηρεάζεται από τις προσωπικές σχέσεις με τους γονείς απέναντι στα παιδιά. Η συνεργασία με τον γονέα πρέπει να

είναι τυπική και να περιορίζεται στα πλαίσια της παιδαγωγικής εκπαίδευση. Ωστόσο, πολλές φορές είναι ευδιάκριτο το φαινόμενο η παιδαγωγός να ασχολείται με τα παιδιά που είτε γνωρίζει τους γονείς ή έχει κάποια βαθύτερη σχέση μαζί τους. Αυτό θεωρείται ως αρνητικό χαρακτηριστικό, διότι βλέποντας τα παιδιά μία τέτοια συμπεριφορά μπορεί να πιστέψουν ότι «η δασκάλα κάνει διακρίσεις».

Το ζήτημα της εκπαίδευσης των μικρών παιδιών όπως έχουμε αναφέρει σε προηγούμενα κεφάλαια γίνεται με διάφορες μεθόδους όπως project, Διαθεματική Προσέγγιση. Δυστυχώς, πολλές φορές οι παιδαγωγοί δεν ακολουθούν καμία από αυτές τις μεθόδους, αλλά κάνουν αυτό που θεωρούν ότι πρέπει να γνωρίσουν τα παιδιά. Με άλλα λόγια, δεν αφήνουν τα παιδιά να προσδιορίσουν το θέμα συζήτησης, αλλά το επιλέγουν οι ίδιες. Αυτό θεωρείται ένα ακόμη αρνητικό χαρακτηριστικό, διότι τα παιδιά πρέπει μόνα τους να ανακαλύψουν την γνώση και να αποκτήσουν τα κατάλληλα ερεθίσματα.

Επιπλέον, όσον αφορά την προσχολική αγωγή στην Ελλάδα κυρίως, υπάρχει το πρόβλημα της έλλειψης παιδαγωγικού υλικού. Πλέον το κράτος δεν είναι σε θέση να προσφέρει όλα όσα απαιτούνται για την κάλυψη της παιδαγωγικής εκπαίδευσης των μικρών παιδιών. Γι αυτό είχαν κατά καιρούς αναλάβει οι γονείς να αγοράζουν κάποια πράγματα που απαιτούνταν όπως χαρτόνια, μαρκαδόρους, παζλ, παραμύθια. Στην σημερινή εποχή όμως λόγω των οικονομικών συνθηκών οι γονείς αδυνατούν να ανταποκριθούν και σε αυτό.

Εκτός όμως από την πλευρά της εκπαίδευσης και της αγωγής βασικό στοιχείο στην προσχολική ηλικία είναι η ύπαρξη καλά διαμορφωμένων χώρων. Ωστόσο, όμως σε πολλές περιοχές τα σχολεία προσχολικής αγωγής δεν διαθέτουν τις προδιαγραφές που απαιτούνται είτε ως προς την λειτουργικότητα, την οργάνωση και την ποιότητα των κτηριακών εγκαταστάσεων. Πρόκειται για ένα ζήτημα ιδιαίτερα σοβαρό και θα πρέπει να ληφθούν άμεσα μέτρα για την διαμόρφωση των χώρων αυτών.

Λόγω της οικονομικής κρίσης που έχει κατακλίσει την Ελληνική αλλά και την Κυπριακή οικονομία, πολλά σχολεία δεν μπόρεσαν να προμηθευτούν το βασικότερο αγαθό που είναι η Θέρμανση. Η μεγάλη άνοδος του πετρελαίου είχε σαν αποτέλεσμα πολλά σχολεία είτε Παιδικοί Σταθμοί, είτε Νηπιαγωγεία, Δημοτικά κ.λπ. να λειτουργούν κανονικά και να παραδίδονται μαθήματα σε κρύες αίθουσες. Για το λόγο αυτό, ιδιαίτερα στα μικρά παιδιά, παρατηρείται αύξηση των κρυολογημάτων και των ιών με αποτέλεσμα να μην μπορούν να πάνε σχολείο. Ο κλήρος έπεσε και πάλι στους γονείς, καθώς πολλοί με την συμβολή των Συλλόγων Γονέων και Κηδεμόνων

αναγκάστηκαν να πληρώσουν οι ίδιοι για την θέρμανση προκειμένου να μην κρυώσουν τα παιδιά.

Κλείνοντας, αυτό που αξίζει να πούμε είναι πως η προσχολική αγωγή προκειμένου να είναι αποτελεσματική δεν αρκεί μόνο η συμβολή της παιδαγωγού και των μεθόδων που ακολουθεί. Θα πρέπει να λαμβάνονται σοβαρά υπόψη τα λειτουργικά χαρακτηριστικά του περιβάλλοντος χώρου, η οργάνωση και η ποιότητα τους. Ακόμη, προκειμένου να μην επιβαρύνονται οι γονείς το κόστος του παιδαγωγικού υλικού καλό θα είναι η παιδαγωγός να επιλέγει ως υλικά πράγματα της καθημερινότητας, όπως εφημερίδες, καλαμάκια, κουτιά χάρτινα, καπάκια από μπουκάλια, κουμπιά κ.λπ. Τέλος, η συμπεριφορά της απέναντι στα παιδιά πρέπει να είναι ίδια προς όλα, χωρίς διακρίσεις και συμπάθειες.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Συνοψίζοντας όλα όσα έχουν καταγραφεί παραπάνω προκύπτει ότι η προσχολική αγωγή αποτελεί μέρος της Γενικής Εκπαίδευσης που αφορά το πρώτο στάδιο της ζωής του ανθρώπου, από τη γέννηση του μέχρι και την είσοδο του στην Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση. Στην προσχολική ηλικία οι παράγοντες που παρεμβαίνουν και ασκούν αγωγή στο παιδί είναι οι γονείς, ο εκπαιδευτικός και το περιβάλλον.

Στην Ελλάδα, ο σκοπός των ιδρυμάτων της προσχολικής εκπαίδευσης, εντάσσεται στο ευρύτερο πλαίσιο της Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης, είναι κοινωνικός και αφορά την ημερήσια ψυχαγωγία των παιδιών. Η ιστορία της προσχολικής αγωγής διαιρείται σε 3 (εκπαιδευτικές) περιόδους την Αρχαία, τη Μέση και τη Σύγχρονη περίοδο.

Σκοπός λοιπόν της προσχολικής αγωγής στην Ελλάδα είναι να επιτύχει την ομαλή προσαρμογή του παιδιού στο ευρύτερο σχολικό περιβάλλον, την ένταξη του στο κοινωνικό σύνολο με άνεση και ασφάλεια. Οι γνήσιες πράξεις που συνιστούν τη διαδικασία μάθησης της ανάγνωσης και της γραφής ξεκινούν από εκείνη τη στιγμή που το παιδί συνειδητοποιεί ότι ο γραπτός λόγος περιέχει νόημα. Ο ρόλος της παιδαγωγού είναι η υποβοήθηση της ανάπτυξης των παιδιών και η ενθάρρυνση της ενεργητικής μάθησης τους. Η συνεργασία των γονιών στην όλη εκπαιδευτική διαδικασία της προσχολικής αγωγής είναι πολύ σημαντική.

Τα τελευταία χρόνια το ενδιαφέρον των παιδαγωγών, στην Ελλάδα ως προς τις ικανότητες των παιδιών της προσχολικής και της πρώτης σχολικής ηλικίας, επικεντρώνεται στα μαθηματικά. Στο πλαίσιο της εικαστικής τέχνης το παιδί της προσχολικής ηλικίας εξοικειώνεται με τις δυνατότητες και τους τρόπους χρήσης των διάφορων υλικών, αναπτύσσει συντονισμό στις κινήσεις του μέσω του χειρισμού των διάφορων υλικών, νιώθει ικανοποίηση και ευχαρίστηση και αναπτύσσει την κριτική του αντίληψη, την αυτοπεποίθηση και την αυθόρμητη αυτοέκφραση του.

Τα projects στην ελληνική επικράτεια, αποτελούν τον κύριο άξονα των μαθησιακών εμπειριών των παιδιών και των παιδαγωγών. Βασίζονται στην ισχυρή πεποίθηση ότι η μάθηση μέσω της δράσης είναι πολύ σημαντική και ότι η συζήτηση σε ομάδες και η επανεξέταση κάποιων εμπειριών και ιδεών είναι ο πρωταρχικός

τρόπος με τον οποίο μπορεί κανείς να κατανοήσει καλύτερα τα πράγματα και να μάθει περισσότερα.

Οι βασικές αρχές του ΔΕΠΠΣ εκφράζουν τη φιλοσοφία των προγραμμάτων σχεδιασμού και ανάπτυξης δραστηριοτήτων για το νηπιαγωγείο και αναδεικνύουν δεξιότητες, στάσεις και αξίες, οι οποίες θεωρούνται. Το παιχνίδι αποτελεί μια πολυσύνθετη διαδικασία, σχετικά με την προέλευση, την εξέλιξη και τη μορφωτική αξία του παιχνιδιού.

Οι παράγοντες που αποτελούν ουσιαστικούς δείκτες της αλληλεπίδρασης υλικών και μη υλικών παραμέτρων του χώρου είναι η διαρρύθμιση του χώρου, η διακόσμηση-αισθητική και οι πρακτικές στο χώρο. Ως ψυχοπαιδαγωγικό υλικό ή παιδαγωγικά παιχνίδια είναι τα μέσα εκείνα τα οποία προσφέρουν ευκαιρίες στα παιδιά να αναπτύξουν την προσωπικότητα τους και να δώσουν διέξοδο στις πολλαπλές δυνατότητες τους, ώστε να κάνουν δημιουργικό έργο. Να γνωρίσουν το περιβάλλον μέσα στο οποίο αναπτύσσονται και να ικανοποιηθούν οι ανάγκες τους για έκφραση και δημιουργία

Η σύγχρονη τάση της Παιδαγωγικής στηρίζεται πλέον στις αρχές της ένταξης και της συνεκπαίδευσης των παιδιών με και χωρίς ειδικές ανάγκες, καθώς και στη δημιουργία ενός «σχολείου για όλους», όπου θα εκπαιδεύονται όλα τα παιδιά και δεν θα διακρίνονται μεταξύ τους εξαιτίας της νοητικής, γλωσσικής, σωματικής ή συναισθηματικής τους ιδιαιτερότητας.

Προχωρώντας στην Κύπρο, καταλήγουμε στο γεγονός ότι ακολουθούνται προσπάθειες εξασφάλισης της προσχολικής ή προδημοτικής αγωγής. Οι παιδαγωγικές αρχές στην προσχολική εκπαίδευση στην Κύπρο αφορούν το κάθε παιδί είναι μοναδικό και ξεχωριστό, η διαδικασία μάθησης θα πρέπει να ξεκινά από τι μπορούν να κάνουν τα παιδιά, να στοχεύει στην ολόπλευρη ανάπτυξη του παιδιού.

Μέσω των ευκαιριών για υγιή συναισθηματική ανάπτυξη τόσο των παιδιών όσο και των οικογενειών τους, προκύπτει ότι, δημιουργείται το υπόστρωμα για την απόκτηση των πρώτων εμπειριών του παιδιού ως προς ένα οργανωμένο σχολικό περιβάλλον.

Στα πλαίσια της προσχολικής αγωγής στην Κύπρο προκύπτει ότι το παιχνίδι θεωρείται για το παιδί, από τη στιγμή που θα γεννηθεί, ο φυσικός τρόπος μάθησης και ανάπτυξης. Συγκεκριμένα όλα τα προγράμματα που αφορά την προσχολική αγωγή, θα πρέπει να δίνεται περισσότερη βαρύτητα στο παιχνίδι, καθώς είναι το κύριο μέσο για την καλύτερη ανάπτυξη του παιδιού. Εκτός από την εκτίμηση του

παιχνιδιού ότι θεωρείται ο καταλληλότερος τρόπος οργάνωσης της μάθησης για παιδιά που βρίσκονται στην προσχολική ηλικία, η πρόσφατη ξενόγλωσση βιβλιογραφία προβάλλει μία γκάμα πιο σύγχρονων απόψεων και ορισμών σε σχέση με την πρακτική εφαρμογή του στην τάξη.

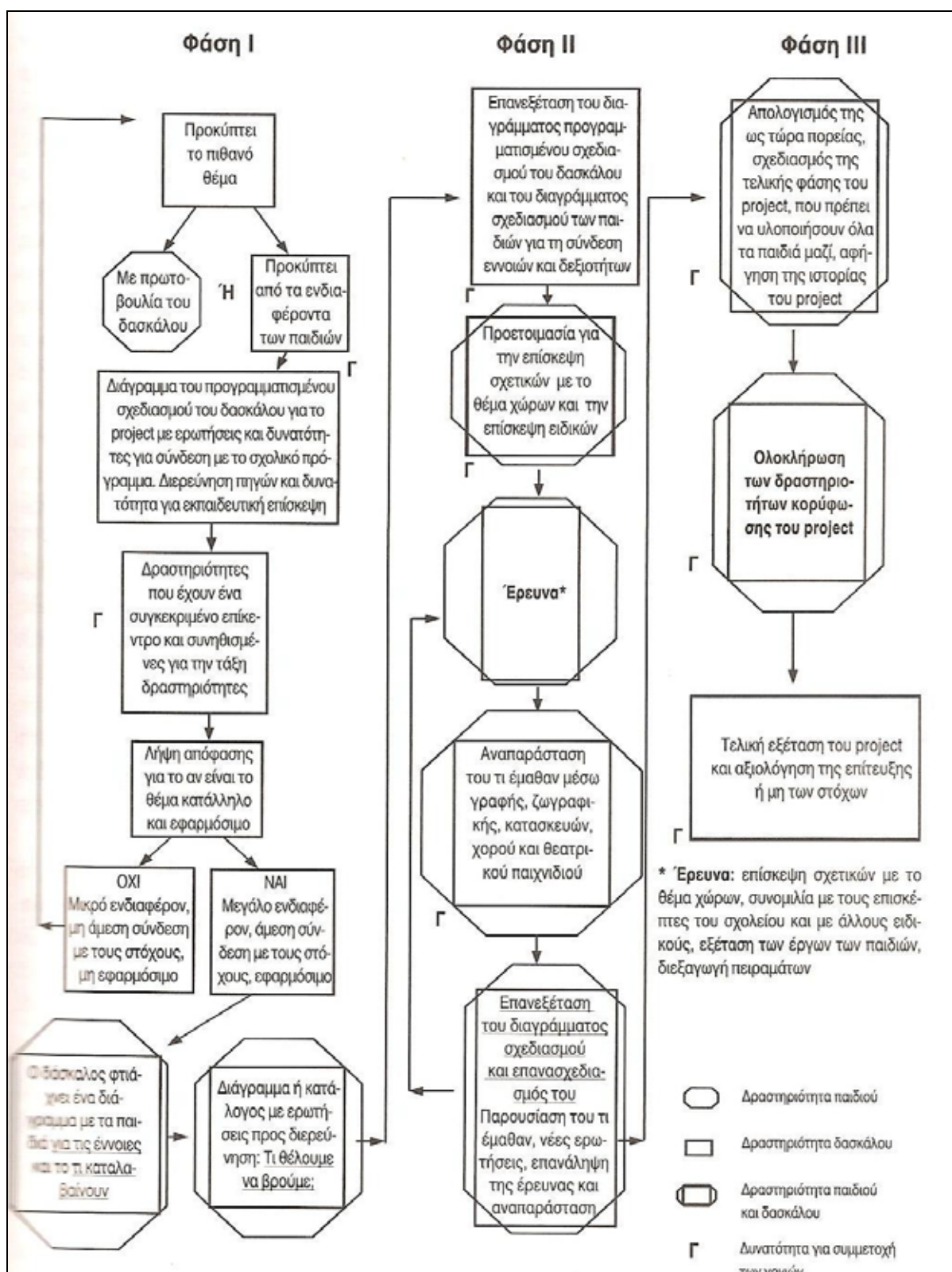
Στην Κύπρο, στα πλαίσια της εκπαίδευσης ενός παιδιού υφίσταται το νομοθετικό δικαίωμα παρακολούθησης εκπαιδευτικών προγραμμάτων, το οποίο κατέχουν όλα τα παιδιά. Η συνύπαρξη των παιδιών αποτελεί το πιο ουσιώδες ζήτημα στα πλαίσια του σχολείου ως προς την ανάπτυξη στάσεων ανοχής, αποδοχής και κοινωνικής συνείδησης.

Όπως ήδη έχουμε αναφέρει παραπάνω, στα πλαίσια της εκπαιδευτικής δραστηριότητας στην προσχολική ηλικία στην Κύπρο, σημαντικό ρόλο παίζει η οικογένεια. Πρόκειται για τον βασικό «συνεργάτη» της παιδαγωγού και του σχολικού περιβάλλοντος, καθώς η σωστή επικοινωνία και η συνεργασία ενισχύει τις εμπειρίες μεταξύ των εκπαιδευτικών, των παιδιών και των γονέων. Θεωρητικά η μετάβαση των μικρών παιδιών από το οικογενειακό περιβάλλον στο πρώτο οργανωμένο εκπαιδευτικό σύνολο θα πρέπει να γίνεται με τον καλύτερο και ομαλό τρόπο. Είναι αρχικά δύσκολο να αποχωριστούν το χώρο τους και την οικογένεια τους και να προσαρμοστούν σε ένα εντελώς διαφορετικό περιβάλλον.

Σε γενικές γραμμές η συναισθηματική ισορροπία αποτελεί τη βάση πάνω στην οποία τα παιδιά θα αναπτύξουν τους υπόλοιπους τομείς καλύτερα. Επίσης ο τομέας των κινητικών δεξιοτήτων αποτελεί ορόσημο για την πρώτη περίοδο αφού τα παιδιά περνούν από τεράστιες αλλαγές καθώς η φυσική ανάπτυξη εξελίσσεται ραγδαία. Τα παιδιά περνάνε από το να είναι ξαπλωμένα, στο να κρατάνε το κεφάλι τους, να κάθονται, να μπουσουλούν, να περπατούν και σιγά σιγά να τρέχουν. Τα επίπεδα ανάπτυξης σε αυτές τις φάσεις εξαρτώνται τόσο από το ρυθμό του κάθε παιδιού αλλά και τις εμπειρίες-προκλήσεις που του προσφέρουν οι ενήλικες γύρω του και το περιβάλλον του.

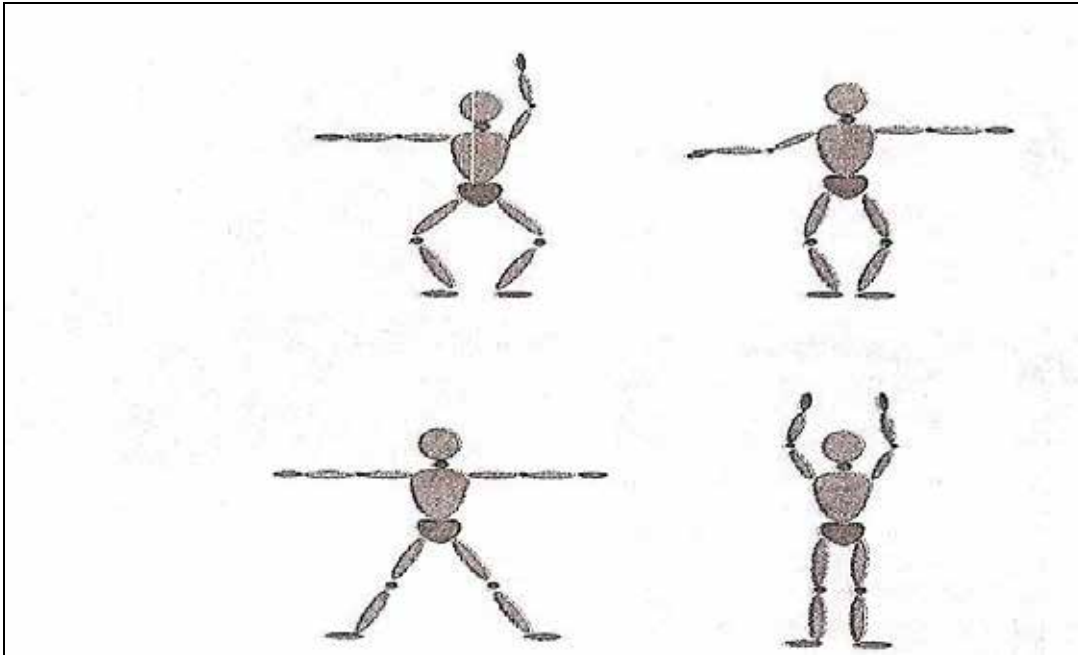
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Σχήμα 1: Οι φάσεις των projects

Πηγή: Helm Judy Harris, Katz Lilian, (2002).

Σχήμα 2: Το παιχνίδι του καθρέφτη

Πηγή: Νικολακάκη Μ., Σώφρονα Ε., Κιαμιλή Φ., (2012)

Πίνακας 1: Στάδια εξέλιξης του παιχνιδιού

ΗΛΙΚΙΑ	ΤΥΠΟΣ ΠΑΙΧΝΙΔΙΟΥ		
	ΜΟΝΑΧΙΚΟ ΠΑΙΧΝΙΔΙ	ΠΑΡΑΛΛΗΛΟ ΠΑΙΧΝΙΔΙ	ΣΥΝΤΡΟΦΙΚΟ ΠΑΙΧΝΙΔΙ
2ος χρόνος	<p>Το παιδί παίζει μόνο του, ανεξάρτητα από τα άλλα παιδιά</p> <p>Παίζει με παιχνίδια - αντικείμενα που είναι συνήθως διαφορετικά από των άλλων παιδιών</p> <p>Ενώ είναι κοντά στα άλλα παιδιά, δεν ενδιαφέρεται παρά μόνο για τη δική του δραστηριότητα</p>		
3ος χρόνος		<p>Το παιδί συμμετέχει στο παιχνίδι με τα άλλα παιδιά, αλλά μόνο ως παρατηρητής</p> <p>Παίζει ανεξάρτητα αλλά η δραστηριότητα που επιλέγει το φέρνει αβίαστα κοντά στα άλλα παιδιά</p>	

4ος χρόνος	<p>Παίζει με παιχνίδια - αντικείμενα που χρησιμοποιούν και τα άλλα παιδιά, αλλά, όπως αυτό νομίζει, χωρίς να παρεμβαίνει στις δραστηριότητες των άλλων παιδιών.</p>	<p>Το παιδί παίζει με τα άλλα παιδιά Ανταλλάσσει μαζί τους παιχνίδια - αντικείμενα Συμμετέχει σε κοινές δραστηριότητες, στις οποίες όμως δεν υπάρχει σαφής διαχωρισμός ρόλων και κατανομής των εργασιών</p>
------------	---	---

Πηγή: Νικολακάκη Μ., Σώφρωνα Ε., Κιαμιλή Φ., (2012)

Πίνακας 2: Τα τρία στάδια – βαθμίδες του παιδικού παιχνιδιού σύμφωνα με την αναπτυξιακή άποψη του Piaget

Παιχνίδι άσκησης	Συμβολικό παιχνίδι	Κοινωνικό παιχνίδι ή παιχνίδι Κανόνων
<p>(ανάλογο με την αισθησιοκινητική ανάπτυξη, άσκηση και νοημοσύνη)</p> <p>Έως το 2ο χρόνο Αισθησιοκινητική περίοδος Νοητικής ανάπτυξης</p>	<p>(κατά το οποίο έχουμε πλασματικές παραστάσεις και εργασίες πάνω σε αντικείμενα, π.χ. το παιδί που κρατά ένα κουτί σπέρτα και το φαντάζεσαι σαν αυτοκίνητο παριστάνει το τελευταίο συμβολικά με το πρώτο)</p> <p>3-6ο χρόνο Προεννοιολογική Νοητικής ανάπτυξης</p>	<p>(προϋποθέτει από το παιδί, τη δημιουργία κοινωνικών ή διαπροσωπικών σχέσεων. Η κατηγορία αυτή απαιτεί υψηλό βαθμό προσαρμογής χωρίς να έχει αρθεί ο παιγνιώδης χαρακτήρας του)</p> <p>Από τον 7ο χρόνο Περίοδος των συγκεκριμένων νοητικών πράξεων</p>

<p>Το παιδί επαναλαμβάνει πολλές φορές μια δραστηριότητα όπως συμβαίνει με τις ανακυκλωτικές αντιδράσεις</p>	<p>Χαρακτηριστικό του σταδίου, η ελεύθερη επέκταση του χειρισμού των αντικειμένων, των συναισθημάτων κατά τρόπο συμβολικό</p>	<p>Αποτελεί οργανωμένη δραστηριότητα με σαφή επιδιωκόμενο στόχο και κανόνες δράσης και συνεργασίας</p>
	<p>Το παιδί αλλοιώνει την πραγματικότητα, τροποποιεί τα δεδομένα, διαρρυθμίζει τα πράγματα, ερμηνεύει την εμπειρία κατά τρόπο ελεύθερο, φανταστικό.</p>	<p>Το παιδί έχει απαλλαγεί από τον εγωκεντρισμό και μπορεί να πραγματοποιεί συγκεκριμένες λογικές πράξεις.</p>
	<p>Η συνεργασία μεταξύ των μελών της ομάδας είναι επιφανειακή</p>	
	<p>Πρόκειται περισσότερο για παράλληλο και συντροφικό παιχνίδι.</p>	

Πηγή: Piaget J., (1977).

Πίνακας 3: Η προσωπική και κοινωνική συνειδητοποίηση

ΑΕΟΝΕΣ	ΕΠΙΔΙΩΞΕΙΣ	ΠΡΑΚΤΙΚΕΣ ΕΦΑΡΜΟΓΕΣ	
<p>ΠΡΟΣΩΠΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ Ταυτότητες</p>	<p>Το παιδί να αντιληφθεί τις πολλαπλές του ταυτότητες (π.χ. κορίτσι, αδελφή, φίλη, από τη Λευκωσία, από την Κύπρο κτλ)</p>	<p>Προσδοκίες ανάλογα με την ηλικία (γέννηση-6 χρόνια) Να αναγνωρίζει γνωστά πρόσωπα Να αναγνωρίζει τον εαυτό του στον καθρέφτη ή σε μια φωτογραφία Να αναφέρει τα άτομα της οικογένειας του και τις σχέσεις τους Να συζητά και να εξηγά τις σχέσεις και τις ταυτότητες του καθενός στην οικογένεια και του εαυτού του</p>	<p>Ενδεικτικές Δραστηριότητες Δημιουργία χώρου ή άλμπουμ με οικογενειακές φωτογραφίες Συζήτηση και ανάλυση οικογενειακού δέντρου μέσω φωτογραφίες Ανάγνωση παραμυθιών με καινούρια αδελφάκια, παππού ή γιαγιά</p>
<p>Ανεξαρτησία και αυτοπεποίθηση</p>	<p>Να αναπτύξει θετική αυτοεικόνα και αυτοπεποίθηση σε σχέση με τις ικανότητες τους</p>	<p>Να εξερευνά τον κόσμο με όλες του τις αισθήσεις και να κάνει ανακαλύψεις Να δοκιμάζει τη χρήση καινούριων αντικειμένων Να είναι πρόθυμο να λύνει προβλήματα με πολλαπλούς τρόπους και να ψάχνει νέα δεδομένα. Να συμμετέχει σε ομαδικές δραστηριότητες και να εισηγείται δράσεις. Να ενδιαφέρεται για το καινούριο και το διαφορετικό</p>	<p>Δημιουργία αυτόνομων εργασιών ως ρουτίνα π.χ. το παιδί υπεύθυνο για τις παρουσίες, για το συγκύρισμα, για τις τουαλέτες κ.ά. Παρουσίαση νέων χρήσεων παλιών παιχνιδιών</p>
<p>Στάση μάθησης</p>	<p>Να παρουσιάζει περιέργεια και να αναπτύξει θετική στάση απέναντι στις νέες εμπειρίες και γνώσεις</p>	<p>Συμμετοχή στη διαδικασία φαγητού και ντυσίματος Δραστηριότητα υιοθέτησης και φροντίδας κούκλας για το σαββατοκύριακο στο σπίτι</p>	

Αυτοεξυπηρέτηση	<p>Να αποκτήσει ανεξαρτησία και δεξιότητες για να πάρει την ευθύνη για την προσωπική του υγιεινή (ντύσιμο, φαγητό)</p>	<p>Να δοκιμάζει να τρώει χρησιμοποιώντας τα χέρια του ή να κρατάει την πάνα του καθώς το αλλάζουν</p> <p>Να πλένει τα χέρια πριν το φαγητό και να χρησιμοποιεί πιρούνι ή κουτάλι κατά τη διάρκεια του φαγητού</p> <p>Να ανοίγει από μόνο του τη τροφή που βρίσκεται σε κουτιά</p> <p>Να τρώει και να πλένεται μόνο του</p>	<p>Φροντίδα κατοικίδιου (π.χ. ψάρι) στην τάξη</p>
<p>ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ</p> <p>Κοινωνική γνώση</p> <p>Κοινωνικές δεξιότητες</p>	<p>Να μάθει να βοηθά, να μοιράζεται, να συνεργάζεται, να προσδιορίζει και να λύνει προβλήματα</p> <p>Να γνωρίσει και να σέβεται τις ανάγκες των άλλων και να παίρνει την ευθύνη για τις ενέργειές του</p> <p>Να αντιληφθεί την λειτουργία της ομάδας και να αναπτύξει ικανότητες εισδοχής και εξόδου στην ομάδα</p>	<p>Να ανέχεται άλλα παιδιά στο χώρο τους</p> <p>Να δίνει ένα παιχνίδι σε ένα παιδί και να παίρνει άλλο</p> <p>Να περιμένει τη σειρά του</p> <p>Να συνεργάζεται στην οργάνωση ενός παιχνιδιού</p>	<p>Να συμμετέχουν σε παιχνίδια με εναλλακτική συμμετοχή π.χ. Φιδάκι</p> <p>Να διατυπώνουν κανόνες για παιχνίδια που δημιουργούν τα ίδια και να μοιράζουν ρόλους</p> <p>Να μοιράζονται υπευθυνότητες κατά τη διάρκεια του παιχνιδιού στο κουκλόσπιτο</p> <p>Να δραματοποιούν ομαδικά παραμύθια</p> <p>Να συμμετέχουν σε ομαδικά παιχνίδια</p>
<p>ΗΘΙΚΗ ΚΑΙ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ</p> <p>Ανάγκες άλλων</p>	<p>Να συνειδητοποιήσει ότι όλα τα άτομα είναι ίσα και να μάθει να σέβεται και να εκτιμά ατομικές, πολιτιστικές, θρησκευτικές ομοιότητες και διαφορές</p>	<p>Να παρακολουθεί άλλα παιδάκια να κλαίνε ή να ζητάνε ένα παιχνίδι ή φαγητό</p> <p>Να δίνει ένα παιχνίδι σε ένα παιδάκι που κλαίει και να παίρνει ένα άλλο</p> <p>Να ακολουθεί τους κανόνες της τάξης</p>	<p>Στο μάθημα της γλώσσας να ακούνε προσωπικές εμπειρίες άλλων παιδιών και να μοιράζονται δικές τους</p> <p>Ανάγνωση παραμυθιών που αναδύουν τη διαφορετικότητα</p>
Σεβασμός προς τους κανόνες	<p>Να αντιληφθεί και να τηρεί καθορισμένα πλαίσια και όρια</p>	<p>Να αναγνωρίζει και να αναφέρει παραβίαση των κανόνων της τάξης</p>	
Όρια και επιπτώσεις συμπεριφοράς	<p>Να αναγνωρίζει τις επιπτώσεις της συμπεριφοράς του</p> <p>Να αναπτύξει ένα αυξανόμενο ενδιαφέρον για τον κόσμο γύρω του</p>		<p>Συμμετοχή στη διατύπωση των κανόνων της τάξης ή ενός παιχνιδιού και των επιπτώσεων σε περίπτωση παραβίασης τους</p>

Πίνακας 4: Συναισθηματική ισορροπία του παιδιού

ΑΞΟΝΕΣ	ΕΠΙΔΙΩΞΕΙΣ	ΠΡΟΣΔΟΚΙΕΣ ανάλογα με την ηλικία (γέννηση-6 χρόνια)	ΠΡΑΚΤΙΚΕΣ ΕΦΑΡΜΟΓΕΣ
Αναγνώριση συναισθημάτων	Αναγνωρίζουν τα διάφορα συναισθήματα σε εκφράσεις προσώπου, εικόνες, κούκλες κλπ	<p>Ανταποκρίνεται με πιο πολύ ζωντάνια και ενθουσιασμό στα άτομα που το φροντίζουν.</p> <p>Ανταποδίδει το χαμόγελο σε οικεία του πρόσωπα</p> <p>Αναγνωρίζει συναισθήματα στα πρόσωπα των άλλων</p> <p>Ονομάζει απλά συναισθήματα όπως χαρά, λύπη κλπ.</p> <p>Ανακαλύπτει τις διάφορες συναισθηματικές εκφράσεις παρατηρώντας τις αλλαγές στο πρόσωπο και το σώμα.</p> <p>Αναγνωρίζει την δυσαρέσκεια και την ευχαρίστησή στα πρόσωπα των άλλων.</p>	<p>Ενδεικτικές Δραστηριότητες</p> <p>Παιχνίδι με φατσούλες ή ζάρια συναισθημάτων.</p> <p>Ανάγνωση παραμυθιών με καινούρια αδελφάκια, παππού ή γιαγιά</p> <p>Παιχνίδι με εικόνες που δείχνουν ανθρώπους ή και ζώα με συναισθηματικές εκφράσεις</p> <p>Συναρμολόγηση παζλ ανθρώπινου προσώπου όπου με έμφαση στα χαρακτηριστικά του προσώπου - συναισθηματικές εκφράσεις</p> <p>Τραγούδια για τα συναισθήματα με μιμητικές κινήσεις. (Χαρωπά κλπ)</p> <p>Λεκτικά παιχνίδια</p>
Έκφραση συναισθημάτων	<p>Ονομάζει ή/και αναγνωρίζει τα δικά του συναισθήματα της χαράς, της λύπης κ.λπ.</p> <p>Μιλά για τα συναισθήματά του σε συνομήλικους ή ενήλικες.</p> <p>Εκφράζει μη λεκτικά τα συναισθήματά του (Φωνή/Πρόσωπο/Σώμα/Σχέδιο κλπ).</p>	<p>Εκφράζει ξεκάθαρα την δυσαρέσκεια και την ευχαρίστησή του.</p> <p>Δείχνει την απογοήτευση ή τη λύπη του όταν χάνει ένα παιχνίδι</p> <p>Γελά ή κλαίει εκφράζοντας τη λύπη ή τη χαρά του</p> <p>Εκφράζει τα συναισθήματα του λεκτικά, με το σχέδιο, με την κίνηση.</p>	<p>Συμπληρώνει τις φράσεις:</p> <p>- Όταν χαίρομαι, θυμώνω, νιώθω σαν ...</p> <p>- Για να μου περάσει ο θυμός ...</p>
Κατανόηση Συναισθημάτων	Ορίζει (λεκτικά ή μη) τα διάφορα συναισθήματα.	<p>Παρακολουθεί άλλα παιδιά να εκφράζουν συγκεκριμένα συναισθήματα (π.χ. κλάμα, χαρά)</p> <p>Εξηγεί/αναφέρει περιπτώσεις όπου βιώνονται διάφορα συναισθήματα.</p> <p>Δίνει παραδείγματα συναισθηματικά φορτισμένων καταστάσεων.</p> <p>Περιγράφει εικόνες με συναισθηματικό 'περιεχόμενο'</p>	<p>Παρατηρώ τα συναισθήματα του φίλου μου</p> <p>Αξιοποιούμε εικόνες που παρουσιάζουν εικόνες με φοβισμένα ζώα.</p> <p>Περιγράφουν τα συναισθήματα των ζώων όπως φαίνονται στην εικόνα.</p> <p>Κάνουν υποθέσεις για την αιτία του φόβου τους. Βρίσκουν λύσεις για να διώξουν το φόβο τους.</p>

Ενσυναίσθηση	Αναγνωρίζει και αντιδρά κατάλληλα στα συναισθήματα των άλλων παιδιών.	Δείχνει να νοιάζεται για τα συναισθήματα των ενηλίκων που τα φροντίζουν	Όποτε ένα παιδί νιώθει άσχημα τα υπόλοιπα παιδιά αναλαμβάνουν να βρουν τρόπους να του αλλάξουν τη διάθεση και αναφέρουν προσωπικές εμπειρίες
	Δείχνει να νοιάζεται για τα συναισθήματα των άλλων παιδιών.	Το παιδί να κάνει προσπάθεια για να παρηγορήσει ενήλικες ή άλλα παιδιά	Τα παιδιά εκφράζουν με διάφορους τρόπους τα συναισθήματα που έχουν νιώσει με το αγρό-μωρό τους.
	Λύνει καβγάδες που αφορούν ένα παιχνίδι	Αναγνωρίζει τη διαφορετικότητα όσον αφορά τα συναισθήματα που μπορεί να βιώνει κάποιος για την ίδια κατάσταση ή και αντικείμενο	Μιλούν για τα πιθανά συναισθήματα των γονιών τους
Έλεγχος Συναισθημάτων	Σέβεται την ιδιωτική ζωή των άλλων παιδιών.		
	Σέβεται την περιουσία των άλλων παιδιών.		
	Αντιδρά ήρεμα σε προκλήσεις των συνομηλίκων	Τα παιδιά αναλαμβάνουν να λύσουν τη διαφωνία τους χρησιμοποιώντας τους κανόνες της τάξης (να αποφασίσουν μόνοι τους, να ρίξουν κλήρο, να ρωτήσουν ένα φίλο ή τη νηπιαγωγό)	Τα παιδιά εισηγούνται τρόπους να λύνουν πιθανές διενέξεις κατά τη διάρκεια του παιχνιδιού
	Δέχεται να μη γίνεται πάντα το δικό του Περιμένει τη σειρά του Μπορεί μόνο του να διαπραγματευτεί με τους συνομηλίκους του και να δεχτεί την ευθύνη και τις συνέπειες.		Δραματοποιούν καταστάσεις διενέξεων και βρίσκουν λύσεις

Πίνακας 5: Διαφορές και ομοιότητες γύρω από τις παιδαγωγικές μεθόδους σε Ελλάδα και Κύπρο

ΕΛΛΑΔΑ	ΚΥΠΡΟΣ
ΟΜΟΙΟΤΗΤΕΣ	
Ολόπλευρη Ανάπτυξη του παιδιού	
Μέθοδος Project	
Σύγχρονες Παιδαγωγικές Προσεγγίσεις	
Ελεύθερο παιχνίδι	
Καλλιέργεια γνωστικών ικανοτήτων	
ΔΙΑΦΟΡΕΣ	
Η προσχολική αγωγή εμφανίστηκε κατά την αρχαιότητα	Η προσχολική αγωγή εμφανίστηκε την περίοδο του 1903
Προσχολική Αγωγή	Προδημοτική Αγωγή
	Ήθη και έθιμα Ιστορία

Πίνακας 6: Θετικά χαρακτηριστικά της προσχολικής αγωγής σε Ελλάδα και Κύπρο

ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ	ΛΕΠΤΟΜΕΡΕΙΕΣ
Ολόπλευρη Ανάπτυξη του παιδιού	Αφορά την νοητική, συναισθηματική, κοινωνική και ψυχοσωματική ανάπτυξη του παιδιού
Μέθοδος Project	Προσφέρει στα παιδιά εμπειρίες, εφαρμόζοντας δραστηριότητες επικεντρωμένες στη δημιουργία και την παρατήρηση και να προβεί στη διερεύνηση των υλικών και τεχνικών σε βάθος
Σύγχρονες Παιδαγωγικές Προσεγγίσεις	Η μάθηση της γραφής και της ανάγνωσης, των μαθηματικών και των εικαστικών τεχνών Αποτελεί αναφαίρετο δικαίωμα, ζωτική ανάγκη και θεμελιακή δραστηριότητα του παιδιού της προσχολικής ηλικίας.
Ελεύθερο παιχνίδι	Με το παιχνίδι το παιδί εκδηλώνει την ενεργητικότητα του, ασκεί τη σωματική του δύναμη, καλλιεργεί τις αισθήσεις του, αναπτύσσει τη φαντασία του και αποκτά ευχέρεια και επιδεξιότητα.
Καινοτόμες εκπαιδευτικές παρεμβάσεις	Ο ψυχοκινητικός, ο αισθητικός, ο νοητικός, ο κοινωνικός, ο θρησκευτικός, ο συναισθηματικός και ο ηθικός τομέας. Είναι ο οργανωτής, συνεργάτης, και συνοδοιπόρος στην ανακάλυψη.
Ρόλος παιδαγωγού	Κινείται ευέλικτα, δημιουργεί ερεθίσματα και τις προϋποθέσεις για αβίαστη έκφραση, εφευρετικότητα, πρόσληψη και αντίληψη του περιβάλλοντος. Χειρίζεται σωστά έννοιες και λεξιλόγιο Συνεργάζεται με άλλους εκπαιδευτικούς, τους γονείς και την κοινότητα και εμπλέκει στη διαδικασία μάθησης δημιουργικές δράσεις.
Ένταξη παιδιών με ειδικές ανάγκες	Μέθοδος συνεκπαίδευσης των παιδιών με και χωρίς ειδικές ανάγκες
Σχολικό περιβάλλον	Ένας προσεγγμένος σχολικός χώρος δημιουργεί θετική στάση στους μαθητές, μεγαλύτερη συμμετοχή στο μάθημα αυξάνει την επίδοσή τους. Παράλληλα, επηρεάζει τις αλληλεπιδράσεις μεταξύ μαθητικού και εκπαιδευτικού δυναμικού.
Υλικά	Κατασκευασμένα ειδικά για το παιδί, ώστε παίζοντας τα να μπορεί να αναπτυχθεί και να εκφραστεί αυθόρμητα

Πίνακας 6: Αρνητικά χαρακτηριστικά της προσχολικής αγωγής σε Ελλάδα και Κύπρο

ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ	ΛΕΠΤΟΜΕΡΕΙΕΣ
Ένταξη παιδιών με ειδικές ανάγκες στο γενικό σχολείο	Μπορεί να επηρεάσει αρνητικά την συμπεριφορά των υπόλοιπων παιδιών (μίμηση, αίσθημα ζήλειας, εχθρικότητας)
Σχέση Παιδαγωγού και Γονέα	Μπορεί να επηρεάζεται λόγω των σχέσεων με τους γονείς και να αντιμετωπίζει με διαφορετικό τρόπο αυτά τα παιδιά
Μέθοδος Project, Διαθεματική Προσέγγιση	Πολλές φορές δεν ακολουθούν κάποια μέθοδο, αλλά δικές τους προσωπικές επιθυμίες
Παιδαγωγικό Υλικό	Έλλειψη παιδαγωγικού υλικού σε πολλά σχολεία προσχολικής αγωγής
Διαμόρφωση - Λειτουργία - Οργάνωση των χώρων	Ελλιπές σχέδιο καλά διαμορφωμένων χώρων, με πολλά προβλήματα στις εγκαταστάσεις και περιορισμένοι παιδαγωγικοί χώροι
Θέρμανση	Έλλειψη πετρελαίου θέρμανσης λόγω των οικονομικών συγκυριών

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ελληνική

Αυγητίδου Σ., (2001), «*Το παιχνίδι, Σύγχρονες ερευνητικές και διδακτικές προσεγγίσεις*» εκδ. Τυπωθήτω, Αθήνα

Βιβλίο δραστηριοτήτων, (1991), «*Αγωγή για το Νηπιαγωγείο*», βιβλίο Νηπιαγωγού, Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, ΟΕΔΒ, Αθήνα

Βιδάλη Α., (2000), «*Αγωγή και Προσχολική Ηλικία*», εκδ. Καστανιώτη, Αθήνα

Γερμανός, Δ., Παναγιωτίδου, Ε., Μπίκος, Κ., Μπότσογλου, Κ., Μπιρμπίλη, Μ. (επιμ.), (2005), «*Η Διαθεματική προσέγγιση της διδασκαλίας και της μάθησης στην προσχολική και την πρώτη σχολική ηλικία*», εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα

Γερμανός Δημήτρης (2002), «*Οι Τοίχοι της Γνώσης. Σχολικός Χώρος και Εκπαίδευση*», Εκδόσεις Gutenberg Αθήνα.

Γερμανός, Δ. (2001), «*Χώρος και Διαδικασίες Αγωγής*» Εκδόσεις Gutenberg Αθήνα.

Γερμανός, Δ. (1997), «*Το υλικό πεδίο αγωγής: Μια διδακτική προσέγγιση που στηρίζεται στην παιδαγωγική ποιότητα της σχέσης του παιδιού με τον υλικό χώρο*», στο Βάμβουκας, Μ. Ι., Χουρδάκης, Α. Γ., (επιμ.), Παιδαγωγική Επιστήμη στην Ελλάδα και την Ευρώπη. Τάσεις και προοπτικές, Πρακτικά Ζ', εκδ. Ελληνικά Γράμματα. Αθήνα

Γερμανός Δημήτρης (1993), «*Χώρος και Διαδικασίες Αγωγής*», Εκδόσεις Gutenberg Αθήνα.

Γκιζελή, Β. Δ., Μακρίδης, Γ., Τσάλμα Μ., Ιατρού Κ. & Αγγελάκης Γ., (2007), «*Υλικο- τεχνική Υποδομή, Επιθεώρηση Εκπαιδευτικώνάτων*»

Διαθεματικό Ενιαίο Πλαίσιο Προγράμματος Σπουδών, (2001), Παιδαγωγικό Ινστιτούτο

Καραβίδα Βασιλική (2009), Άρθρο στο Παιδαγωγικός Λόγος με τίτλο «*Τομείς ανάπτυξης και αγωγής του παιδιού προσχολικής ηλικίας*».

Καρούση Σ., (2000), «*Τα μαθηματικά των παιδιών της προσχολικής ηλικίας*», Σύγχρονο Νηπιαγωγείο, τ. 13, Ιανουάριος – Φεβρουάριος

Κιτσαράς Γεώργιος, (2001), «*Προσχολική παιδαγωγική*», β' έκδοση, Αθήνα

Κοκκινάκη Φλώρα (2006). «*Κοινωνική ψυχολογία – Εισαγωγή στη μελέτη της κοινωνικής συμπεριφοράς*»

Ματσαγούρας, Η. (2000), «*Η σχολική τάξη*», Γρηγόρης, Αθήνα

Νικολακάκη Μ., Σώφρωνά Ε., Κιαμιλή Φ., (2012), «*Αγωγή προσχολικής ηλικίας*», Τομέας Υγείας και Πρόνοιας, Ειδικότητα Βοηθών Βρεφονηπιοκόμων, Υπουργείο Παιδείας δια Βίου Μάθησης και Θρησκευμάτων, Ινστιτούτο Τεχνολογίας Υπολογιστών και Εκδόσεων «Διόφαντος»

Ντολιοπούλου Ε., (2000), «*Σύγχρονα Προγράμματα για παιδιά προσχολικής ηλικίας*», εκδ. Τυπωθήτω – Γιώργος Δαρδανός, Αθήνα

Παιδαγωγικό Ινστιτούτο Κύπρου, Υπηρεσία Ανάπτυξης προγραμμάτων, «*Πρόγραμμα Σπουδών – Προσχολικής εκπαίδευσης*», Υπουργείο Παιδείας και Πολιτισμού

Προδρόμου Πρόδρομος, (1993), «*Κοινωνικές συντεταγμένες της προσχολικής εκπαίδευσης με ειδική αναφορά στην Κύπρο*», Στο «*Πρακτικά 6^{ου} Πανελληνίου Εκπαιδευτικού Συνεδρίου Δ.Ο.Ε. – Π.Ο.Ε.Δ. – Η προσχολική αγωγή στην Ελλάδα και στην Κύπρο – Πραγματικότητες και προοπτικές*», Αθήνα

Σταμάτης, Π. Ι. (2006), «Αντιλήψεις των εκπαιδευτικών προσχολικής αγωγής για το νηπιαγωγικό χώρο». Πρακτικά Ε' Πανελληνίου Συνεδρίου της Παιδαγωγικής Εταιρείας Ελλάδος. Θεσσαλονίκη.

Ταμουτσέλη Κ., 2001 Άρθρο «Υπαίθριος Σχολικός Χώρος: εργαλείο αγωγής και εκπαίδευσης» Εκπαιδευτικό υλικό για την παιδαγωγική διάσταση και εκπαιδευτική αξιοποίηση του χώρου. Θεσσαλονίκη.

Τάφα Ε., (2001), «Ανάγνωση και Γραφή στην προσχολική εκπαίδευση», εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα

Τάφα Ε., (2001), «Η ανάδυση της ανάγνωσης και της γραφής στα παιδιά της προσχολικής ηλικίας – ο ρόλος των παιδαγωγών», Σύγχρονο Νηπιαγωγείο, τ. 21

Τσαπακίδου Αγγελική, (1997), «Κινητικές δεξιότητες – πρόγραμμα ανάπτυξης κινητικών δεξιοτήτων σε παιδιά προσχολικής ηλικίας», εκδ. Επιστημονικών Βιβλίων και Περιοδικών, Θεσσαλονίκη

Τσιαντζή Μ., (2000), «Εφαρμοσμένη Παιδαγωγική στα παιδιά προσχολικής ηλικίας», εκδ. Gutenberg, Αθήνα

Χρυσafiδης, Κ. (2003), «Η αγωγή στην εποχή του μεταμοντέρνου», στο Goehlich, Μ., Παιδοκεντρική διάσταση στη μάθηση. Αθήνα: Τυπωθήτω.

Χριστοδούλου Νικολέτα, «Πολιτικές και μέτρα για την ένταξη των παιδιών προσχολικής αγωγής στο εκπαιδευτικό σύστημα», Παιδαγωγικό Ινστιτούτο

Ξενογλώσσα

Helm Judy Harris, Katz Lilian, (2002), «Μέθοδος Project και προσχολική εκπαίδευση», μετ. Χρυσafiδης Κ., Κουτσοβάνου Ε., εκδ. Μεταίχμιο, Αθήνα

Piaget J., (1977), «Συζήτηση για τη διδασκαλία των Μαθηματικών», μετ. Ράπτης Ν., Αθήνα

Λιαδίκτυο

<http://www.minedu.gov.gr/>

<http://www.moec.gov.cy/>